

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI**

FIKİH İLMİ AÇISINDAN İBÂDET-ÜCRET İLİŞKİSİ

SHUKRULLAH RAMEH SHAHRANI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN:
Doç. Dr. Necmeddin GÜNEY**

KONYA-2020

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	---

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	SHUKRULLAH RAMEH SHAHRANI		
	Numarası	168106041051		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ/İSLAM HUKUKU		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	FIKİH İLMİ AÇISINDAN İBADET-ÜCRET İLİŞKİSİ			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığımı bildiririm.

SHUKRULLAH RAMEH SHAHRANI

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	SHUKRULLAH RAMEH SHAHRANI		
	Numarası	168106041051		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ / İSLAM HUKUKU		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Necmeddin GÜNEY		
Tezin Adı	FIKİH İLMİ AÇISINDAN İBADET-ÜCRET İLİŞKİSİ			

İslâmî literatürde ibâdet kavramının genel ve özel olmak üzere iki anlamı bulunmaktadır. Genel anlamda, Allah’a saygı göstermek, onun rızası için yaşamak, onun için bütün varlığa iyi davranmak ve yasakladığı günah ve kötülüklerden uzak durmaktır. İbadet, özel anlamda ise mükellefin yaratana karşı boyun eğmesini simgeleyen, Allah ve resulü tarafından yapılması istenen belirli eylem biçimleridir.

Allah Tealâ ile kulların arasındaki bağ, kulların yapmış oldukları ibadetlerdir. En değerli ibâdetler ihlaslı ve karşılıksız yapılanlardır. İbâdetin gerçek manada yapılma amacı yalnızca Allah’ın rızasını kazanabilmek ve karşılığını ondan talep etmek olmalıdır. “Fıkıh İlmi Açısından İbadet-Ücret İlişkisi” başlıklı bu çalışmamızda ibadetler karşılığında ücret alınmasıyla ilgili halen güncel ve tartışma konusu olan fıkhi hükümler ele alınmıştır.

Tez çalışmamızda farz ve vacip ibadetler karşılığında ücret almanın hükmü ele alınmış, ayrıca dini nitelikli diğer fiiller karşılığında ücret almanın hükmüne de yer verilmiştir. Sonuç itibariyle ibâdetlerde niyetin önemi ve müslümana özel olması vurgulanmış; kişinin kendisine vacip olan veya niyabetle yapılması caiz olmayan ibadetlerin ücret karşılığı yapılmasının caiz olmayacağı neticesine ulaşılmıştır.

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	SHUKRULLAH RAMEH SHAHRANI		
	Student Number	168106041051		
	Department	BASIC ISLAMIC SCIENCES / ISLAMIC LAW		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Assist. Prof. Dr. Necmeddin GÜNEY		
Title of the Thesis/Dissertation	THE RELATIONSHIP BETWEEN WORSHIP AND FEE IN ISLAMIC LAW			

In the Islamic literature, the concept of worship has two meanings, general and specific meaning. In general terms, it is to respect Allah, to seek for his consent and to take care of all creation for his sake and to avoid sin and evil that he has forbidden. Worship, in a special sense, are certain forms of action, which symbolize the submission of the human being to the creator in the way taught by Allah and his apostle.

The link between Allah and his creation/servants is the worship of the servants. The most valuable worship are those done with sincerity and with no worldly benefit. The purpose of worship in the real sense should be for the sake of Allah and demand a reward from him. In this study titled “The Relationship between Worship and Fee in Islamic Law”, the current and controversial fiqh rulings regarding receiving payment for doing worship are discussed.

In our thesis the rulings of receiving a wage for fard and wajib worships is discussed, and the rulings of receiving a wage for other acts with religious nature is also included. In this study, the importance of intention and worship being solely for muslims is emphasized. As a result, it has been concluded that it is not permissible to earn a wage by performing worships that are obligatory in person or that are not permissible to be done by others.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	4
ÖNSÖZ.....	5
GİRİŞ.....	7
ARAŞTIRMANIN ÇERÇEVESİ VE KAYNAKLARI.....	7
I. Araştırma Konusu ve Problemi.....	7
II. Araştırma Konusuyla İlgili Yapılmış Başlıca Araştırmalar.....	8
III. Araştırmanın Amacı.....	8
IV. Araştırmanın Önemi.....	9
V. Araştırmanın Yöntemi.....	9

BİRİNCİ BÖLÜM

İBÂDET KAVRAMI VE İBÂDETLERİN TAKSİMİ

I. İbâdet, Kurbet ve Taatın Anlamları.....	10
A. İbâdet.....	10
B. Taat.....	11
C. Kurbet.....	13
D. Âdet.....	14
E. İbâdet, Taat, Kurbet ve Âdet Kavramları Arasındaki Fark.....	15
II. İbâdetlerin Taksimi.....	19
A. Bedeni ibâdetler.....	22
B. Mâli İbâdetler.....	23
C. Bedeni ve Mâli İbâdetlet.....	24

İKİNCİ BÖLÜM

İBADETLER VE DİNİ NİTELİKLİ FİİLLER KARŞILIĞINDA ÜCRET ALMANIN HÜKMÜ

I. Teorik Çerçeve ve Genel Esaslar.....	27
II. Farz ve Vacip İbâdetlerde Ücretin Hükmü.....	28
A. Namaz.....	28
B. Oruç.....	32
C. Zekât.....	37
D. Hac.....	40
E. Kurban.....	45

III. Sünnet ve Mendup İbadetlerde Ücretin Hükümü.....	47
A. Ezan ve İkamet	47
B. İmamlık	50
C. Hutbe İrad Etmek	53
D. İtikâf.....	55
E. Kuran Okumak	58
IV. Dini Nitelikli Fiiller Karşılığında Ücretin Hükümü.....	68
A. Dini Bilgilerin Öğretimi	68
1. Kur'an Öğretmek	68
2. Fıkıh Öğretmek	75
3. Fetva ve Hüküm Vermek	80
B. Camilerin İnşası ve Temizliği	85
C. Rukye.....	86
D. Anne-Baba ve İnsanlara İyilik.....	89
SONUÇ.....	93
BİBLİYOGRAFYA.....	96

KISALTMALAR

- a.s. : Aleyhi's-selam
- b. : İbn, bin
- DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
- Hz. : Hazreti
- Mv.F. : el-Mevsûatü'l-fikhiyye, Kuveyt 1404/1983-2006
- s.a.v : sallallâhu aleyhi ve sellem
- thk. : tahkik eden
- vb. : ve benzeri, ve benzerleri
- yy. : yayım yeri yok
- bkz. : bakınız

ÖNSÖZ

Bismillâhirrahmânirrahîm.

İnsanların ve cinleri kendisine ibâdet etme amacıyla yaratan Allah u Tealaya hamd, kulum ismini verilip aleme rahmet olarak gönderdiği son pegamberi Hz. Muhammed'e (s.a.v) ve onun yolunu takip ederek günümüze kadar bütün insanlığa İslâm dininin ulaştırmaya vesile olan âline, ashâbına ve atbâ'ına salât u selam olsun.

İnsanlar başta olmak üzere bütün âlem tevhid esası üzere yaratılmıştır. Adem'den (a.s) bu yana bütün gelmiş ve geçmiş Peygamberlerin davası esasta tevhidden ibarettir. Her peygamber tevhide davet etme yolunda çeşitli zorluklar çekmişlerdir. Her şeye rağmen son nefeslerine kadar davet yolundan vazgeçmemişlerdir. Allah'ın nice elçileri evrensel İslam inancını dünya çapında yaymak için tevhit uğruna canlarını feda etmişlerdir. Sadece Yaratan'ın emrini yerine getirmek için fedakârlıkla mücadele etmişlerdir.

İnsanların yaşamına kuvvet veren inançlarıdır. Kendi inançlarına göre diğerlerinin yaşamasını da istemektedirler. Genelde bu istekleri bir kılavuza sahiptir. Bulunan kılavuz ise rahmâni ve şeytani (Melek ve Şeytan) olarak iki zıttan ibarettir. Rahmâni olan iyiliğe, doğruluğa ve ihlâsa yöneltmektedir. Şeytani olan ise her daim kötülük, hata ve gösterişe çağrıda bulunmaktadır. İnsanlar da inanç konusunda iki gruba (Müslüman ve Kafir) ayrılarak o kılavuzların buyruğuna uymaktadırlar.

Müslümanlar hayatları boyunca Kur'an ve sünnette ortaya konulan hükümlere uymakla yükümlüdür. Bu kaynaklarda zikredilen hükümler, fihhi açıdan farz, vacip, sünnet ve mustehap olarak isimlendirilmektedir. Yapılması istenilen ibâdetler bu hükümlerin çerçevesinde eda edilirken, günah sayılan şeylerden ise uzak durulması emredilmiştir.

İbâdetler, bedeni, mâli, hem bedeni hem de mâli kısımlarıyla birçok hükme tabidir. Hükümlerle ilgili her alanda klasik ve mu'asir kaynaklar bulunmaktadır. Bu çalışma için benim ilgimi çeken ve eksik gördüğüm konu, ibâdet karşılığında ücret alınması meselesidir. Bu amaçla "Fıkıh İlmi Açısından İbadet-Ücret İlişkisi" başlıklı bu çalışmayı hazırlamış olduk.

Bu çalışma bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında araştırmanın çerçevesi ve kaynakları ele alınmıştır.

Birinci bölümde ibâdet kavramı, taat ve kurbetle arasındaki fark ve ibâdetin taksiminden söz edilmiştir. İbâdetler eda edilirken ihlaslı olarak yani Allah Teâlâ'nın rızasını kazanma maksadıyla yapılması zorunludur. Maddi karşılık için ibâdet etmek, kendini kandırmak ve

büyük hüsrana uğramaktır. Şeytani yönlendirmeyi takip ederek rahmani kılavuza yüz çevirmektir. Dinin kurallarına karşı tembellik gösterip, nefsin arzularına teslim olmaktır.

İkinci bölümde ise farz ve vacip ibadetler ile dini nitelikli fiiller karşılığında ücret almanın hükmü incelenmiştir. Hükümler tespit edilirken dört mezhebin görüşlerinden ve kullandıkları delillerden yola çıkmıştır. Bazı yerlerde zahiri mezhebinin de görüşü zikredilmiştir. Tez çalışmamız ulaştığımız sonuçları maddeli olarak sıraladığımız bir sonuç bölümüyle tamamlanmıştır.

Bu vesileyle tez konuyla alakalı değerli yönlendirmelerde bulunan ve yardımını esirgemeyen danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Necmeddin Güney'e teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca tez savunma jürisinde bulunan ve bilgi ve görüşlerinden istifade ettiğim değerli hocalarım Doç. Dr. Murat Şimşek ve Dr. Öğr. Üyesi İsa Atcı'ya çok kıymetli öneri ve eleştirilerinden dolayı teşekkür ederim.

Eğitimim esnasında her türlü maddi ve manevi desteklerini eksik etmeden beni teşvik eden çok kıymetli hocalarım ve ağabeylerim Konya Büyükşehir Belediyesi Genel Sekerteri Ercan Uslu başta olmak üzere bütün SADAV Vakfı yönetimine teşekkür borçluyum. Ayrıca Türkiye'ye gelmeme vesile olup birçok zorluklara tahammül eden Prof. Dr. Tahir Uluç hocama ve gerek ders gerekse tez aşamasında yardımlarını esirgemeyen Doç. Dr. Murat Şimşek hocam'a ve nihayet eğitim konusunda beni teşvik edip rehberliğimi yapan Prof. Dr. M. Nazif Shahrani'ye şükranlarımı arz ederim.

Gayret bizden tevfik Allah'tandır.

Shukrullah Rameh Shahrani

Konya-2020

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN ÇERÇEVESİ VE KAYNAKLARI

I. Araştırma Konusu ve Problemi

İbâdet sözcüğü Arapça bir kelime olup, “boyun eğme, alçak gönüllülük, itaat, kulluk, tapma, tapınma” anlamlarını ifade eder. Dini bir terim olarak “İnsanın Allah’a saygı, sevgi ve itaatini göstermek, O’nun hoşnutluğunu kazanmak niyetiyle ortaya koyduğu belirli tutum ve gerçekleştirdiği davranışlar” için kullanılmaktadır. Daha genel olarak aynı mahiyetteki düşünüş, duyuş ve sözleri de ifade eder.

Kuran-ı Kerim’de: “Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize ibâdet edin yani kulluk edin”¹ şeklinde geçmektedir. Bir hadiste de “Ey insanlar! Benden sonra Peygamber yoktur ve sizden sonra da ümmet yoktur. Rabbinize ibâdet edin ve beş vakit namazınızı kılın ve ...”² şeklinde kulluk ve boyun eğmek anlamında kullanılmıştır.

Kuran’da insanların yaratılış amacının sadece Allah’a ibâdet etmeleri olduğu belirtilmiştir. Allah’a karşı kulluğun en belirleyici özelliği yapılan ibâdetle anlaşılmaktadır. İbâdetler insanlar tarafından hem mal hem de beden vasıtası ile sadece Allah rızası güdülerek yapılmalıdır. Allah rızası gözetilmeyen iyi davranışlar ibâdet konusuna girmez ve ibâdet sayılmaz.

İnsanların var oluş nedeni Allah'a kulluk etmek ise, kendilerinden istenen ibâdetler de onların Allah'a karşı en önemli sorumluluklarından. Bu büyük sorumluluğu yerine getirmek onların kul olmalarına önem verdiklerini gösterir. Mâli ve bedeni ibâdetler yerine getirildikçe insanı Allah’a yaklaştırır. Bir ibadet ne kadar doğru olarak ifa edilirse kabul olmaya o kadar yakın olur.

İbâdetlerde esas olan Kur’an ve sünnetin gösterdiği şekilde eksiksiz olarak yapılmasıdır. Ancak günümüzde ibâdetin yapılış şekli ile ilgili olarak bir takım yanlış uygulamalar ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda ibâdetin bir bedel karşılığında yapılması/yaptırılması sorunu da gündeme gelmektedir. Ücret karşılığında yapılan/yaptırılan ibâdetlerin neler olduğu ve hangi ibâdetlerin ücret karşılığında yapılamayacağı hususları bu çalışmada incelenecektir.

---

¹ Bakara, 2/21.

² Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-kebîr*, 8/161.

II. Araştırma Konusuyla İlgili Yapılmış Başlıca Araştırmalar

Araştırmalarımız neticesinde, ibâdetler karşılığında ücret alınması konularının tamamını kapsayan Türkçe bir çalışmaya rastlayamadık. İbâdet konularının yer verildiği temel fıkıh kitaplarında veya bu konuyla ilgili yapılmış olan diğer çalışmalarda ise, konu ile ilgili kısa bilgiler verilmiş veya konunun belirli kısımları ele alınmıştır.

Kütüphanelerin çerimçi kataloglarından ve internetteki arama motorlarından yaptığımız aramalar neticesinde belirli bir konuyu ele alan aşağıdaki çalışmaları tespit ettik:

Birgivi, Muhammed b. Biralı (981/1573), Resail'l-Birgiviyye “*İnkâzü'l-hâlikîn ve Hâşiyetü İnkâzi'l-hâlikîn*”, Beyrut 1971.

Çetin, Abdurrahman “Hatim İndirme ve Hükümleri” *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 4, cilt 4, 1992.

Çetin, Abdurrahman, “Ücretle Kuran Öğretme ve Okuma Meselesi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 5, cilt 5, 1993.

Fuad, İyd b. Ahmed, “*Hükümü ahzi'l-ücre li'l-imameti fi't-teravih*”, Alûka 2014.

Munif, Abdulmuhsin b. Muhammed, “*Ahkâmu'l-imame ve'l-i'timâm fi's-salat*”, Riyad 1987.

Şahin, Adil, *Ahzü'l-mâl 'alâ a'mâli'l-kureb*, Riyad 2004.

Şuayb, Muhammed Mustafa, *el-Takarrubi'l-Kur'ân ve ahzü'l-ücreti aleyh*, Cidde 2010.

Mâni, Muhammed b. Abdulaziz, *İkamet'd-delîl ve'l-burhân alâ tahrimi ahzi'l-ecri ala tilâveti'l-Kur'ân*, Beyrut 2009.

III. Araştırmanın Amacı

“Fıkıh ilmi açısından ibâdet-ücret ilişkisi” başlıklı çalışmamızın asıl amacı, ibâdetlerin hangilerinin karşılığında ücretin caiz olup olmadığını ortaya koymaktır. Hem hangi ibâdetlerin ücret mukabili yapılabileceğini ve hangilerinin yapılamayacağını literatür taraması yaparak ortaya koymak, hem bu konuyla ilgili derli toplu bir çalışma hazırlayarak ilim dünyasına kazandırmayı amaçlıyoruz. Böylece bazı kötü niyetli kişilerin ibadet nitelikli fiilleri istismar ederek bu alanlardan haksız gelir elde etmeleri ve bu konunun istismar edilmesi konularında bir çerçeve ve bilinç oluşturmayı ümit ediyoruz.

IV. Araştırmanın Önemi

İbâdet Müslümanların Allah'a karşı kulluğunun esasını oluşturmaktadır. Bu sebeple, ibâdetler karşılığında ücret alma söz konusu olduğunda kimi zaman ciddi tartışmalar ortaya çıkmaktadır. Tarafların delillerinin ortaya konması ve bu tartışmaların sağlıklı ilmi bir zemine oturtulması zorunludur. Ayrıca toplumda çeşitli ibâdet ve taatler için ücret alınması uygulamalarına sıkça rastlanması da bu çalışmanın pratik değerini artırmaktadır.

Bir insanın kurtarılması yalnızca onu tedavi etmek veya gıda ihtiyacını karşılamak değildir. Bir insanı gerçek anlamda kurtarmak o insanı doğru yola yönlendirmek ve ahiret yolculuğunu sağlamaktır. Geçici hayatına değil ebedi hayatına olumlu bir katkı sağlamaktır. İbâdetin ticarete alet edilmemesi için ibadetle icâre akdi arasındaki farklılığın açıklaması İbadetlerin asli amacının dışına çıkarılarak bir gelir kaynağı haline getirilmesinin önlenmesi bu açıdan önemlidir.

V. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmamız sırasında Arapça kaynaklar başta olmak üzere Türkçe ve Farsça kaynaklardan da istifade edilecektir. Ancak çalışmamız fıkıh alanına girdiği için ağırlıklı olarak temel fıkıh kaynaklarından istifade edilecektir. Çalışmamızda farklı dillerdeki kaynakların taranmasıyla birlikte tahlil ve değerlendirmeler yapılacaktır.

Tezimiz bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında konunun önemi, yöntemi ve kaynaklarına yer verildikten sonra, ibâdet kavramı ve türleri hakkında bilgi verilecektir. Birinci bölümde farz, vacip, sünnet ve müstehap ibâdetler karşılığında ücret almanın hükmü incelenecektir. İkinci bölümde doğrudan ibâdet olmasa da dini nitelikli bazı fiiller karşılığında ücret alınması konusu üzerinde durulacaktır.

Böylece tezimizin şemasını oluşturduktan sonra her bir meseleyi kendi kategorisinde inceleyeceğiz. Araştırmamız sırasında elde ettiğimiz neticelere de tezimizin sonuç kısmında yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

İBÂDET KAVRAMI VE İBÂDETLERİN TAKSİMİ

I. İbâdet, Kurbet ve Taatın Anlamları

A. İbâdet

İbâdet kelimesi, a-b-d kökünden türemiş bir mastardır. Bu kökün ubûdet ve ubûdiyyet şeklinde iki mastarı daha bulunmaktadır. Bu kelime şu anlamları ifade etmektedir: Tapmak, kulluk etmek, itaat etmek, boyun eğmek, alçakgönüllülük göstermek, kul edinmek, köle edinmek, birine bağlanıp ondan ayrılmamak.³ İbâdetin kelime anlamına uygun olan asıl manası, kişinin güç ve iktidar sahibi birine karşı boyun eğmesi, itaat etmesi, kendi hürriyet ve bağımsızlığından feragat etmesi, ona karşı her türlü mukavemet ve isyanı terk etmesidir.⁴ Zira itaat ve kulluğun esas anlamı budur. İbâdet kavramı, geniş anlamda kulluk demek olan ubûdet ve ubûdiyyet kavramlarına göre daha dar anlamlı bir kavramdır.⁵ Nitekim Kur'an'ı-Kerim'de “*Ey insanlar, sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize kulluk edin ki, (Allah'ın azabından) korunasınız*”⁶ ayetinde geçen a-b-d kavramı bu anlamların hepsini kapsamaktadır.

Dini bir terim olarak ibâdet; insanın Allah'a saygı, sevgi ve itaatini göstermesi, O'nun hoşnutluğunu kazanmak niyetiyle ortaya koyduğu belirli tutum ve gerçekleştirdiği davranışlar için kullanılmaktadır. Daha genel olarak aynı mahiyetteki düşünüş, duyuş ve sözleri de ifade eder. Ancak kelimenin dinî içerikli belli ve düzenli davranış biçimleri için kullanımı daha yaygındır. Başka bir tarife göre: Kulun Allah'a karşı sevgi, saygı ve bağlılığını gösteren duygu, düşünce ve davranış biçimleri şeklinde ifade edilmiştir.⁷

İbâdet kavramıyla ilgili, ulema tarafından farklı tanımlamalar da bulunmaktadır. Şöyle ki: İbâdet, Allah'ı yüceltmek amacıyla mükelleflerin arzularının hilafına yaptıkları fiilden ibarettir.⁸ İmanın gereği olarak Allah'a saygı, sevgi ve itaati göstermek ve O'nun rızasını

³ Ezheri, *Tehzibu'l-Luğa*, II, 234; Çelik, Yusuf, “*Kuran'da İbadet*”, s. 2055; Sinanoğlu, Mustafa, “İbadet”, *DİA*, XIX, 233; Gözübenli, Beşir, “*İbadetlerle İlgili Fıkîh Problemler*” s. 635; Kanar, Mehmet, *Büyük Türkçe-Farşça Sözlük*, s.197.

⁴ Çelik, Yusuf, “*Kuran'da İbadet*”, s. 205.

⁵ Gözübenli, Beşir, “İbadetle İlgili Fıkîh Problemleri”, s. 635; Karadavî, Yusuf, *el-İbadât fi'l-İslam*, s.27.

⁶ Bakara 2/22.

⁷ Karadavî, Yusuf, *el-İbadât fi'l-İslam*, s. 33; Sinanoğlu, Mustafa, “İbadet”, *DİA*, XIX, 233.

⁸ Cürçânî, Şerîf, *Mu'cemü't-tarifât*, s. 123; Zerkeşî, *el-Bahrü'l-muhît* I, 293; Remlî, Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc, I, 158; Zerkeşî, *el-Mensûr*, II,102-103.

kazanabilmek niyetiyle Allah tarafından belirlenen davranışları yerine getirmektir.⁹ Bir başka anlama göre ibâdet; genel ve özel olmak üzere iki şekilde ifade edilmiştir: Genel olarak; “İbâdet, mükellefin Allah’a karşı duyduğu saygı ve sevginin sonucu olarak O’nun rızasına uygun davranma çabasını ve bu şekilde yapılan iradi davranışları ifade eder. Özel anlamda ise ibâdet, mükellefin yaratana karşı saygı ve boyun eğmesini simgeleyen, Allah ve Resulü tarafından yapılması istenen belirli davranış biçimleridir

Allah Tealâ: “*Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım*”¹⁰ buyurmaktadır. Nitekim Muaz’ın (r.a) Peygamber efendimiz’den (s.a.v.) rivayet ettiğine göre, ona Allah’ın kullarının üzerine ne hakkı olduğunu biliyor musun diye sormuş, o da Allah ve O’nun Elçisi daha iyi bilir demiş, bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.): “*Allah’a bir şeyi ortak koşmadan o’na kulluk etmesidir*” buyurmuştur. Yine kulların Allah’ın üzerine olduğu hakkı biliyor musun? diye sormuş, o yine Allah ve O’nun Elçisi daha iyi bilir demiş, Hz. Peygamber (s.a.v.): “*Onlardan bir şeyi O’na ortak koşmayanlara azap vermemesidir*”, diye ifade etmiştir.¹¹

İbâdetin en yüksek mertebesi, Allah’a (c.c) huşu ve samimiyet içerisinde boyun eğmektir. Burada mutlak acizlik ile mutlak kudret buluşmaktadır. Aczini bilmeyen kibirliler, korku taşımayan gafil iyimserler ve ümit beslemeyen kötümserler bu şereften mahrum kalırlar.¹² İbâdetlerin özelliklerinden biri de kişinin niyetinin bu yönde olmasıdır. Niyet ibâdetleri adetlerden ayıran önemli bir ölçüdür. İbâdetin Allah Tealâ’dan başkasına yapılması caiz değildir.¹³

İbâdetin kabul şartı, yüce Allah’ın emrettiklerinin Resûl-i Ekrem’in (s.a.v) gösterdiği şekilde yapılmasıdır. İbâdetlerde başka dini alanlarda yapıldığı gibi kıyas yapılamaz. Zira, ibâdetlerin tevkifi olduğu yönünde İslam bilginlerinin görüş birlikleri bulunmaktadır.¹⁴

B. Taat

Taat sözcüğü kelime olarak “baş eğmek, emredilene yerine getirmek, söz dinlemek ve anlaşma” anlamlarına gelmektedir.¹⁵ Taat’ın terim anlamı, emre uygun hoşlukla yapılan fiildir.

⁹ Gözübenli, Beşir, “İbâdetlerle İlgili Fikhî Problemler” s. 636; Resâ, *Şerhu Hududi İbn Arafâ*, s. 109.

¹⁰ Zâriyât, 51/56.

¹¹ Hatîb,et-Tebrizi, *Miškâtü’l-mesâbih*, s. 14.

¹² Çelik, Yusuf, “Kur’an’da İbâdet” s. 207.

¹³ İbn Âbidîn, *Reddü’l-muhtâr*, I, 222; Buhutî, *Keşşafu’l-kinâ an metni’l-İknâ*, II, 260.

¹⁴ Koca, Ferhat, “İslam’da İbâdet”, *DİA*, XIX, 240.

¹⁵ Ezheri, *Tehzibü’l-luga*, III, 103; Alper, Ömer Mahir, “İtaat” *DİA*, XXIII, 444.

Diğer bir tarife göre, mendup olsa da emir olan fiilin yapılması ve mekruh olsa da yasaklanan fiillerin terk edilmesinden ibarettir.¹⁶ Taat kavramı Kuran-ı Kerim’de verilen kelime ve terim anlamlarını da ifade etmektedir. Allah Teâlâ “*Ey iman edenler! Allah’a itaat edin. Peygamber’e itaat edin ve sizden olan ulu’l-emre (idarecilere) de baş eğin*”-buyurmuştur.¹⁷

Emirlere itaat etmenin duruma göre farklı boyutları bulunmaktadır. Kuşkusuz Allah’ın (c.c.) emir ve yasakları bütün Müslümanlara, “*Ey iman edenler! Allah’a itaat edin, Peygamber’e itaat edin amellerinizi boşa çıkarmayın*” ayetine¹⁸ göre vaciptir. Onlar emir ve yasaklara uyup uymamalarına göre sevap veya azapla karşılaşacaklardır. Peygamber’in (s.a.v.) Allah Teâlâ tarafından gönderildiğine inanmak ve onun emir ve yasaklarına da uymak yani itaat etmek zikredilen ayete göre Müslümanlar üzerine vaciptir.

Allah (c.c.) ve Hz. Peygamber’e (s.a.v) itaat etme hususunda herhangi değişik bir boyut bulunmamaktadır. Emredilenler yapılmalı ve yasaklananlar da terk edilmelidir. Ulu’l-Emr ile alakalı emir de öncelikle bu sınıfın kim olduğu belli olmalıdır. Zira din bilginlerinin arasında bu hususta bazı görüş farklılığı bulunmaktadır. Müslümanlar, dinen yasak olan emirlere maruz kalmadıkları sürece bunlara itaat etmelilerdir.¹⁹

Gerektiği konusunda Ulu’l-emr ile tarafından verilen talimat, Allah ve Resulünün emrine aykırı olmadıkça bu emre uyulması lazımdır.²⁰ Şeri’atın kurallarına aykırı olmadıkça Ulu’l-emr talimatına itaat etmek gerektiği gibi anne ve baba tarafından verilen emirlere de çocuklarının uymaları gerekmektedir.²¹ Böyle bir ortamda verilen emirlerin yerine getirilmesinde kişinin kendisi sorumludur. Çünkü sorumlu olarak hitap altına giren o kişidir. Yani yapılması gereken şey sadece emredilen tarafından yapılmalıdır. Ücret karşılığında yaptırmak gibi başka yollardan kaçınılmalıdır. Bazı durumlarda ücretle yapılması gerekirse bu uygulamaların İslami hükümlere uygun olması lazımdır. Taatlerde önemli olan Allah’ın (c.c) rızasını kazanmanın amaçlanmasıdır. Onun emirlerine itaat etmek her şeyden üstündür. Çoğunlukla itaat etmek ibadetle eş anlamlı kullanılmaktadır. Nerede Allah’ın (c.c) emri varsa ve itaat söz konusu ise ibadet de orada bulunmaktadır.

---

¹⁶ “Tâat”, *Mv.F.*, 28/319.

¹⁷ Nisâ, 4/59.

¹⁸ Muhammed, 47/33

¹⁹ Karaman, Hayreddin, “İtaat”, *DİA*, I, 369.

²⁰ Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, VI, 429.

²¹ “Tâat”, *Mv.F.*, XXVIII, 325; Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, XIII, 52.

C. Kurbet

Mastar olan kurbet sözcüğü, yakın olmak ve yaklaşmak anlamında kullanılırken; isim olarak kurbet yakınlık, akrabalık anlamına gelir. Bir şeyin diğerine yakınlaşması ve itaate kalkmak, Allah'a yakınlaştıran şeyler, manalarını da ifade etmektedir.²² Bir terim olarak kurbet, Allah'a yaklaştıran bütün şeyler, kişiyi Allah'a yaklaştıran, sevap kazanmaya vesile olan bütün fiilleri ve davranışları ifade eder. Bu ifade geniş anlamda kurbân teriminin de karşılığı olup; dar anlamda kurban Allah rızası için kesilen hayvana verilen isimdir. Başka bir tarife göre, sadece Allah'a ya da iyilik yapmak ile insanlara yakın olmak için yapılan fiillerden ibarettir.²³ Kurbet ibâdetten daha geniş bir anlama sahiptir ve kapsamı da çok geniştir. Zira ibâdetler sadece Allah rızası için yapılırken kurbî davranışlar hem Allah'a hem de insanlara yakın olmak için yapılabilir. Bu yönüyle kurbet mana bakımından ibâdetten daha kapsamlıdır.

Kurbet fiilleri duruma göre farklı derecelere sahiptir. Namaz, oruç ve zekât gibi farz ve mükelleflerin üzerine yapılması zorunlu olan, yapılmadığı takdirde günah olarak sayılan ve mükellef olduğu sürece tövbe etmeden önce ölmüş ölürse azap göreceği iradi fiillerdir. Adak ve nezir gibi kişinin kendi üzerine lazım kıldığı fiilleri de yerine getirmesi gerekir. Nafile namaz kılmak, Kur'an okumak, hayır işleri yapmak gibi mükellefin üzerine müstehap olan, yaptığı halde sevap kazanırken yapmadığında üzerine herhangi bir günah yazılmayan kurbet fiilleri de vardır. Yeme, içme gibi fiiller de sevap niyetiyle yapılması halinde kurbet fiilleri kapsamında değerlendirilebilir. Kişinin kendi ihtiyacı olduğu halde sadaka vermek, vakfetmek ve hibe etmek, kişinin daima oruçlu olması ve hiç evlenmemesi vb. gibi fiiller haram olan kurbî davranışlar olarak sayılmaktadır.²⁴ Bu şekilde davranışlar dinde aşırılığı göstermektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Osman b. Mazun'nun gece uyumadan namaz kılacağı ve günlerin bütünüyle oruç tutacağı ve hiç evlenmeyeceği şeklindeki sözünü duyunca; “Benim sünnetimden vazgeçtin mi diye sormuş” ve o'na “ben uyacağım, namazı da kılacağım, orucu tutacağım hem yiyeceğim ve evleneceğim” demiştir.²⁵ Bu şekilde onu yaptığı fiilden engellemiştir. Bir Müslüman kurbet ile ilgili fiillerin nasıl yapılması gerektiğini öğrenmesi

²² İbn Fâris, *Mu'cemu mekâyisi'l-luğa*, V, 80; Cürcânî, *Kitâbu't-Ta'rifât*, s. 146; Özel, Ahmet, “Kurbet” *DİA*, XXVI, 440; “Kurbe”, *Mv.F.*, XXXIII, 92.

²³ Ezheri, *Tehzibu'l-Luğa*, I, 663; İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-luga*, V, 81.

²⁴ “Kurbe”, *Mv.F.*, XXXIII, 92; Özel, Ahmet, “Kurbet” *DİA*, XXVI, 440.

²⁵ Hatip et-Tebrizi, *Mişkâtü'l-mesâbih*, s.52.

gerekmektedir. Müslümanlar bazı durumlarda sevap kazanmayı aşırı derecede isteyerek dinde aşırılığa gideceğinden bu durumda sevap yerine bilmeyerek günah işlemiş olur.

Kurbet ibâdet kısmından olduğu halde şahsın ancak Müslüman olması ve baliğ değilse de yapacağı takarrüp bir amelde en az mümeyyiz olması şarttır. Aksi takdirde yaptığı eylem geçerli olmaz ve sevap kazanmamış olur. İbâdetler dışında vakıf, sadaka ve ariyet gibi itaat ve kurbetlerde din şart değildir²⁶. Yani bir kâfir de vakıf, ariyet vb. fiilleri yapabilir.

Kurbetler yapılırken karşılık olarak ücret alınıp alınmaması konusu literatürde tartışılmıştır. Yeri gelince uygun şekillerde görüş farklılığıyla birlikte açıklanacaktır.

D. Âdet

Âdet sözcüğü, “avd” kökünden türeyen, eski duruma dönmek, geri çevirmek, bir şeyi tekrarlamak, üst üste yaparak alışkanlık haline getirmek, gelenek ve örf²⁷ anlamlarını de ifade etmektedir. Genelde örf ve âdet kelimesi, bir diğerrinin yerine kullanılmaktadır. Terim olarak, akıl ve ruh sağlığına sahip kişilerin makul buldukları ve öteden beri tekrarlanarak ruhlara yerleşmiş bulunan şeylerdir. Bir diğerr tarife göre âdet, insanlar tarafından alışkanlık haline getirilmiş, cemiyet nazarında umumi kabul görmüş ve öteden beri tekrarlanarak yerleşmiş olan davranışlardır. Başka bir tarife göre, halkın akli olarak (aklın hükmüyle) devamlı üst üste yaptıkları eylemlerden ibarettir.²⁸ Hukukî bir kaynak olarak da kullanılan âdet, Kur’an ve Sünnette lafız şekilde geçmektedir. Kuran’ı-kerimde “*Sen af yolunu tut, örfü(iyiliği) emret, cahillerden yüz çevir*”.²⁹ İnsanların hayatında kişisel ve toplumsal olarak kendi aralarında yaşadıkları bazı durumlar, dini alanlarda da nassa karşı olmadıkça delil olarak kullanılıp ve o’na göre hüküm verilebilecektir. Nassa muhalif olarak gelişmiş olan örf/âdetin terk edilmesi gerekmektedir.

Adetler amm, has ve şeri adetler olarak üç kısma ayrılmaktadır. Bir diğerr taksime göre ise örf ve adetler üç kısma ayrılmışlardır:

1. Yapısı açısından.

a) Lafzî (kavlî) örf.

²⁶ Özel, Ahmet, “Kurbet” *DİA*, XXVI, 440.

²⁷ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, III, 317; Karaman, Hayreddin, “Adet”, *DİA*, I, 369.

²⁸ Molla Hüsrev, *Dürreru’l-hukkâm*, I, 44; “Âdet”, *Mv.F.*, XXIX, 215, Cürcânî, Şerîf, *Kitâbu’t-Ta’rîfât*, s. 123.

²⁹ A’raf, 7/199.

b) Amelî örf.

2. Yayıldığı muhit açısından.

a) Örf-i âm.

b) Örf-i hâs.

3. Muteberlik açısından.

a) Sahih örf.

b) Fâsid örf.³⁰

Bunlar sırasıyla yeryüzünde yaygın bulunan adetler, bazı bölgelerde özel şekilde bulunan adetler ve şeriat tarafından belirlenen adetlerdir.³¹ Söz ve eylemle birlikte adetlerin hükmü duruma göre değişebilir. Günümüz örfüne baktığımızda bazen ibâdet ve âdetin karşı karşıya geldiği görülmektedir. İbadetler alanında uygun olmayan âdetler ibâdetin yerine geçmekte, gerçek manada yapılması gereken ibâdet ise terkedilmektedir. Bunun en yaygın örneğinin, günümüzdeki ücret karşılığı hatim indirme olduğunu söyleyebiliriz.

E. İbâdet, Taat, Kurbet ve Âdet Kavramları Arasındaki Fark

Her ne kadar bu ifadelerin anlamlarını açıklamış olsak da aralarındaki farkların daha net anlaşılması gerektiğini düşündüğümüz için böyle bir başlık belirlemeye ihtiyaç duyduk. Zira çalışmamız boyunca sık sık bu ifadeler üzerinde duracağımız için birbirinden net çizgilerle ayrılması konumuzun daha iyi anlaşılmasını kolaylaştıracaktır.

Allah-u Tealâ'nın rızasını kazanmak üzere, yapılan bütün amellere ibâdet denir³². İbâdet sadece beden veya mal ile yapılabildiği gibi mal ve bedenle birlikte de yapılabilir. Ancak ibâdetler yapılırken niyet ile amelin birlikte uyumlu olması gereklidir.³³ Bir fiil yapılırken o fiilin ibâdet niyetiyle yapılması, Allah'ın emrine ve Rasulü'nün (s.a.v.) gösterdiğine uygun olarak yapılması, mükellefin âkil ve baliğ olması, riya ve gösterişe benzer her türlü eksikliklerden uzak olması ibâdetin kabul şartlarındandır.³⁴ İbâdetlerde esas olan niyettir ve

³⁰ Dönmez, İbrahim Kâfi, *DİA*, XXXIII, 93.

³¹ Molla Hüsrev, *Düreru'l-hukkâm*, I, 44; İbn Nuceym, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, s. 79.

³² Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhît*, I, 293; Cübeyrin, *Tehzibü teshil'l-akideti'l-İslamiyye*, s. 38.

³³ İbn Abidin, *Reddü'l-muhtâr*, I, 222.

³⁴ Rasâ', *Şerhu Hudûdi İbn Arafê*, s.109; Karadavî, *el-İbadât fi'l-İslam*, s. 33; Koca, Ferhat, "İslam'da İbadet", *DİA*, XIX, 240; Şahin, *Ahzü'l-mâl alâ a'mâli'l-kureb*, s. 112.

niyete göre kişi sevap kazanmış olur. Zira niyetle yapılmış olan ibâdetin vacip veya nafîle olduğu belirlenir. Vacip olan bir ibâdet yapıldığında mükelleften yükümlülük kalkar ve tekrarı gerekmez. Ancak söz konusu ibâdet nafîle ise yapıldığında sadece sevap kazanılmış olur.

Özel anlamda ibâdet karşılıksız yapılmalıdır. Çünkü ibâdet kul ile yaratıcı arasında bir köprüdür. İbâdet aracılığıyla kul yaratıcıya yaklaşmış olur. Ücret ile yapıldığında asıl olan amacı değişik taraflara götürebilir. O yüzden ibâdet şahıs tarafından ancak dünyevi kazançlar için değil Allah'ın (c.c.) rızasını kazanmak için yapılmalıdır.

Taat, kelime olarak ibâdetin kapsamında olan ifadelerden biridir. Bu ifade emir olunan şeyi yerine getirmek ve yasaklara yaklaşmamak demektir³⁵. Verilen emrin hem Allah tarafından ve hem insanlar tarafından olması mümkündür. Allah Teala'nın şu sözü: “*Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin ve sizden olan ulu'l-emre (idarecilere) de*”³⁶ delil olarak kabul edilmektedir. Yani Allah'ın (c.c.) dışında Peygamber'in (s.a.v) emri ve ulu'l-emrin (idarecilerin) emri başta olmak üzere anne-baba ve bazı delillere göre kocanın da emrine karı boyun eğmelidir³⁷. Kişinin yüce Allah'a itaat etmesiyle ilgili “*Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, Peygamber'e itaat edin. Amellerinizi boşa çıkarmayın*”³⁸ ayetine göre Müslümanlar taatle yükümlüdürler.

Peygamber (s.a.v)'in peygamber olmasına inanmak vacip ise, onun emirlerine de itaat etmek vaciptir. Onun emirlerine itaat etmekle ilgili yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “*Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de sizden yasak ettiyse ondan vazgeçin. Allah'a karşı gelmekten sakının.*”³⁹ Yine Hz. Peygamber (s.a.v.) “*sizi bir şeyden menettiğimde o şeyden vazgeçin (yapmayın) ve sizi bir şeye emrettiğimde gücünüz yetene kadar o'nu yapın*”⁴⁰ diye buyurmuştur. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sözü yüce Allah'ın sözü olduğu ve O'nun (s.a.v.) dinle ilgili hiçbir şeyi kendi arzusuyla söylemediği dikkate alındığında emrine itaat bütün Müslümanlara gereklidir.

İslam âlimlerine göre ulu'l-emre itaat de, “*...sizden olan ulu'l-emre (idarecilere) de (itaat edin⁴¹)*” ayetiyle sabittir. Ulu'l-emrin buyruğuna itaat etmenin vacip olduğu konusunda icmâ bulunmaktadır. Ayette zikri geçen ulu'l-emirden maksat fukaha ve müfessirlere göre

³⁵ Ahmed en-Nigerî, *Düstûrî'l-ulemâ*, II, 271; “Tâat”, *Mv.F.*, XXVIII, 320.

³⁶ Nisâ, 4/59.

³⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, VI, 280.

³⁸ Muhammed, 47/33.

³⁹ Haşr, 59/7.

⁴⁰ Kuşeyrî, *Sahîh-i Müslim*, IV, 1831.

⁴¹ Nisâ, 4/59.

günümüzdeki devlet başkanlarıdır. Zira hükümler onların emriyle geçerli olmaktadır. Günaha yönlendirmedikleri sürece onlara itaat etmek vaciptir. Bazıları ulemanın da emrine itaat etmenin vacip olduğunu söyleyerek ayette geçen “*sizden olan ulu’l-emre (idarecilere) de*⁴²” ifadesiyle kastedilen grubun ulema olduğunu söylemiştir.⁴³ Allah Teala ve Hz. Peygamber (s.a.v) ile ülü’l-emrin emirlerinin yanısıra anne-babanın emri çocukları üzerinde ve kocanın emri karısı üzerinde etkilidir. Konusu haram olmadığı sürece anne-baba ve kocanın emrine uyulmalıdır.⁴⁴

Kurbet sözlükte yakın olmak, yaklaşmak, yakınlık ve akrabalık anlamlarına gelirken burada sadece Allah’a ya da iyilikle insanlara yakın olmak için yapılan fiiller kastedilmektedir. İnsanların yaratılış gayesi yaratana kul olarak, bütün eylemlerinde O’nun rızasını gözeterek ihlaslı olmasıdır. Yüce Allah’ın kullarından istediği şey de özel olarak kulun rabbine aşırı derece acizliğini göstermesidir. Acizliğin en büyük boyutu da Allah’ın emirlerini yerine getirip yasakladığı şeylere yaklaşmamaktır. Kurbet ibâdetten daha geniş alana sahiptir ve her ibâdete kurbet denilir ve tersi kullanmamalıdır.⁴⁵ Aynı zamanda kurbet fiilleri karşılıklı yapılması konusunda görüş farklılığı nakledilmektedir.⁴⁶

Kurbet fiilleri öncelikle farzlar başta olmak üzere, bedeni, mali veya her ikisi ile birlikte bütün ibâdetlerle yapılabilir. Lakin neye göre yapıldığı kişinin niyetine göredir. Kişinin niyeti ne ise ona göre sevap kazanır ve derecesi yükselir⁴⁷. Yüce Allah: “*İman edip salih ameller işleyenlere gelince; onlara içinden ırmaklar akan cennetler vardır. İşte bu büyük başarıdır*”⁴⁸ diye buyurmuştur. Niyet ve ihlası, “*Halbuki onlara, ancak dini Allah’a has kılarak, hakka yönelen kimseler olarak o’na kulluk etmeleri, namazı kılmaları ve zekâtı vermeleri emredilmiştir. İşte bu dosdoğru dindir*”⁴⁹ ayeti güzel bir şekilde açıklamaktadır. Peygamber (s.a.v.) de “*Ameller ancak niyete bağlıdır*”⁵⁰ buyurmuştur. Yani Müslümanların niyeti ne ise alacağı sevap ona göre verilecektir; zira bir kişi farz, vacip, nafie bir amel veya takarrüp fiilini işlediğinde alacağı sevap derecesi, yaptığı fiile göre değişmektedir. Bu durumun âdetlerle karışma ihtimali de yüksektir. Bu nedenle yapılan eylemin kimin için yapıldığı hususunun

---

⁴² Nisâ, 4/59.

⁴³ “Tâat”, *Mv.F.*, XXVIII, 323.

⁴⁴ Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, XIII, 52-54, VI, 429.

⁴⁵ Şahin, *Ahzü’l-mâl alâ a’-mâli’l-kureb*, s. 279.

⁴⁶ Nevevî, *Ravdatü’l-tâlibîn*, V, 187.

⁴⁷ Özel, Ahmet, “Kurbet”, *DİA*, XXVI, 440.

⁴⁸ Burûc, 85/11.

⁴⁹ Beyyine, 98/5.

⁵⁰ Hatîb et-Tebrizi, *Mişkâtü’l-mesâbih*, s. 7.

belirlenmesi gereklidir. Yine de insanların kendi aralarında yaşadıkları durumlarda birinin diğerine ihtiyaç duyduğu bilinen bir husustur. Birinin makamı, zenginliği ve ilmi gibi üstünlüklerinden dolayı bazı süreçlerde başka biri bu kimseye yetişmek maksadıyla o'nun hoşuna giden fiilleri yapmaya çalışır.

. Âdet kelimesi, eski duruma dönmek, geri çevirmek, bir şeyi tekrarlamak, üst üste yaparak alışkanlık haline getirmek, gelenek ve örf anlamlarına gelir. Terim olarak ise, akıl ve ruh sağlığına sahip kişilerin makul buldukları ve öteden beri tekrarlanarak ruhlara yerleşmiş bulunan şeyler manasında kullanılmaktadır.⁵¹ Örf yada âdet insanların kendi aralarında sürekli olarak yaptıkları ve kural haline getirdiği davranışlardır. Burada âdetten bahsetmemizin sebebi, ibâdet, taat ve kurbet amellerinin yapılışına benzemesi ve İslam hukukunda önemli bir konu olarak yer alması nedeniyledir. Örneğin, iki kişi günlük olarak hiçbir şey yemez, ama birinin oruç niyeti varken diğerinin yoktur. Her ikisi de sabahtan akşama kadar yeme, içme ve cinsel ilişkiden uzaktır. Yine toplu halde, herkes her yerde istediği zaman hayvanı keser ve etini yer. Aynı zamanda kurban ve adak da kesilir. Hayvan kesenlerden biri sevap kazanırken diğeri kazanamaz.⁵² Buradaki ibâdeti âdetten ayıran nokta kişilerin yaptığı iş ister ferdi ister toplumsal olsun bu işi hangi niyete göre yaptığıdır.

İbâdetin sevabı kişinin niyetine bağlıdır ve niyet olmadan yapılan işin ibâdet olarak değerlendirilmesi mümkün değildir.⁵³ Taatlerde ise öncelikli olan emrin kimin tarafından verildiğinin önemi kadar yerine getirilmesi de önemlidir.⁵⁴ Kurbette esas alınan yapılan amelin kim için yapıldığıdır.⁵⁵ Kişi yaptığı fiili kim için yaptığına göre sevap kazanır. Âdetlerin şeriat ile bir bağlantısı olmadığı sürece ibâdet açısından herhangi bir önemi yoktur.⁵⁶ Ancak muamelatla ilgili olan alanlarda etkisi olabilir.

Bu ıstılahları incelememizden ve aralarındaki ilişkiyi öğrenmemizden maksat, hangi amelin ibâdet olup olmadığını bilmemizin önemidir. Bu kavramların ibâdetle ilişkisi tam olarak belirlenmediğinde, verilen hükümlerin yanlış olabileceği ihtimali vardır. Dolayısıyla öncelikli olarak bu kavramları açıklama ve aralarındaki farkı zaruri görerek bildiğimiz kadarıyla açıklamış olduk ve burada bu ifadelerin hangi durumlarda ibâdet kapsamına gireceğini beyan

⁵¹ İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s 79; Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s.90-91; “Âdet”, *Mv.F.*, XXIX, 215.

⁵² Molla Hüsrev, *Dürrü'l-hukkâm fî şerhi Gureri'l-ahkâm*, I, 44; Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 12.

⁵³ Tahâvî, *Hâşiyetu't-Tahâvî*, s. 8.

⁵⁴ İbn Abidin, *Reddû'l-muhtâr*, I, 222.

⁵⁵ Zerkeşî, *el-Mensûr fî'l-kavâid*, II, 168.

⁵⁶ “Kurbe”, *Mv.F.*, 33/92; Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-hukkâm Şerhu Mecelleti'l-ahkâm*, I, 44; Zerkeşî, *el-Mensûr fî'l-kavâid*, II, 96-97.

ettik. Ayrıca ibâdet olarak yapıldığı halde, karşılığında ücretin alınıp alınamayacağı söz konusunda farkların bilinmesine bağlı olduğunu düşündük. Zira ibâdetler karşısında ücretin alınıp alınmaması konusunda İslam'ın geldiği ilk günlerden itibaren tartışılmıştır. Din âlimleri ayetler ve hadislerden farklı yorumlar elde etmişler ve değişik tercihlerde bulunmuşlardır.

II. İbâdetlerin Taksimi

Yüce Allah'ın hoşnutluğunu kazanabilmek için ne tür ibâdetlerin yapılması gerektiği, nasıl yapılabileceği konuları sadece Kur'an-ı Kerim ile Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünnetinden öğrenilmelidir. Bu iki kaynağa uygun olmayan ve temelini bunlardan almayan fiiller âdet veya bidat sayılır.

İslam âlimleri daha kolay kavranabilmesi için ibâdetleri farklı kriterlere göre taksim etmişlerdir. Tabiatıyla bu taksim naslar kapsamında yapılmıştır. İbâdetin mahza olup olmaması, beden veya mal ile yapılıp yapılmaması ve ibâdetin vakte bağlı olup olmaması, bir fiil ve davranışla ortaya konularak gerçekleşip gerçekleşmemesi, dini şiar olup olmadığı gibi kriterler çerçevesinde sınıflandırılmalar yapılmıştır.⁵⁷

Bir diğer taksime göre ibâdetler, delillerinin kuvvet derecesine göre sınıflandırılmıştır. Buna göre Hanefiler ibadetleri farz, vacip ve nafil şeklinde üçe; diğer Mezhepler vacip ve mendup şeklinde ikiye ayırmışlardır. Günlük beş vakit namaz ve ramazan orucu gibi kat'i deliller ile sabit olan ibâdetler Hanefî mezhebine göre farz ve onlar dışında diğer mezheplere göre aynı ibâdetler vaciptir. Hanefilere göre, sadak-i fitr ve kurban kesme gibi zannî deliller ile sabit olan ibâdetler vacip; diğer üç mezhebe göre farz ile vacip haricinde kalan bu ibâdetler mendup/nafiledir. Buradaki farz ve vacip ihtilafı aslında lafzi bir ihtilafdır. Kat'i deliller ile sabit olan hükümlerin yapılmasının zorunlu ve bağlayıcı olduğu bütün mezhepler tarafından görüş birliği halinde nakledilmektedir. Aynı şekilde bir şahsın kat'i delil ile sabit olan bir hükmü bilerek ve açıkça inkâr etmesinin kişiyi dinden çıkaracağı konusunda mezhepler arasında ittifak vardır. Zanni delil ile sabit olan hükümlerin de ilzami şekilde yapılıp yapılmaması hususunda görüş ayrılıkları ve farklı tartışmalar bulunmaktadır.⁵⁸

İbâdetler mükelleflerin ifasına göre ayni ve kifaye olarak ikiye ayrılmaktadır. Mükelleflerin her birinin ayrı ayrı yapmaları gereken ibadetler ayni ibadetlerken, bir kişinin

⁵⁷ Dimeşkî, *Kitabu Ahserî'l-muhtasarât*, s. 78-79; Gözübenli, "İbadetlerle İlgili Fıkhî Problemler", s. 638.

⁵⁸ Zühaylî, Vehbe, *Usul'l-fikhü'l-islami*, s.47; Zeydan, Abulkerim, *el-Veciz fi usuli'l-fikh*, s.32.

veya topluluğun yerine getirip diğer kişilerin üzerinden sorumluluğun kalktığı ibâdetlere vacibi yahut kifâyi ibadetlerdir.⁵⁹

Başka bir itibarla ibâdet mahza ve gayri mahza olmak üzere ikiye ayrılır. Mahza olanlar, aslen meşru sayılan, ameller ve sözlerdir ki; Allah'tan başkasına kullanılması nassın delaleti ile haram diye tarif edilir. Bunlar kalp, söz, beden ve mal ile yapılan ibâdetler dört kısma ayrılmıştır. Mahza olan ibadetler de beş kısma ayırmışlardır. Namaz, oruç, zakât, hac ve cihat bazı fakihler cihadın yerine abdesti ziketmişlerdir.⁶⁰ Gayri mahza olan ibâdet ise, aslen meşru ibâdet sayılmayan ameller ve sözlerdir; ancak bu fiiller iyi niyet ile ibâdete dönüşebilir. Gayri mahza olan ibadetler; vacip ve mendup fiilleri yerine getirmek, Allah rızası için haramlara yaklaşmamak ve onun rızasını kazanabilmek için mubah işleri yapmak şeklinde üç kısma ayrılmaktadır.⁶¹

Mahza ibâdetin kısımlarıyla ilgili olarak şu örnekler zikredilebilir: İnanç ve ihlas kalple yapılanlardır. Zikir ve dua sözle yapılanlardır. Namaz ile oruç bedenle yapılan ibadetlerdir. Hac, zekât ve sadaka da mal ile yapılan ibadetlerdir. Aynı şekilde gayri mahza denilen ibâdetlere örnek olarak mükellefin kendisine ve ailesine yaptığı harcaması, hediye vermesi ve anne-babasına iyilik yapması gibi ameller örnek olarak zikredilebilir. Gayri mahza ibadetlerin haramlardan sakınmak kısmına da zina, hırsızlık ve haksızlık yapmamak gibi ameller örnek olarak verilebilir. Yeme, içme, cinsel ilişki ve alışveriş yapmak gibi mübah ameller, Allah rızası niyetiyle yapılırsa, gayri mahza olan ibâdetlerden sayılmaktadır.

Kur'an ve sünnette ibâdet niteliği gösteren davranışlara dair, deliller değişik boyutlardan incelenirse ibâdetler davranışlar açısından üçe ayrılmıştır.

1. Sadece ibâdet niteliğindeki davranışlar, namaz ve oruç, i'tikaf gibi.
2. İbâdet niteliğiyle beraber mali sorumluk (vergi) mahiyeti taşıyan mükellefiyetler, zekât, fitre ve kurban gibi.
3. İbâdet niteliğini içermesiyle birlikte ceza hususiyetini de içeren mükellefiyetler, yemin, zihar ve orucun kefareti gibi.⁶²

⁵⁹ Tahâvî, *Hâşiyetu't-Tahtâvî*, s. 16; Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuh*, I, 81; Paçacı, İbrahim, “*Bedeni-Mali İbadet Ayrımının İbadetlerde Niyabete Etkisi ve Bedel Hac*” s.369.

⁶⁰ İbn Abidin, *Reddü'l-muhtâr*, I, 183; İbn Nüceym, *Minhatu'l-Hâlik ala Bahri'r-râik*, I, 19.

⁶¹ Cübeyrin, Abdullah b. Abdurahman, *Tehzib-ü teshil'l-akideti'l-İslamiye*, s.39.

⁶² Cezîrî, *el-Fıkh ale'l-mezâhibi'l-erbaa*, I, 634; Gözübenli, Beşir, *İbadetlerle İlgili Fıkıh Problemleri*”, s. 639; Şahin, *Ahzü'l-mâl alâ a'mâli'l-kureb*, s. 121.

Birinci mahiyete göre ibâdetler sırf yüce Allah'ın hakkı olan davranışlardan ibarettir. İkinci mahiyete göre Allah'ın hakkı olduğu halde vergi niteliği de taşıyan ama ibâdet ve vergi ağırlığı boyutu İslam bilginleri tarafından tartışılan ibadetler gelir. Üçüncü mahiyette bulunan ibâdetler ise sorumlulukla birlikte bir türlü cezayı da gerektirenlerdir.

Diğer bir sınıflandırmaya göre ibâdetler menfi/negatif ve müspet/pozitif olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Bu ayırmda mükellef olan kişi farz, vacip, sünnet ve mendup kılınan ibâdetleri yapılmasıyla sevap kazanıldığı gibi, onlara tam karşı olan haram, mekruh ve benzeri eylemlerin yapılmamasında da sevap kazanmış olur. Bu değerlendirme ile ilgili Peygamber Efendimi'den (s.a.v.) nakil edilen hadisi şerif şu şekildedir: Ebu Zerr (r.a)'dan nakledildiğine göre, sahabeden bazıları Hz. Peygamber'e (s.a.v.) gelerek varlıklı kimselerin sevap bakımından daha avantajlı bir konumda olduklarını ifade etmişler ve gerekçe olarak da zenginlerin de herkes gibi namaz ve oruç ibâdetlerini yerine getirdiklerini ancak onların bu ibâdete ek olarak mallarından sadaka da vererek daha çok sevap kazandıklarını dile getirmeleridir. Efendimiz (s.a.v) onlara cevaben: *“Allah size tasadduk edecek bir şey vermedi mi?”* deyip, sözlerine şöyle devam etti. *“Her bir tesbih, sadakadır; aynı şekilde her bir tekbir, tahmid ve tehlil de sadakadır; bunlara ek olarak emr bi'l-ma'ruf ve nehy ani'l-munker de sadakadır ve hatta kişinin eşiyle yaşadığı ailevi ilişkiler bile sadakadır.”* Bunun üzerine sahabiler kişinin eşiyle yaşadığı ailevi ilişkilerinin sadaka kapsamına alınma gerekçesini sorduklarında, Peygamber Efendimiz (s.a.v.) onlara hitaben, *“kişi o ihtiyacını haramla karşılandığında günah olacaksa helal yolla karşılandığında da sevap kazanır”* buyurmuştur.⁶³

Bu hadisi şerife göre ibadetlerin menfi ve müspet kısımları vardır. İslam alimleri ayet ve hadisleri farklı boyutlardan incelerken, farzın terk edilmesini haram, vacibin terk edilmesini mekruh, aynı şekilde haramdan kaçmanın farz, mekruhun yapılmasının da kerahet derecesinde vacip veya mendup olduğu hükmünü vermektelerdir.⁶⁴ İbâdetin menfi ve müspet olarak sınıflandırılması diğer sınıflandırmalarda olduğu gibi ibadetlerin ücret karşılığında yapılıp yapılmaması konusunda da katkı sunmaktadır. Bu konunun ayrıntısı yeri geldiğinde beyan edilecektir.

Fıkıh literatüründe en yaygın şekilde kullanılan taksim, ibadetlerin bedeni ve mali olması yönüdür. Buna göre ibâdetler başlıca üç kısma ayrılmaktadır.

1. Beden ile yapılan ibâdetler: Namaz oruç ve i'tikaf gibi.

⁶³ Müslim, “Zekât”, 16.

⁶⁴ Gözübenli, Beşir, “İbadetlerle İlgili Fıkıh Problemleri”, s. 643.

2. Mal ile yapılan ibâdetler: Zekât, fitre ve kurban gibi.
3. Hem mal ve hem beden ile yapılan ibâdetler: Hac ve umre gibi.

Bu taksim, çalışma konumuzu ilgilendirdiği için burada açıklamaya çalışacağız:

A. Bedeni ibâdetler

Bedeni ibâdet, kalp, dil ve bütün organlar vesilesiyle Allah rızasını kazanmak niyetiyle yapılan amellerdir. Mahza ve gayrı mahza⁶⁵ kısımlarıyla birlikte, beden ile yapılan ibâdetlerin örneği olarak namaz, oruç ve i'tikaf, hüküm olarak farz, vacip, sünnet ve mendup ibadetlerdir. Ayrıca Kur'an okuma, dua etme ve bütün bedenle yapılan iyilikleri içermektedir. Aynı zamanda haram bir fiilin yapılmaması şeklinde "menfi ibâdetler" de bulunmaktadır. Mesela kişinin zina etmeye gücü ve imkânı olduğu halde sabrederek gûnahtan kaçınması gibi durumlar kişi için ibadettir ve kişiye bunun karşılığında sevap vardır. Bu tür haramdan kaçınmalar da beden ile yapılan ibadetler kapsamındadır.

Şahıs, beden ile yapılan ibâdetlerden mükellef olması şartıyla sorumludur. Yaptığı sürece niyetine göre sevap da kazanmış olur; ayrıca bunları bilerek terk ederse gûnahkâr olur.⁶⁶ Kur'an-ı kerimde beden ile yapılan ibâdetler ile ilgili: “(Ey Muhammed!) Kitaptan sana vahiy olunanı oku, namazı da dosdoğru kıl. Çünkü namaz, insanı hayasızlıktan ve kötülükten alıkoyar. Allah'ı anmak (olan namaz) elbette en büyük ibâdetdir. Allah, yaptıklarınızı biliyor.”⁶⁷ Buyurmaktadır. Bir hadisi şerifte Peygamber Efendimiz (s.a.v) “Cennette sekiz kapı vardır, onlardan birine reyyan denir. Oruç tutanlar dışında o kapıdan hiç kimse giremez”⁶⁸ başka bir hadiste “dua ibâdetin özüdür”⁶⁹ buyurmaktadır. Bu zikretmiş olduğumuz ayet ve hadisler beden ile yapılan ibâdetlerin nas ile sabit olduğunu göstermektedir.

Beden ile yapılan ibâdetlerin mutlak olarak, sadece mükellefin kendisinden talep edilmektedir. Bir başkasının yerine naip olarak bu ibadetleri ifa etmesi hususunda ücret mukabili veya bilâ bedel ifa etmesi görüş ayrılığı bulunmaktadır.⁷⁰

İbâdet demek kendini Allah Teâlâ'ya adanmak, ondan başka hiç kimseden beklentisi olmamak demektir. Hâlbuki ücret karşılığı ibadet etmek Allah (c.c) dışında başkasından

⁶⁵ Cübeyrin, *Tehzibü teshili'l-akideti'l-İslamiye*, s. 39; Kuveyt Vakıflar Bakanlığı, *el-Mavsû'a*, XXIX, 258.

⁶⁶ Zühaylî, Vehbe, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletu*, II, 734; Koca, Ferhat, “İslam'da İbadet”, *DİA*, XIX, 240.

⁶⁷ Ankebût, 29/45.

⁶⁸ Hatîb et-Tebrizi, *Mişkâtü'l-mesâbîh*, s. 610.

⁶⁹ Hatîb et-Tebrizi, *Mişkâtü'l-mesâbîh*, s. 693.

⁷⁰ Mevsilî, *el-İhtiyar li ta'li'l-muhtar*, II, 60; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VIII, 136-138; Behûtî, *Keşşâfu'l-kınâ 'an metni'l-İkna*, IV, 12-13; Şahin, *Ahzü'l-mâl alâ a'mâli'l-kureb*, s. 279.

birşeyler beklemektir. Bedeni ibâdetler herkesin yapabileceği fiillerdendir. İbadet nitelikli fiiller ücret karşılığı yapıldıkça Müslümanları ibâdetlerden uzaklaşmasına yol açabilir.

B. Mâlî İbâdetler

Mali ibâdetler, Müslüman bir kişinin mal varlığıyla ilgilidir. Mükellefin İslam'ın belirlediği gibi malının bir kısmını Allah rızası için gereken yerlere veya kişilere vermesiyle gerçekleşecektir. Mali ibâdetin farz, vacip ve mendup gibi farklı hükümleri vardır. Mali ibadetlerin de menfi ve müspet çeşitleri bulunmaktadır. İbâdet niyetiyle malın harcanması, mal sahibine sevap kazandırır. Hatta kendine ve ailesine bile harcansa yine de sevap kazanmış olur; zira ameller niyete bağlıdır, niyetin iyi veya kötü olmasına göre sevap veya azap vardır.

Beşir Gözübenli konuyla ilgili şöyle der: *“Bedeni ibâdetlerin insan nefsi üzerine birtakım zorlukları olduğu gibi, mali ibâdetlerin de nefse ağır geldiği muhakkaktır. Bu tür ibâdetleri hakkıyla yerine getirebilmek için, öncelikle cimrilik, aşırı mal sevgisi, hırs ve haset gibi ruhi hastalıklardan arınması; cömertlik, kardeşlik ve diğer gamlık gibi değerlere benzemesi gerekir.”*⁷¹

Mali ibâdetlerin önemi Kur'an'ı-Kerim'de: *“Fakat onlardan ilimde derinleşmiş olanlar ve mü'minler, sana indirilene ve senden önce indirilene iman ederler. O namazı kılanlar, zekâtı verenler, Allah'a ve ahiret gününe inananlar var ya, işte onlara büyük bir mükâfat vereceğiz”*⁷² ayeti ile ifade edilmiştir. Başka bir ayette: *“Mallarımı gece gündüz; gizli ve açık Allah yolunda harcayanlar var ya, onların Rableri katında mükâfatları vardır. Onlara korku yoktur. Onlar mahzun da olacak değillerdir”*⁷³ mali ibadetleri yapanlara karşı heyecan verilmiştir. Hadisi şerifte de Peygamber (s.a.v), yüce Allah'tan naklederek: *“Harca ey adem oğlu, sana da harcanacak”*⁷⁴ buyurmuştur. Konuyla ilgili çok sayıda ayet ve hadis bulunmaktadır. Zira mali ibâdetler bedeni ibâdetler gibi menfi ve müspet olarak geniş bir alana sahiptir.

Mali ibâdetlerin gerçekleşmesiyle ilgili kişiler için Müslüman, mal varlığı, akıllı, baliğ vb şartlar bulunmaktadır.⁷⁵ Kişinin sevap kazanmasının maddi ve manevi boyutu vardır. Mesela başa kakarak fitre sadakasını fakir bir komşuya verdikten sonra kişi bu yükümlülükten kurtulur.

⁷¹ Gözübenli, “İbadetlerle İlgili Fıkıh Problemleri”, s. 640.

⁷² Nisâ, 4/262.

⁷³ Bakara, 2/274.

⁷⁴ Hatîb et-Tebrizi, *Mişkâtü'l-mesâbîh*, s. 583.

⁷⁵ Tahtâvî, *Haşiyetu't-Tahtâvî*, s. 714; Nevevi, *el-Mecmû'*, V; 297; Cezîrî, *el-Fıkh ale'l-mezâhibi'l-erbaa*, I, 537; Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletu*, II, 736.

Lakin manevi durumuna bakmış olursak sevap kazanma maksadı eksik olur. Zira Allah-ü Teala “*Ey iman edenler! Sadaklarınızı başa kakma ve eziyetlerle boşa salmayın*”⁷⁶ diye buyurur.

Bir diğer ayette malı toplayıp Allah’ın (c.c) yoluna harcamayanlar şöyle buyurmuştur: “*Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanları elem dolu bir azapla müjdele*”.⁷⁷

İbâdetler yalnızca Allah rızası için yapılmalı ve ibadetler yerine getirilirken başkasına eziyet edilmemelidir. İster vacip ister nafîle olsun, yapılan ibâdetlerde gösteriş niyeti bulunmamalı; sadaka gibi hayır işlerinde ise başa kakma ve gönül kırma söz konusu olmamalıdır. Gösteriş veya başa kakma gibi durumlar ibâdeti hiç yapılmamış hale getireceği gibi, kişinin inancında bulunan sıkıntıyı da göstermektedir. Allah Teala: “*Ey iman edenler! Allah’a ve ahiret gününe inanmadığı hâlde insanlara gösteriş olsun diye malını harcayan kimse gibi, sadakalarınızı başa kakmak ve gönül kırmak suretiyle boşa çıkarmayın. Böylesinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan ve maruz kaldığı şiddetli çıplak bıraktığı bir kayanın durumu gibidir. Onlar kazandıklarından hiçbir şey elde edemezler. Allah, kafirler topluluğunu hidayete erdirmez*”⁷⁸ buyurmaktadır.

Mal ile yapılan ibâdetlerle ilgili olan konular arasında, bir kişinin diğeri yerine niyabeten mali ibadetleri ifa etmesi söz konusudur. Bu konuda İslam ulemasından görüş birliği nakledilmiştir, yani bir kişinin üzerine zekat ve fitre sadakası gibi vacip var ise o kişinin yerine naip olarak başkası onun yerine vermiş olursa yükümlülük vacip olan kişiden düşmüş olur.⁷⁹ Aynı zamanda konuyla ilgili olan mali ibâdetlerin gerçekleşmesine mukabil karşılık/ücret alınması İslam uleması açısından tartışılan bir konudur. Konuyla ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Sadece mezhepler arasında değil belki mezheplerin kendi içlerinde bile farklı görüşler nakledilmektedir.⁸⁰

C. Bedeni ve Mâli İbâdetlet

Bu ibâdetler hem beden hem de mal ile birlikte yapılmaktadır. Örnek olarak genelde hac ve umre verilmektedir. Bu iki örnek gerçekleşme durumuna göre farklı hükümlere tabidir. Mesela, Mekke’de yaşayanlara hac ve umre ibâdeti sadece bir bedeni ibâdettir ve bu ibâdetin

⁷⁶ Bakara, 2/264.

⁷⁷ Tevbe, 9/34.

⁷⁸ Bakara, 2/264.

⁷⁹ İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-Kadîr*, II, 288-289; Behûfî, *er-Ravdu’l-murbi’*, II, 288; Ramlî, *Nihâyetü’l-muhtâc*, III, 138; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VII, 202; Şahin, *Ahzü’l-mâl alâ a’-mâli’l-kureb*, s. 241.

⁸⁰ Mevsilî, *el-Muhtâr*, II, 59-60; Kâsânî, *Bedâ’iu’s-sanâ’i*, VII, 12. İbn Âbidîn, *Mecmu’atu’r-resâil*, I, 157.

yapılmasında herhangi mali bir yön söz konusu değildir. Belli şartlarda nikah akdi de mâl ve beden ile yapılan ibâdetlerden sayılmaya müsaittir.⁸¹ Nikahın ibâdet olması kişinin niyetine bağlıdır. Kişinin nikâh kıymaktan maksadı kendini günahlardan korumak veya bir hayra vesile olmak ise ibâdet olduğu söylenebilir. Nikâh kıymak Hz. Peygamber'in (s.a.v): “*Ey gençler topluluğu! Sizlerden nikâhlanmaya gücü yeten kimse evlensin*” şeklindeki teşvik ve tavsiyesine uymaktır. Evlilikte kişinin zinadan korunması, güzel ve temiz bir nesil dünyaya getirip bunları yetiştirmesi ve helâl kazanıp ailesine helal yedirmesi gibi eylemler bulunmaktadır. Böyle eylemlerin Allah'ın (cc) rızasını kazanmak niyetiyle yapılması halinde bunlar ibâdet sayılmaktadır.

Sözü geçen ibâdetlerin, yapılması gereken durumda yükümlülük için Müslüman, akıllı, baliğ, zengin olmak gibi bazı şartlara sahip olması gerekmektedir.⁸² Mal ve beden ile birlikte yapılan ibâdetlerin menfî ve müspet boyutu bulunmaktadır. Özellikle günümüzdeki yaşamda menfî boyutu çok yaygın ve tehlikeli bir duruma yol açabilmektedir. Zira ibâdetlerin en yüksek amacı Allah Teâlân'ın hükmüne uyarak onun rızasını bulmaktır, ama riya, duyurma (süm'a) ve minnet etme gibi hastalık boyundaki durumlar asıl amaçtan sapmadır.

Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerimde mali ve bedeni ibâdetlerden sayılmış olan hac ile ilgili şöyle buyurmaktadır: “*Onda apaçık deliller, Makam-ı İbrahim vardır. Oraya kim girerse, güven içinde olur. Yolculuğuna gücü yetenlerin hacetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim inkâr ederse, şüphesiz Allah bütün âlemlerden müstağnidir.*”⁸³ Bir hadis-i şerifte Peygamber (s.a.v) “*Kim cinsel ilişki ve günaha sapsadan Allah rızası için hacca giderse, annesinden doğduğu gün gibi dönecektir*”⁸⁴ diye buyurdu.

İbâdetlerde asıl olan, ibâdeti kişinin kendisinin yerine getirmesidir. İnsanın hayatındaki hastalık ve engelli olma gibi arızalar nedeniyle ibadet sorumluluğunu kişinin kendisi yerine getiremediği takdirde o ibâdetin yapılış tarzı da değişebilir. Bu değişikliklerden biri hac ve umre yapamayan kişinin yerine vekil olarak başka birinin hac veya umre yapmasıdır. İslam ulemasından konuyla ilgili nakledilen farklı görüşler bulunmaktadır. Ayrıca nâibin, yaptığı

⁸¹ Aynî, *el-Hidaye Şerhü'l-bidaye*, III, 3; İbn Kudame, *el-Muğni*, IX, 241.

⁸² Tahtâvî, *Haşiyet'u-Tahtâvî*, s. 727; İbn Kudâme, *el-Muğni*, V, 6; Cezîrî, *el-Fıkh ale'l-mezâhibi'l-erbaa*, IV, 22; Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuh*, III, 19-20.

⁸³ Âl-i İmrân, 3/97.

⁸⁴ Hatîb et-Tebrizi, *Mişkâtü'l-mesâbih*, s. 772.

ibâdet için ücret almasıyla ilgili de cevaz ve adem-i cevaz yönünde farklı görüşler bulunmaktadır.⁸⁵

---

⁸⁵ İbn Muflih, *el-Mubdi'*, III, 97; Sabık, Seyyid, *Fıku's-sünneh*, s. 420; Ceziî, *el-Fıkh ale'l-mezâhibi'l-erbaa*, IV, 22; Venşerîsî, *el-Mi'yâru'l-mu'rib*, I, 444; Şahin, *Ahzü'l-mâl alâ a'mâli'l-kureb*, s. 340.

İKİNCİ BÖLÜM

İBADETLER VE DİNİ NİTELİKLİ FİLLER KARŞILIĞINDA ÜCRET ALMANIN HÜKMÜ

I. Teorik Çerçeve ve Genel Esaslar

Temelde ibâdetlerin yapılmasından maksat ancak Allah-u Teâlâ'nın rızasının kazanılması ve bu vesile ile onun cennetine ve cemaline müşerref olmaktır. Allah'tan başkasının rızasını gözeterk bazılarının Allah'a ortak koşarak, ibâdet niyetiyle yapılan güzellikler, sadece kendini yormaktır ve yormasına rağmen büyük günah işlemektir. Bütün dinler arasında orta din Allah'ın en son elçisi Hz. peygamber (s.a.v)'e indirilen ve kolaylıkları içermiş İslam dinidir. Nitekim insanın hayatındaki sorumluluklar ödev şeklinde belirlenmiştir. Mükellefiyetin gereği olarak yerine getirilmesi zorunlu olan söz konusu ödevler ayet ve hadislerle bildirilmiştir. Kur'an-ı Kerimde: “*Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin. Kendiniz için her ne iyilik işlemiş olursanız, Allah katında onun bulursunuz. Şüphesiz Allah bütün yaptıklarınızı görür*”⁸⁶ buyurulmuştur. Bir diğer ayette: “*Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım*”⁸⁷ denilerek Müslümanlardan Allah'a (cc) ibâdet etmeleri istenmiştir. Hz. Peygamberden (s.a.v) şöyle naklediledilmiştir: “*Beş vakit namazınızı kılın, ramazan ayı orucunuzu tutun, mâllarınızı zekâtını verin, emredildiğinde itaat edin, (böylece) Rabbinizin cennetine girin*”⁸⁸. Bu hadiste verilen ödevler doğrudan belirlenmiştir.

Mâl ve beden ile yapılan ibâdetlerin yalnızca Allah'ın (c.c) rızasını kazanmak amacıyla yapılması gerekmektedir. Dünyadaki sorunlara karşı durarak dini ameller dünyevi amellere karıştırılmamalıdır. Baki olan ameller geçici olanlara tercih edilmelidir. “*Mallar ve evlatlar, dünya hayatının süsüdür. Baki kalacak salih ameller ise, Rabbinin katında, sevap olarak da ümit olarak da daha hayırlıdır*”⁸⁹.

Çalışmamızın konusu, îâdetlerde başa kakmak, gönül kırmak ve gösteriş yapmaktan daha kütüsü ibâdetin karşılığını dünyada tahsil etmek gibi yapılan hataların giderilmesini amaçlamaktadır. Ayrıca bu hatalara neden olan şeylere işaret edip doğru yolu göstermektir. Zira

---

⁸⁶ Bakara, 2/110.

⁸⁷ Zâriyât, 51/56.

⁸⁸ Hatip et-Tebrizi, *Mişkâtü'l-mesabih*, s. 180-181.

⁸⁹ Kehf, 18/46.

bir Müslümanın hayatındaki en büyük zenginlik yaptığı ibadetlerdir. Kişi sahip olduğu bu zenginliği ise çok kolay elde ettiği gibi aynı kolaylıkta kaybedebilir. Mesela anne- babaya bir bardak su verirken kişi ne kadar sevap kazanabilir ama aksi takdirde onlara karşı kullanılan bir “öf”⁹⁰ kelimesi bütün yaptığı iyiliği iptal eder.

Aslında yüce Allah’ın, insanları yaratmasından maksadı sadece O’na ibadet etmektir.⁹¹ Bütün kullara verilmiş olan ödevler ortaktır. Yine de ifade ettiğimiz gibi gibi, bunlara yüce Allah (cc) özgürlüğü vererek iki yoldan birini seçmekte serbest bırakmıştır. Sahip olunan bu serbestliğe göre imtihan olunacaklardır. İmtihan konularından biri ibâdeti yapmak ve bu ibadete karşılık başkalarından ücret beklemektir. İslam’ın ilk günlerinden itibaren bununla imtihan olanlar bulunmuştur ve o dönemde Hz. Peygamber (s.a.v) halkın arasında yaşıyordu. Bu sırada ibâdetine karşılık ücret almış olan ve ilk imtihan olanlar sahabeydi. Onlara karşı Peygamber (s.a.v): “*Kur’an’ı okuyunuz, onu menfaat vesilesi yapmayınız, onunla mal çoğaltmaya kalkışmayınız, ondan ayrılmayınız. Onda haddi aşmayınız*”⁹² diyerek güzel sözüyle konuyu açıklamıştır. Aynı dönemde ezan okumalarına karşılık ücret alanlara: “*ücretsiz ezan okumalarına emretmiştir*”⁹³ ve hatta bir hadis-i şerifte alınan ücreti ateşten bir oka benzeterek yasaklamıştır.⁹⁴

Peygamber (s.a.v) döneminden sonra, değişik rivayetlerle farklı içtihatlar bulunarak konu genişlemiş ve mezhepler ortaya çıkınca da farklı ibadetlerle alakalı çeşitli görüşler beyan edilmiştir. Konuyla ilgili olan bu görüşleri delilleriyle birlikte bir sonraki başlıkta inceleyeceğiz.

II. Farz ve Vacip İbâdetlerde Ücretin Hükümü

A. Namaz

Namaz kelimesi Arapça olarak “*es-salat*” şekilde ifade edilir. Salât kelimesi dua, rahmet, tazim, bereket, istiğfar ve Allah’a güzel hamd etmek anlamlarına gelmektedir. “*Namaz*” farsça bir kelime olup Arapça karşılığı salattır. Lügatte, dua ve istiğfar anlamlarında

⁹⁰ İsrâ, 17/23.

⁹¹ Zariyat, 51/56

⁹² Beyhakî, *Sünen-i Beyhakî*, II, 532.

⁹³ Hatîb et-Tebrizi, *Mişkâtü'l-mesâbîh*, s.211.

⁹⁴ İbn Mâce, “Ticârât”, 8.

kullanılan salat, Allah'a nispet edildiği zaman rahmet, meleklerle nispet edildiği takdirde istiğfar, insanlara ve cinlere nispet edildiğinde ise, secde ve rükû anlamlarını ifade etmektedir.⁹⁵

Namaz dini bir terim olarak, tekbirle başlayan ve selamla biten özel vakitlerde, özel şahısların gerçekleştirdiği, özel söz ve fiillere sahip bir ibâdetdir. Bir diğer ifadeye göre: Namaz, niyet edilmek suretiyle tekbir ile başlayıp selam ile tamamlanan özel eylem ve sözlerdir.⁹⁶ Sonuç olarak diyebiliriz ki namaz, ancak Müslümanlardan şeriatın belirlediği vakitlerde, Kitap ve Sünnette öğretilen söz ve eylemler eşliğinde insanlardan yapılması istenilen fiillerdir.

Mekke döneminde miraç gecesi⁹⁷ bütün Müslümanlara namaz farz kılınmıştır. Allah (c.c.) Kur'an-ı Kerimde: “*Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin. Kendiniz için her ne iyilik işlemiş olursanız, Allah katında onu bulursunuz*”⁹⁸ sözüyle namaz kılmayı emir buyurmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v.): “*Beş vakit namazınızı kılın, bir ay orucunuzu tutun, mallarınızın zekâtını verin, emir edildiğinizde itaat edin, yaratanınızın cennetine girin*”⁹⁹ diyerek namaz kılmayı emretmiştir. Namaz'ın farz olduğuna inanıp, zamanında kılanlara cennet vaat edilirken, farz olduğuna inanmayıp kılmayanlar cehennem ateşiyile tehdit edilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) “*Güneş çıkmadan önce ve battıktan sonra, namaz kılan bir kişi ateşe girmeyecektir*”¹⁰⁰ buyurmuştur.

Namaz bedeni ibâdetlerden biridir. Farz, vacip, sünnet ve nafile kısımlarına ayrılmaktadır. Namaz ibâdeti eda ve kaza olmak üzere iki şekilde ifa edilmektedir. Namaz ibâdetini her Müslüman kendisi eda etmelidir. Bu durumlar iki tanedir.

- a. Hayatta olan kişiler.
- b. Vefat eden kişiler.

Her iki durumda olan kişiler eda veya kaza (kaçırılmış) şeklinde sorumluluğu bulunan namazı başka birinden ücret karşılığında eda etmesini talep etmektedir.

Namazlardan farz ve vacip olanları mükellefin kendi eda etmesi asıldır. Kişi hayattayken kendi yerine diğerinden bu ibadeti yerine getirmeyi talep etmesi caiz değildir.¹⁰¹

⁹⁵ Aynî, *el-Binâye*, II, 4-6; Acar, Yusuf. *Rivayet İlimleri Açısından Hayattakilerin Yaptığı İbadet ve Kiraatten Ölülerin Faydalanması Meselesi*, s. 71.

⁹⁶ Kâsânî, *Bedâ'iu's-sanâ'i*, I, 454; Ramlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, I,358-359; Cezûrî, *el-Fıkh ale'l-mezâhibi'l-erbaa*, I, 160; Seyyid Sâbık, *Fıkhü's-sunne*, s. 65.

⁹⁷ Merdâvî, *el-İnsâf*, I, 388; Sabık, Sayıd, *Fıkhü's-sünneh*, s.65

⁹⁸ Bakara, 2/110.

⁹⁹ Hatîb et-Tebrizi, *Mişkâtü'l-mesâbîh*, s.180.

¹⁰⁰ Hatîb et-Tebrizi, *Mişkâtü'l-mesâbîh*, s.197.

¹⁰¹ Aynî, *el-Binâye*, X, 277-278; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, II, 442; Behûtî, *Keşşâfu'l-kınâ'*, IV, 12; Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî ale'ş-Şerhi'l-kebîr*, IV, 22.

Kılınması talep edilen namazın eda yahut kaza olması bu hükmü değiştirmemektedir. Zira bu konuda görüş birliği vardır. Aynı zamanda kişinin nafile namazlarını başka birine kıldırması, Zâhirîlerden İbn Hazm¹⁰² hariç, diğer fıkıh mezheplerine göre caiz değildir.¹⁰³ Konuyla ilgili, İbn Abdilberr İslam âlimlerinin görüş birliğini şöyle zikretmiştir: *Hiç kimse diğeri yerine hayatta veya ölmüş ise farz, sünnet ve nafîle namazını kılamaz, bu konuda hilaf değil icmâ vardır.*¹⁰⁴ İbn Hazm ise konu hakkında şunları ifade eder: *Kişinin başkası yerine nafîle ezan, namaz, oruç ve hac gibi amelleri ücret karşılığında yapması caizdir; zira bunların yapılması iki tarafın üzerine vacip değildir ve yapan kişi kendine değil belki başkasına yapmış olur; yani taraflar için herhangi taat veya suç yoktur. Mal veren de nafîle olarak vermiş olur, bu da onun malı ile yaptığı ibadet kalır.*¹⁰⁵ Yani zahiri mezhebi dışında diğer mezheplere göre hayatta olan kişi kendi sorumluluğundaki bir ibadeti başkasına yaptıramaz.

Kişinin vefat ettiği durumunda ise farz veya vacip namazları kasıtlı ya da bilmeyerek terk ettiği ibadetlerin ücret karşılığında ifasıyla alakalı dört görüş bulunmaktadır.

a. Birinci görüşe göre vefat eden kişinin kaza namazları mutlak olarak ücret karşılığında kıldırılmaz. Bu görüş Hanefiler, Şâfiiler, Mâlikîler ve bir rivayette Hanbelîlere nispet edilmektedir.¹⁰⁶

b. İkinci görüş kapsamında Hanbelîlerden nakledilen bir diğer rivayete göre vefat eden kişi kendi üzerine borç olarak kalan namazlarını, nezredip namaz kılmadan vefat etmiş ise o'nun veresesi üzerine borç olarak ücret karşılığında kıldırılması caizdir.¹⁰⁷

c. Üçüncü görüş, Zâhirîlerin görüşü olup görüşün ayrıntısı şöyledir: Kişi kendi üzerine namazı nezir ederse veya unutarak namaz kılmadan vefat etmiş ise bu ibadetlerin varisler tarafından eda edilmesi caizdir. Konuyla alakalı ifade edilenler şöyledir: Kişi namazını unutarak, uyuyup kalarak veya nezir ederek kılamamış olursa, son nefesine kadar kaza olarak kılması gerekir. Şayet kılmadan vefat ederse, varisleri tarafından eda edilir ya da başka biri ücret karşılığında bu ibadetleri ifa eder.¹⁰⁸

¹⁰² İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, VII, 16.

¹⁰³ Mevslî, *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-Muhtâr*, II, 50-60; İbn Kudâme, *el-Muğni*, VIII, 140; İbnü'l-'Arabî, *Âridatu'l-Ahvezi*, IV, 240; İbn Teymiyye, *Mecmûu fetâvâ Ahmed b. Teymiyye*, XXX, 203; Şahin, *Ahzü'l-mâl alâ a'mâli'l-kureb*, s. 142-143.

¹⁰⁴ İbn Abdilber, Abdullah b. Muhammed, *el-İstizkâr*, X, 166-167.

¹⁰⁵ İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-Âsâr*, VII, 15-16.

¹⁰⁶ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, VI, 8; Serahsî, *el-Mebsût*, IV, 152; Âlu's-Şeyh, Muhammed, *Şerhu minahi'l-celil*, II, 201; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, II, 442; İbn Kudâme, *el-Muğni*, XIII, 655; Merdâvî, *el-İnsâf*, VI, 47.

¹⁰⁷ Zerkeşi, *Şerhu'z-Zerkeşi ala Muhtasari'l-Hırakî*, IV, 227; Merdâvî, *el-İnsâf*, III, 340.

¹⁰⁸ İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, VII, 16; Şahin, *Ahzü'l-mâl alâ a'mâli'l-kureb*, s. 147.

d. Dördüncü görüş, bazı Mâlikîler, İmam Şâfiî'nin kavli kadimi ve son dönem Hanbelîlerden bazısına aittir. Bu görüşe göre, vefat edenin her türlü borç namazı mutlak olarak ücret karşılığında kıldırılabilir.¹⁰⁹

Bu görüşlerin ayet, hadis ve akıldan gelen bilgilerle birlikte görüşlerin savunan din alimleri, değişik yorumlar ile farklı hükümler vermektedirler. Birinci görüşteki fakihler, ücret karşılığında namazın kılınmaması için delil olarak, “*İnsan için ancak çalıştığı vardır*”¹¹⁰ ayeti ve “*İnsan vefat ettiği zaman bütün amellerinin sevabı sona erer. Şu üç şey müstesnadır, sadak-i cariye, istifade edilen ilim, kendisine dua eden hayırlı evlat*”¹¹¹ hadisi şerifiyle birlikte “*Hiç kimse başka birinin yerine namaz kılamaz ve yine hiç kimse, başka birinin yerine oruç da tutamaz. Lakin yapmak istersen o'nun yerine hediye veya sadaka ver*”¹¹² şeklinde naslarla istidlalde bulunarak, ücret mukabilinde namaz kıldırılmasını caiz derler.

Birinci ve ikinci görüşte İbn Ömer'in (r.a.), annesi vefat etmiş ve üzerinde nezir olarak namaz bulunan bir kadının sorduğu soruya “*o'nun yerine namaz kıl*” diye verdiği fetva, İşte o zaman burada nezredilmiş ibadetlerin ücret karşılığında ifasının caiz olduğuna delil kabul edilmektedir. Bir diğer hadiste, Sa'd b. Ubade (r.a.) annesi adına verdiği sadakadan annesinin faydalanmasıyla ilgili sorusuna Hz. Peygamber'in (s.a.v. “*evet*” şeklinde cevap vermesi, kıyasen ücretle namaz kıldırmanın caiz olduğuna delil kılınmıştır.¹¹³ Dördüncü görüşün delili de Abdullah b. Abbas'ın (r.a.) Hz. Peygamber'den (s.a.v.) naklettiği şu rivayettir: Bir adam, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) geldi ve şöyle dedi: “*Ey Allah'ın elçisi! Üzerinde bir aylık oruç borcu olduğu halde annem öldü. O borçların, onun yerine ben kaza edebilir miyim? Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) “Annenin bir borcu olsaydı, sen onun yerine o borcu ödeyecektin değil mi?”* deyince adam: Eğer cevabını verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.): “*Allah'a olan borç, ödenmeye daha lâyıktır*” diye buyurdu.¹¹⁴

Osmanlı dönemi ulemasından Birgivi (v. 980/1573), “*Kim yalnız dünya hayatını ve onun ziynetini isterse, biz onlara yaptıklarının karşılığını orada tamamıyla öderiz. Orada onlar bir eksikliğe uğratılmazlar. İşte onlar, kendileri için ahirette ateşten başka bir şey olmayan kimselerdir. Yaptıkları şeyler, orada boşa gitmiştir. Zaten bütün yapmakta oldukları da boş*

¹⁰⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, XIII, 655; Şirvânî, *Hâşiyetü Tuhfeti'l-muhtâc*, III, 439; Beğavî, *Şerhu's-sünneh*, VI, 327.

¹¹⁰ Necm, 53/39.

¹¹¹ Hatîb et-Tebrizi, *Mişkâtü'l-mesâbih*, s.71.

¹¹² San'ânî, *el-Musannef*, IX, 61, (no:16346).

¹¹³ İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, VIII, 585.

¹¹⁴ Buhârî, “Savm”,42.

şeylerdir”¹¹⁵ ayetini delil olarak, konuyla ilgili olarak şöyle demektedir: Hanefî mezhebinde, namaz kılma karşılığında ücret almanın haram olduğunu söylemektedir.¹¹⁶ Zira namaz karşılığında ücret almak ahiretin amellerini dünyada satmak ve dini, dünya vesilesi olarak kullanmaktır. Hz. Peygamber (s.a.v.), “*Ahiret ameli karşılığında dünya (ücret) isteyen kimsenin yüzü çevrilir ve yaptığı zikir kayıp olur ve onun ismi cehennem ateşine kayıtlı olur*”¹¹⁷ buyurmaktadır.

Namaz ibâdetinde esas olan ücret almaksızın kılınmasıdır. Tercih edilen görüş de bütün namazları her Müslümanın kendi eda etmesidir.¹¹⁸ Çünkü namaz ibâdeti bedeni ibâdetlerdendir ve özel olarak kılınması Müslümanlara aittir. Aynı zamanda niyabet ile kılınması caiz olmayan bir ibâdetdir.

B. Oruç

İslam’ın beş önemli şartlarından ve beden ile yapılan ibâdetlerden oruç, hicretin ikinci yılı (624) Şaban yında farz kılınmıştır. Oruç kelimesi, sözlükte “bir şeyden uzak durmak, bir şeye karşı kendini tutmak” anlamına gelen Arapça savmın (sıyâm) Farsça karşılığı olan rûze kelimesinin Türkçeleşmiş şeklidir. Kelime olarak Arap dilindeki karşılığı *savmdır*. Sözlükte bir şeyden uzak durmak, bir şeye karşı kendini tutmak, alıkoymak, yiyeceklerden geri durmak, hareketsiz ayakta kalmak, rüzgârın dinmesi, her türlü konuşma, yürüyüş ve yiyeceklerden uzak durmak gibi anlamlara gelir.¹¹⁹ Orucun sözlük anlamıyla ilgili, Kuran’da şöyle geçmektedir: “*Şüphesiz ben Rahman’a susmayı adadım*”.¹²⁰

Dini bir terim olarak, oruç tutmaya ehil olan kimselerin, niyet edip güneşin doğuşundan batışına kadar, hükmen ya da hakikaten orucu bozan şeylerden uzak durması olarak tarif edilir. Başka bir ifadeye göre, oruç tutma ehliyeti olan bir kimse güneşin doğuşundan batışına kadar niyet ederek bütün orucu bozan şeylerden kaçınmasıdır. Bir diğer ıstılaha göre oruç, tan yerinin ağarmasından güneşin batmasına kadar şer’an belirlenmiş ibâdeti yerine getirmek niyetiyle yeme, içme ve cinsel ilişkiden uzak durmayı ifade eder.¹²¹ Bu terimlerden, kişinin öncelikle

---

¹¹⁵ Hûd, 11/15-16.

¹¹⁶ Birgivî, Resail-i Birgivîyye, S.68. Beyrut, 2011.

¹¹⁷ Taberânî, *el-Mu’camü’l-kebir*, II, 268.

¹¹⁸ Serahsî, IV, 152.

¹¹⁹ Acar, Yusuf, *Rivayet İlimleri Açısından Hayattakilerin Yaptığı İbâdet ve Kıraatten Ötülerin Faydalanması Meselesi*, s. 82; Yitik, Ali İhsan, “Oruç”, *DİA*, XXXIII, 414.

¹²⁰ Meryem, 19/26.

¹²¹ Zühaylî, *el-Fıkhü’l-İslâmî ve edilletuh*, II, 566; Acar, Yusuf, *Rivayet İlimleri Açısından...*, s. 83; Yitik, Ali İhsan, “Oruç”, *DİA*, XXXIII, 414; Kâsânî, *Bedâ’i u’s-sanâ’i*, II, 548-549.

oruç tutmaya ehil olması ve günün başından sonuna kadar orucu bozmasına sebep olan bütün yasaklardan uzak durması gerektiği anlaşılmaktadır.

Oruç ibâdeti İslam dışındaki diğer dinlerde de bulunan bir ibâdetdir. İslam’da oruç tutmak ayet, hadis ve icmâ ile sabittir. Allah-u Teâlâ Kuran-ı Kerimde: “İçinizden kim bu aya ulaşırsa, onu oruçla geçirsin”¹²² sözüyle emretmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.), “İslam beş esas üzerine kurulmuştur: Allah’tan başka ilah olmadığına ve Muhammed’in Allah’ın Rasûlü olduğuna şehâdet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, hacca gitmek ve ramazan orucunu tutmak”¹²³ diye buyurmuştur.

Oruç farz, vacip ve mendup olmak üzere üç kısma ayrılmaktadır. Bazı fakihler mekruh ile haram olan oruçları da eklemektedirler. Bir diğer taksimde farz ve vacip olan orucu belli ve belirsiz şekline ayırarak sünnet, müstehap, mekruh ve haram ile birlikte toplam sekiz kısım olduğunu söylemişlerdir.¹²⁴ Oruç beden ile yapılan ibâdetdir ve bedeni ibâdetlerin ancak üzerine vacip olan şahsın kendisinin oruç tutması gerekir. Biri diğeri yerine naip olarak orucu tutamaz; çünkü ibâdetlerin yapılmasından maksat kişinin yorulması ve imtihana girmesidir.¹²⁵

Oruç tutma konusunda, kişinin durumuna göre hükmün değişme farklılığı vardır. Zira insanların yaşadığı haller sabit değildir. Çünkü bir kişi sabah sahur yapıp oruca niyet eder günün yarısından hastalanmış olur ya da yola çıkmış olur vb. bu bozduğu orucun sonradan kaza olarak tutma imkânı bulamadığında ya da tembellikten dolayı tutmamış olabilir. Bu şekilde oruç borcu olan mükellef, başkasına ücret karşılığında orucunu tutturmaya çalışır veya mükellef böyle bir durumda öldüğü zaman, varisleri onun yerine başkasına ücret mukabilinde bu ibadeti yaptırmayı düşünebilirler. Bunun gibi durumlarda ücret karşılığında oruç tutturmanın caiz olup olmadığı meselesi önümüze çıkmaktadır ve bu mesele ile ilgili bulunan hükümlerin ayrıntılı olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

Ücret karşılığında orucu tutturmak meselesinde kişilerin dört farklı durumu bulunmaktadır. Bunlar hayatta olup bilerek oruç tutmayanlar, hayatta olup tam engelli kişiler, hayatta olup geçici engelliler ve vefat edip üzerine oruç borcu bulunan kişilerdir.¹²⁶

¹²² Bakara, 2/84.

¹²³ Bûhârî, “İman”, 2.

¹²⁴ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 126; Zühaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî ve edilletuh*, II, 578.

¹²⁵ İbn Abdilber, *el-İstizkâr*, X,167; Merdâvi, *el-İnsâf*, VI,47; Şirbîni, *Muğni'l-muhtâc*, I, 642; İbnü'l-'Arabî, *Âridatu'l-Ahvezi*, III, 240; Behûtî, *Keşşâfu'l-kinâ'*, II, 335; Şahin, *Ahzü'l-mâl alâ a'mâli'l-kureb*, s. 274.

¹²⁶ Şahin, *Ahzü'l-mâl alâ a'mâli'l-kureb*, s. 274

Birinci kategorideki, hayatta olup herhangi engeli olmaksızın orucu bozan kişilerdir. Bunların yerine hiç kimsenin oruç tutması ve aynı şekilde ücret karşılığında orucu tutturmaları da caiz değildir. Zira oruç bedeni ibâdetlerdendir ve üzerine vacip olan kişinin kendisinin ifa etmesi istenmiştir.¹²⁷ Eğer orucu herhangi bir sebeple bozduğu zaman da kendisinin tutması gerekmektedir.

İkinci kısımda yani daimi engeli bulunan kişilerin aslen oruç tutmaları vacip değil ve onun yerine başka birinin ücret karşılığında oruç tutması söz konusu değildir.¹²⁸ Çünkü ödemeyi gerektiren herhangi borç bulunmamaktadır. Dahima hastalık ve yaşlılık gibi durumlar.

Üçüncü kategoride ise hayatta olan, yolculuk, geçici hastalık ve emzirme gibi kısa zamanlı engeli bulunan kişilerdir. Bunların oruç tutmasına engel olan şeyler, onlardan kalkınca kaza olarak kendilerinin oruç tutması gerekir.¹²⁹ Fakat böyle durumlarda yaşayan kişilerden, biri diğerine cömertlik yaparak karşı taraf adına, onun sürekli olarak oruç tutamadığı için karşılık almaksızın oruç tutmuş olursa tutulmuş olan o oruç caizdir ve mükelleften sorumluluğu düşürür.¹³⁰ Nafile oruçlarda ise, ücret karşılığında tutulup tutulmama konusunda İbn Hazm haricindeki¹³¹ fukahaya göre farz oruçla alakalı hükümler geçerlidir.

Dördüncü kategoride üzerinde oruç borcu olduğu halde vefat eden kişiler söz konusudur. Bu kişilerde iki farklı durum bulunmaktadır. İlk olarak oruç tutmaya gücü yettiği halde oruç tutmamış ve kaza etmeye vakti olduğu halde kaza etmeden vefat etmiş kimselerdir. Diğeri de orucu bozup, kaza etmeye vakit bulamadan vefat edenlerdir.¹³²

Birinci kısım, üzerinde oruç borcu olduğu halde kaza etmeye müsait iken kaza getirilmeden vefat eden kişilerdir. Bunların oruç borcunun ücret karşılığında kaza edilmesinin caiz olmadığı konusunda görüş birliği nakledilmektedir.¹³³

Orucu bozup kaza etmeye de zamanı ve fırsatı olmadığı nedeniyle orucu tutmadan vefat eden kişilerin yerine onların varislerinin ücret karşılığında oruç tutturması konusunda, mutlak

¹²⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, III, 89; Kâsânî, *Bedâ'i u' s-senâ'i*, VI, 8; İbn Abdilber, Abdullah b. Muhammed, *el-İstizkar*, X, 167; Nevevî, *el-Mecmû'*, VI, 429.

¹²⁸ İbn Nuceym, *el-Bahru'r-râik*, II, 306; Seyyid Sâbık, *Fıkhu's-sunne*, I, 249; Behûtî, *Keşşâfu'l-kinâ'*, II, 334; Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî ale's-Şerhi'l-kebir*, II, 18.

¹²⁹ Kâsânî, *Bedâ'i u' s-senâ'i*, II, 609-610; Âbî, *Cevâhiru'l-iklîl*, II, 191; İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, VII, 15.

¹³⁰ İbn Teymiyye, *el-İhtiyârâtü'l-fikhiyye*, s. 309; İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, VII, 16; Merdâvî, *el-İnsâf*, III, 335.

¹³¹ İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, VII, 16.

¹³² Şahin, *Ahzü'l-mâl alâ a'mâli'l-kureb*, s. 313-314.

¹³³ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, I, 134; İbn Abdilber, *Kitabu'l-Kâfî*, s.339; Karâfî, *ez-Zehîre*, II, 524; Nevevî, *Ravdatu't-tâlibin*, II, 382; Merdâvî, *el-İnsâf*, III, 334; İbn Muflih, *el-Mubdi*, III, 44.

olarak caiz değil, caiz, sadece nezir (adak) orucuna caiz ve velisi üzerine kaza etmesi vacip şeklinde dört farklı görüş nakledilmiştir. Bu görüşler hakkında aşağıda bilgi verilecektir.

Hanefîler, Mâlikîler ve Şafîîlerden bir görüşe göre ücret karşılığında oruç tutturmak mutlak olarak caiz değildir.¹³⁴ Bunların istidlal ettikleri delil Kur'an-ı Kerim'in şu ayetleridir: “İnsan için ancak çalıştığı vardır”¹³⁵ ve “Herkes günahı yalnız kendi aleyhine kazanır. Hiçbir günahkâr başka bir günahkârın günah yükünü yüklenmez”¹³⁶ Nitekim Hz. Peygamber'den (s.a.v) rivayet edilen şu hadisler de konuyu açıklamaktadır: “Hiç kimse, hiç kimsenin yerine namaz kılamaz ve oruç tutamaz. Fakat her günün yerine bir sağ buğday verilebilir”¹³⁷ ve “Vefat edenlerinizin adına oruç tutmayınız. Fakat onlar adına fakirleri doyurunuz”.¹³⁸

Farz olan orucu kazaya bırakıp sonra kaza edemeden vefat eden kişinin yerine varislerinin ilgili oruç borcunu kaza etmesine caiz diyen ikinci görüş, İmam Şafî'nin bir görüşü, Zührî (ö.125/741) ve Hasan-ı Basri'ye (ö. 110/728) nispet edilmektedir.¹³⁹ Bu görüşe göre varisleri vefat edenin oruçlarını tutabilirler. Hatta böyle yapmak müstehaptır.¹⁴⁰ Bu görüş sahiplerinin delili, Hz. Peygamber'den (s.a.v.) nakledilen şu rivayettir: “Kimin üzerine oruç borcu olduğu halde vefat ederse, onun yerine velisi tutsun”.¹⁴¹ Dolayısıyla varis ölü adına oruç tutabildiği gibi başka birine ücret karşılığında o kazayı ifa ettirebilir.¹⁴²

Konuyla ilgili üçüncü görüş, Zâhirî fukahânın içtihadıdır. Bunların içtihadına göre kişi oruç borcunun kaza etmeden vefat ederse varisleri tarafından vacip olarak bu borcu kaza etme zorundadırlar. Bu orucun mahiyeti orucun mahiyeti konusunda herhangi bir fark yoktur. Varisler kaza edemezlerse başka birine ücret ödeyerek bu kazayı ifa etmeleri gerekmektedir.¹⁴³ Delil olarak şu ayeti getirmektedirler:“ (yine bu paylaşırma) yaptığınız vasiyetin yerine getirilmesinden yahut borçlarınızın ödenmesinden sonradır”.¹⁴⁴ “Kimin üzerine oruç borcu olduğu halde vefat ederse, onun yerine velisi tutsun”¹⁴⁵ şeklinde hadisi de delil olarak kabul

¹³⁴ Kâsânî, *Bedâ'i u' s-senâ'i*, II, 628-629; Sahnûn, *el-Müdevvenetu'l-kübrâ*, I, 212; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, I, 642; İbn Abdilber, *et-Temhîd*, IX, 27; Remlî, *Nihâyetu'l-muhtâc*, III, 189.

¹³⁵ Necm, 53/39.

¹³⁶ En'am, 6/64.

¹³⁷ Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, 4/424.

¹³⁸ Beyhakî, *Sünenü'l-Kübra*, 2/424.

¹³⁹ Nevevî, *Şerhu'n-Nevevî ala Müslim*, s. 710; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, I, 642; Makdisî, *Kitabu'l-furû*, s. 648; Şahin, *Ahzü'l-mâl alâ a'mâli'l-kureb*, s. 283.

¹⁴⁰ Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/642-643.

¹⁴¹ Buhârî, “Savm”, 41.

¹⁴² Nevevî, *el-Mecmû'*, VI, 415.

¹⁴³ İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, IV, 420.

¹⁴⁴ Nisâ, 4/12.

¹⁴⁵ Buhârî, “Savm”, 41.

ederler. Bu delillere göre veli kendisi veya ücret karşılığında başkası vesilesiyle oruç tutturmalı demişlerdir. Nitekim velinin kaza etmesi vefat eden kişinin vasiyet edip etmemesine bağlı değildir. Ayrıca Zâhirîlere göre oruç borcu Allah hakkı olduğu için kul borçlarından öncelikli olarak eda edilir.¹⁴⁶

Konu hakkında dördüncü görüş, vefat edenin üzerinde borç olarak kalan oruç adak kabilinden oruçlardan olmalıdır. Bu takdirde varis vefat eden kişi adına bu orucu kaza edebileceği gibi bu vazifeyi ücret mukabilinde başka birine de yaptırabilir. Bu görüş Hanbelî fukahaya aittir.¹⁴⁷ Mesela, kişi kendine bir haftalık oruç tutmayı nezir edip yerine getiremeden vefat etse böyle bir borcun kazasını velisi yerine getirmelidir. Hanbelîlerin delilleri şöyledir: Bir kadın Hz Peygamber'e (s.a.v.) geldi, bir aylık oruç borcu olduğu halde vefat eden annesinin durumunu ve bu oruçları kendisinin kaza edip edemeyeceğini sordu. Böyle bir durumda Hz. Peygamber (s.a.v.): “*Annenin bir borcu olsaydı, sen onu ödeyecektin değil mi? Diye sorunca kadın, evet dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.): Allah'a olan borç, ödenmeye daha layıktır*”¹⁴⁸ buyurdu.

Müslümanlar farklı farklı durumlarla karşılaşmaktadırlar. Bu konuyla ilgili bazen kolay yollar seçilmektedir. Özellikle Zâhirî mezhebinin görüşünde bu durum daha açık bir şekilde görülmektedir. Bu görüşü günümüzde ifade edecek olursak, etrafımızda yaşayan insanların çoğu oruç tutmaktan vazgeçecektir. Zira insanın tabiatında rahatlık arzusu bulunmaktadır.

İslam dini bütün dinler arasında orta yolda bulunan bir dindir. Zorluğu kolaylığa tercih etmiştir. Ücret karşılığında tutulan oruç konusunda Hanbelîlerin görüşü isabetlidir. Zira onlar borçlu vaziyette ölen kimse adına ifa edilmesi gerek orucu nezir ile kısıtlamışlardır. Rivayetlerde görüldüğü üzere hadisin delaletinden anlaşılan adak orucudur. Zira kadın sahabe sadece bu meseleyi öğrenmek için sormuş ve aldığı cevapta adak orucunun niyabeten tutulabileceği anlaşılmaktadır.

Her insanın yaptığı iyilikler veya kötülüklerin onun kendi nefesine ait olması görüşüne karşı, bazı konularda tam tersi söz konusudur. Mesela “*Ey iman edenler! Eşlerinizden ve çocuklarınızdan size düşman olabilecekler vardır*”¹⁴⁹ ayeti ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.): “*Kur'an'ı okuyup onun içinde olan ile amel eden bir kimsenin anne babasına, kıyamet günü*

¹⁴⁶ İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, IV, 420.

¹⁴⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IV, 399; Merdâvî, *el-İnsâf*, III, 336; İbn Teymiye, *Mecmu fetavâ Şeyhu'l-islam Ahmed b. Teymiye*, XXV,269; İbn Neccar (el-Futuhî), *Ma'ûnetu ulinnuhâ*, III, 419

¹⁴⁸ Buhârî, “Savm”, 42.

¹⁴⁹ Teğâbun, 64/14.

öyle bir taç giydirilir ki; aydınlığı güneşin aydınlığından daha üstündür...”¹⁵⁰ sözü, akrabanın amellerinden etkilenmesini göstermektedir. Yine de insanların ibadet yapmakla sorumlu olmalarının temelinde imtihan vardır. Bu imtihanda başarılı olabilmek için her Müslüman yüce Allah’ın emirlerine icabet etmelidir. Oruç ibâdeti belirttiğimiz üzere bedeni bir ibâdetdir. Bu ibâdetin şartlarını içeren kişilerin ibadeti kendisinin yerine getirmesi gerekmektedir. Bazı durumlarda kişi tembellikten dolayı üzerindeki orucu tutmayı erteleyip vefat ederse, vasiyet edip etmediğine bakılmaksızın kaza olarak orucunu başkasına tutturma yerine fidye verilmesi daha uygundur.¹⁵¹

Müslümanların bir diğerine bağışlamış oldukları sevaptan bağışlanan kişinin faydalanması İslam dininde kabul edilen bir meseledir. Bu çerçevede, namaz kılma ve oruç tutma konularından söz ederken önümüze sıkça çıkan diğer bir konu da ıskat-ı salat ve ıskat-ı savm konularıdır. Iskat kelimesi sözlükte düşmek anlamına gelen sukût kökünden türemiş olup “düşürmek, atmak, izâle etmek” anlamlarını ifade eder. İslâm hukukunda ise bir hak veya mükellefiyeti düşürmeyi ifade eder.¹⁵² Burada söz konusu olan konu ise, bir kişinin üzerinde namaz ve orucu borcu olduğu hade vefat ederse, onun varisi tarafından karşılanması halinde onun üzerinde bulunan namaz ve oruç borçlarının sakıt olup olmamasıdır. Biz yukarıda bu meselenin namaz ve oruç açısından detaylarını aslında fukahanın görüşleri çerçevesinde açıklamış olduk. Yani başkasının yerine niyabeten namaz ve orucu ve kimin yerine oruç fidyesinin verilebileceği gibi konuları delilleriyle zikir etmiş olduk. Bu konuları ele alırken sadece ıskat kavramını kullanmamış olduk. Özetle ifade edilecek olursa, kişi namaz ve oruç borçlarını kaza edemeden vefat ederse, vasiyette bulunduğu takdirde bıraktığı mirasın üçte birinden fidye olarak belli olan oruç borçlarının ifa etmesi caiz görülmüştür. Namaz borcu yerine ödenecek sadakanın da kişiye fayda vermesi ümit edilmiştir. Kişi vasiyet etmediyse varisleri tarafından gönüllü olarak fidye ve sadaka verilmesinin ise caiz olduğu nakledilmiştir.¹⁵³

C. Zekât

İslam’ın dördüncü temel rükünlerinden biri olan zekât, Medine döneminde hicri ikinci yılda farz kılınmıştır. Sözlükte, artmak, arıtmak, övgü, bereket ve çok hayırlı anlamlarını ifade

¹⁵⁰ Hatîb et-Tebrizi, *Mişkâtü'l-mesâbih*, s. 660.

¹⁵¹ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-senâ'i*, II, 628-629.

¹⁵² Bardakoğlu, Ali, “Iskat” *DİA*, XIX, 137.

¹⁵³ İbn Abidin, *Hâşiye Reddü'l-muhtâr ale'd Dürri'l-muhtâr şerh Tenvîri'l-ebâr*, II, 533; Zühaylî, Vehbe, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuh*, II, 688; Bardakoğlu, Ali, “Iskat” *DİA*, XIX, 137.

etmektedir.¹⁵⁴ Kur'an-ı kerimde zekât sözcüğü şöyle ifade edilmektedir: “*Onların mallarından, onları kendisiyle arındıracağın ve temizleyeceğin bir sadaka (zekât) al ve onlara dua et. Çünkü senin duan onlar için sükûnettir*”.¹⁵⁵ Terim olarak Kuran’da belirtilen sınıflara sarf edilmek üzere dinen zengin sayılan Müslümanların malından alınan belli payı ifade eder. Başka bir ifadeye göre, nisap miktarına yetişip üstüne sene geçmesi şartıyla mâlın üzerindeki vacip olan hakkı vermenin adı zekâttır.¹⁵⁶

Zekâtın farz olma hükmü Kur’an, Sünnet ve İcmâ ile sabittir. Konunun Kitap’tan delili, “*namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin, resûle itaat edin ki size merhamet edilsin*”¹⁵⁷ ayetidir. Sünnet’ten delil, Abdullah b. Abbas’tan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) Mu’az b. Cebel’i yemene gönderirken şöyle emretmiştir: “...*Onlara bildir ki, Allah u Teâla malları üzerine zekât vermeyi farz etmiştir. Onların zenginlerinden alınıp fakirine verilir.*”¹⁵⁸ Ayrıca konuyla ilgili icmâ vardır.¹⁵⁹

Zekât mali ibâdetlerden olup sadaka kavramıyla birlikte kullanılmaktadır. Ama sadaka kavramı genel boyutlarıyla bütün iyilikleri içerirken, zekât ancak zenginin malının içerisindeki fakirin hakkını ifade eder. Çalışma konumuzun zekât ibadetiyle alakalı boyutu, para karşılığında bireylerin zekât dağıtmasıdır. Yoksa zekâtın hükmüyle ilgili olan genel ve özel bilgiler fıkıh kitaplarının ilgili bölümlerinde ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Zekât ödemeye mükellef olan kişi bu ibadetini hakkıyla eda etmelidir. Zekâtla alakalı ayette: “*Sadakalar, Allah’tan bir farz olarak ancak fakirler, düşkünler, zekât toplayan memurlar, kalpleri İslam’a ısındırılacak olanlarla köleler, borçlular, Allah yolunda cihat edenler ve yolda kalmış yolcular içindir. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir*”¹⁶⁰ zekatın sarf edileceği sekiz yeri beyan etmiştir. Bu sınıfların içerisinde bulunan kişilerden biri de zekât memurlarıdır.

Zekât memurları: ulu’l-emir tarafından zekât toplamaya görevlendirilen kişilerdir ki; topladıkları zekâtı belli şahıslara uygun bir şekilde dağıtırlar. Zekât memurları; zekâtı toplayanlar, toplanan zekât mallarına koruyup muhafaza edenler ve dağıtanlar olmak üzere üç

¹⁵⁴ Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuh*, II, 730; “Zekât”, *Mv.F.*, XXIII, 226.

¹⁵⁵ Tevbe, 9/103.

¹⁵⁶ Erkal, Mehmet, “Zekât”, *DİA*, XIV, 195; Kâsânî, *Bedâ'i'u's -sanâ'i*, II, 371; Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuh*, II, 730.

¹⁵⁷ Nur, 24/56.

¹⁵⁸ Buhârî, “Zekât”, 1.

¹⁵⁹ Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuh*, II, 734.

¹⁶⁰ Tevbe, 9/60.

kısmı ayrılmaktadırlar.¹⁶¹ Böyle bir görevin yapılması, Peygamber'in (s.a.v.) döneminden itibaren farklı şekillerde ifa edilmiştir. Bu memurların alacağı maaş konusunda İslam'ın ilk döneminden itibaren farklı görüşler dile getirilmiştir.

Bedeni ibadet olarak yapılması gereken bu görevi, yapanlar açısından bazı zorlukları beraberinde getirmiştir. Nitekim zengin ile fakir arasında köprü vazifesi gören bu memurların kendi maişetlerini kazanmaya vakitleri kalmayacağı için bu durum sorun olarak görülmüştür. Netice olarak bu görevlilerin bedeni olarak yapmaları gereken zekât dağıtımını için ücret almaları konusu değerlendirilmelidir.

Bütün mali ibâdetlerde niyabet caiz olduğuna göre zekâtın toplaması, bakımı ve dağıtımıyla görevlenen kişilere de bu mallardan bir miktar verilmesi caizdir. Bu konuda ayette belirtilen sınıflar arasında ismi geçen "zekât toplayan memurlar"¹⁶² geçmektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.v) Hz. Ömer'in (r.a.) zekât toplama işine karşılık ücret ödemesi ve Hz. Ömer'in (r.a) bu ücreti kabul etmemesi üzerine Allah Rasülü'nün (s.a.v.) şu beyanı: "*O malı al ve onu harca, hem de sadaka ver*"¹⁶³ delil olarak kabul edilmiştir.

Bu karşılık icâre olarak değil belki o kişilerin çalıştığına karşılık olarak bir bedeldir. Zira icâre akdinde ecîrin ücreti bellidir, ona göre icâre akdi gerçekleşecektir ama zekâtın toplamasına görevli olanların alacakları belli değildir. Şayet görevlilerin devletten belli maaşları bulunmaktaysa onlara zekât mallarından pay verilmez.¹⁶⁴

Zekât memurlarının devlet tarafından alacakları maaş ile ilgili İslam ulemasının herhangi bir menfi görüşü bulunmamaktadır. Ancak görev esnasında mal sahiplerinden hediye olarak bir şey kabul etmemeleri gerekmektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.v) göndermiş olduğu memurlardan biri, getirdiği malların hesabını yaparken, mallar arasında kendine verilen hediyeler olduğunu ifade edince Hz. Peygamber (s.a.v) hediye kabul eden bu kişiyi şöyle uyarmıştır: "*Eğer doğru söylüyorsan anne-babanın evinde oturup sana ne kadar hediye getireceklerine bir baksaydın*". Sonra Allah'a hamd ü senâ ettikten sonra insanlara şöyle tenbihte bulunmuştur: *Sizlerden birini Allah'ın görevlendirdiği bir vazifeye gönderiyorum. (Görevden dönünce) bana gelip "Bu sizin malımız, şunlar da bana hediye verildi." diyor. Bu*

---

¹⁶¹ "Zekât", *Mv.F.*, XXIII, 307.

¹⁶² Tevbe, 9/60.

¹⁶³ Buhârî, "Ehkam", 17.

¹⁶⁴ "Zekât", *Mv.F.*, XXIII, 308.

hediyeler evinde oturduğu halde getirilseydi ya? Allah'a yemin ederim ki, sizlerden biri haksız şekilde bir şey almış olursa, kıyamet günü onu yanında götürerek Allah'la karşılaşacaktır...”¹⁶⁵

Bu nassa binaen zekât memurlarının hediye almasının haram olduğu konusunda icma bulunmaktadır.¹⁶⁶ Hediye alma konusunda bazı istismarlar da olabilecektir. Bu nedenle sedd-i zerîa kapsamında da konu değerlendirilmiştir.

Adı geçen zekât memurlarının yaptığı görev tabii ki bir kişinin diğeri yerine namaz kılması gibi bir durum değildir ve öyle bir hükmü de kapsamamaktadır. Ancak zekat memuru da sonuçta bir ibadetin ifasına sebep olabilen bir öznedir. Yapacağı fiil sevapsız da değildir. Çünkü bu kişiler sayesinde zekât ibâdeti gerçekleşmiş oluyor. Bu arada zenginlerin mallarından zekâtı tahsil edip zekât almayı hakk edenlere yardım edilmiş olur. Aslında bu görevliler Allah'ın (c.c) emrini Müslümanlar üzerine uygulamış olur. Meselenin temeli, bazı yerlerde bu görevi yapan resmi zekât memuru bulunmadığı halde halkın kendi arasından fahri olarak tayin edilen şahıslardır. Neticede onlar da bu konuyla ilgilendikleri için memurların kapsamına girmeleri beklenir.

Zekât ibadeti mâli bir ibâdet olduğu için bir kişi diğeri için mâlinin zekâtını verebilir. Ancak bu işlem mükellefin vekil/naip tayin etmesine bağlıdır ve bu konuda icma nakledilmiştir.¹⁶⁷ Mâl ile ilgili olan zekât, sadaka, nezir, keffaret gibi ibâdetlerde vekâlet caizdir ve vekil malın zekâtını ayırıp verilecek gruplara dağıtabilir.¹⁶⁸ Zekâtın eda edilmesi bir borcun eda edilmesine benzemektedir. Bir kişi akrabası veya başka bir kişinin borcunu ödediğinde borçlu olanın üzerinden o borcun düştüğü gibi, zekât ibadetinin vekâleten eda etmesinde de aynı durum söz konusu olur.¹⁶⁹ Zekât memurlarının kapsamında sayılan kişilerin temel ihtiyaçlarının da zekattan karşılanması caizdir.¹⁷⁰

D. Hac

Dinin temel rükünlerinden bir diğeri hac ibâdetidir. Hac sözcüğü İbranice “hag” şeklinde ifade edilen kelime bayram demektir. Hac kelimesi, bir şeyin etrafında dönmek, dolanmak, dolaşmak, halka oyunu ve Arapça dilinde gitmek, yönelmek, ziyaret etmek

¹⁶⁵ Buhârî, “Kitabu'l-Hiyel”, 15.

¹⁶⁶ İbn Nuceym, *el-Bahru'r-râik*, VI, 304; İbn Kudâme, *el-Muğni*, XIV, 58; Behûtî, *Keşşâfu'l-kınâ'*, II, 278; İbn Teymiye, *Mecmûu fetâvâ Ahmed b. Teymiyye*, XXVIII, 280; Şahin, *Ahzü'l-mâl alâ a'mâli'l-kureb*, s. 268.

¹⁶⁷ Karafî, *el-Furuk*, II, 205.

¹⁶⁸ İbn Kudame, *el-Muğni*, VII, 202; Serehsi, *el-Mebsût*, IV, 152.

¹⁶⁹ Şirbini, *Muğni'l-Muhtaç*, I, 607.

¹⁷⁰ Ğuryani, Abdurahman, *el-İbâdat Ahkamın ve Edilletin*, II, 330.

anlamlarında kullanılmaktadır.¹⁷¹ Dini bir terim olarak hac, özel fiillerle, özel zamanlarda, nas ile belirlenen yerleri ziyaret etmektir.¹⁷² Başka bir tarifte, imkânı olan her Müslümanın belirlenmiş zaman içinde Kâbe'yi, Arafatı, Müzdelife ve Mina'yı ziyaret etmekle birlikte, bazı dini görevleri yerine getirmek suretiyle yapılan ibâdeti ifade eder.¹⁷³

Hicretin 9. Yılında farz kılınan hac ibâdeti ifrat, kıran ve temettü olmak üzere üç kısma ayrılmaktadır. Aynı zamanda farz, vacip mendup gibi hükümleri bulunmaktadır. Farz kılınması Kitap, Sünnet ve icmâ ile sabittir. Kuran-ı kerimde “*Gücü yetenlerin haccetmesi Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır*”¹⁷⁴ diye emredilmiştir. Hadisi şerifte “*Ey insanlar! Allah size haccı farz kılmıştır, haccediniz*”¹⁷⁵ buyurmuştur. Haccın farz olmasıyla ilgili herhangi bir ihtilaf bulunmamaktadır.¹⁷⁶

Hac ibâdeti genelde beden ile yapılan ibâdetlerden olup uzak yerlerden hac için Mekke şehrine gelenler için aynı zamanda mali ibadetlerdendir.

Konumuzla ilgili olan hac ibâdetinin yapılmasına karşılık ücret alınıp alınmamasıdır. Müslümanlardan bazı kişiler mali durumu hac ibâdetini yapmasına uygun iken bedeni durumu uygun olmadığından dolayı hac ziyareti için vekil tayin etmek istiyorlar. Bu durumda olanlar için niyabeten haccedilmesi caizdir.¹⁷⁷

Kişilerin durumuna göre hac ibâdetinin hükmü farklıdır. Çünkü ayette geçen “güç” kelimesiyle alakalı fukahânın farklı yorumları bulunmaktadır. Lakin hac ibâdetinde çoğunluğun görüşü niyabetin caiz olması yönündedir.¹⁷⁸

Niyabet veya ücret karşılığında hac ibadeti konusunda şahıslar yani hacla mükellef olanlar üç kısma ayrılırlar. Bunlar; sağ olanlar, devamlı hastalığı olanlar ve vefat eden şahıslardır. Bu tasnifin ilk kısmında yer alanlar yani herhangi engeli bulunmayan kişilerin, hac

¹⁷¹ Harman, Ömer Faruk, “Hac”, *DİA*, XIV, 382;

¹⁷² Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuh*, III, 8; Cezîrî, *el-Fıkh ale'l-mezâhibi'l-erbaa*, I, 571.

¹⁷³ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, III, 38; Harman, Ömer Faruk, “Hac”, *DİA*, XIV, 382; “Tâat”, *Mv.F.*, XXVIII, 23.

¹⁷⁴ Âl-i İmrân, 3/97.

¹⁷⁵ Hatîb et-Tebrizi, *Mişkâtü'l-mesâbih*, s. 772.

¹⁷⁶ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, III, 40; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtac*, III, 233; İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, IV, 3; Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuh*, III, 14.

¹⁷⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, IV, 153; Aynî, *en-Nihaye ve'l-Bidaye*, IV, 470; İbn Kudâme, *el-Mukni*, VIII, 53; Cezîrî, *el-Fıkh ale'l-mezâhibi'l-erbaa*, I, 635;

¹⁷⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, IV, 150; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 170; Cessâs, *Şerhu Muhtâsâri't-Tahâvî*, I, 493; Muhammed el-Emîr, *el-İklil*, s. 112.

ibâdetini niyabet ya da ücret mukabilinde yaptırımının caiz olmadığı konusunda icmâ vardır.¹⁷⁹

Devamlı hasta veya engelliği bulunup mal varlığı olan kişilerin yerine başkası hac edip etmeyeceği ile ilgili mutlak caiz, Kerâhetle caiz ve caiz değil şekilde temel kaynaklarda üç farklı görüş nakledilmiştir.¹⁸⁰

Hac ibâdeti diğer ibâdetler gibi yapılması kişinin kendisinden istenilen özel ibâdetdir. Bu arada devamlı engeli olan kişilerin yerine başkası naip olarak ücret karşılığında hac edemez görüşü Hanefîler ve bir görüşte Hanbelilere nispet edilmektedir.¹⁸¹ Bu görüşü nispet verilen mezhepler, delil olarak Kur'an, hadis ve akli delillerden istidlal ederek karşılıklı hac yapmayı reddetmektedirler. Kuran'ı kerimde yüce Allah (c.c)'nin "*İnsan için ancak çalıştığı vardır*"¹⁸² buyurduğu ayeti ve aynı zamanda bir diğer ayette "*Yolculuğuna gücü yetenlerin haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır*"¹⁸³ mealine göre insanın yapmış olduğu ibâdetin sevabı sadece kendisine ait olur. Kişinin yola çıkma gücü olması şartıyla üzerine hac ibâdetini yapması gereklidir. Aksi takdirde hac ibâdetini yapması o kişiden istenilmemektedir.

Hadisi şeriften de kıyasla şöyle nakledilmektedir: Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Osman b. Ebi'l- Âs'a karşı söylediği "*Ezan karşılığında ücret almayan mü'ezzin tut*"¹⁸⁴ ve bir diğer hadiste Übeyy b. Kâ'b şöyle dedi: Bir adama Kur'an öğrettim. O da bana bir ok yayı hediye etti. Bunu Rasûlullah'a bildirdim. Şöyle buyurdu: *Onu alırsan, ateşten bir yay almış olursun. Bunun üzerine onu sahibine geri verdim*"¹⁸⁵.

Aklî delilleri de şöyledir: Hac ibâdeti takarrüp için yapılan ibadetlerdendir. Kim haccederse sevabı sadece kendisine ait olur. Naip olarak biri diğeri yerine haccedemez. Bu sebeplerden dolayı bir kimsenin ücret karşılığında hac etmesi caiz değildir. Zira hac ibâdeti cami inşa etmek, misafırhane yapmak ve kabir kazmak gibi amellerden değildir. Aynı zamanda bir kâfirin yapabileceği bir amel değildir. Hâlbuki cami ve misafırhaneyi kâfir veya

---

¹⁷⁹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 170; Neseî, *Kenzu'd-Dekâik*, s. 248; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, V, 22; Nevevî, *el-Mecmû'*, VII, 95; İbn Munzir, *el-İcma*, s. 76.

¹⁸⁰ Şahin, *Ahzü'l-mâl alâ a'mâli'l-kureb*, s. 395.

¹⁸¹ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, VI, 8; Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik*, V, 124; İbn Abidin, *Reddü'l-muhtâr*, I, 156; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, V, 24; Merdâvî, *el-İnsâf*, VI, 47.

¹⁸² Necm, 53/39.

¹⁸³ Âl-i İmrân, 3/97.

¹⁸⁴ Ebu Davûd, "Ezan", I, 398.

¹⁸⁵ İbn Macca, "Ticaret", 8.

Müslümanın yapmasında sakınca yoktur. ¹⁸⁶ Hac ibâdeti Müslümanlara özel olduğu için ücret karşılığında yapılması caiz değildir.

Devamlı engeli olan kişilerin yerine ücret karşılığında hac etmenin mutlak olarak caiz olduğu görüşü; Şafiîlerden bir rivayette Hanbelîler ve Zâhirîlere nispet edilmektedir. ¹⁸⁷ Mutlak caiz demeleri şu delillere göredir: Abdullah b. Abbas'ın Hz. Peygamberden naklettiği rivayet, “*karşılığında ücret aldığınız şeylerin en haklı olanı, Allah'ın kitabı mukabilindeki ücrettir*”. ¹⁸⁸ Ebû Saîd el-Hudrî'nin (r.a) yaptığı rukye ile ilgili anlattığı olay ve Hz. Peygamber'in (s.a.) şu itifatı “*...Fatiha'nın sığındırıcı tesirli bir dua olduğunu sana kim öğretti?*” delil kabul edilir. Olayın devamın Hz. Peygamber (s.a.v.) ashabına: “*İsabet ettiniz. Şimdi taksim ediniz ve sizinle beraber bana da bir hisse ayırınız*”, buyurdu ve gülümsedi. ¹⁸⁹

Bu görüşün akli delili, hac ibâdeti mescit ve misafîrhane yapmaya benzer, bunların yapması karşılığında ücret almak caiz olduğu için, hac etmenin da karşılığında ücret almak caizdir. Aynı zamanda hac ibâdeti mali bir ibâdetdir, niyabet ile hac etmek caiz ise ücret karşılığında da caizdir. Bu delillere benzer Kur'an-ı Kerimin mushaf'ının satılması ve zekâtın dağıtımına karşılık ücret almanın cevazı delil kabul edilir. ¹⁹⁰

Mâlikîlere ait olan üçüncü görüşe göre, hac ibâdeti yapmak için devamlı engeli olanların yerine ücret mukabilinde bu ibadetin ifa edilmesi kerahetle caizdir. ¹⁹¹ Bu görüşün delilleri ikinci görüşte beyan edilen delillerle aynıdır. Sadece sözü geçen kerahetle alakalı deliller şöyledir: Hac ibâdetine mukabil ücret almak, ahiret amelinin karşılığının dünyada alınmasıdır. İbâdete karşılık almak hayır işi yapanların özelliklerinden değildir. İmam Mâlik'ten şöyle bir söz nakledilmektedir: Kişinin hayvanlarla ilgilenip ücret almasını, ibâdet yapıp ücret almasına tercih ederim. ¹⁹²

Vefat eden kişilerin yerine hac ettirmek üzere ücret konusunda ise vacip, caiz ve caiz değil şeklinde üç farklı görüş bulunmaktadır ve bu hüküm onlara ait vacip olan hac ibadetiyle

¹⁸⁶ Cessâs, *Şerhu Muhtâsârî't-Tahâvî*, III, 494; Zeylaî, *Tebyînu'l-hakâik*, V, 124; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VIII, 136; Cezîrî, *el-Fıkh ale'l-mezâhibi'l-erbaa*, I, 636.

¹⁸⁷ Şafîî, *el-Üm*, III, 307; Nevevî, *el-Mecmu*, VII, 120; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, V, 23; Mâverdi, *el-Hâvi'l-Kebîr*, V, 27; Merdâvî, *el-İnsâf*, VI, 46; İbn Neccar (el-Futuhî), *Ma'ûnetu ulinnuhâ*, V, 27; İbn Hazm, *el-Muhalla bi'l-âsâr*, VII, 15.

¹⁸⁸ Buhârî, “İcara”, 16.

¹⁸⁹ Buhârî, “İcara”, 16.

¹⁹⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, V, 524; İbn Abdilber, *et-Temhid*, IX, 137; İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-Âsâr*, VII, 15.

¹⁹¹ Sahnûn, *el-Müdevvenetu'l-kübrâ*, XI, 62; İbn Abdilber, *Kitabu'l-Kâfî*, I, 408.

¹⁹² Hattâb, *Mevâhibü'l-celîl li-şerhi Muhtasarı Halîl*, III, 378-379; Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî ale'ş-Şerhi'l-kebîr*, II, 18.

ilgilidir. Nâfile olarak vefat eden kişilerin namına niyabet şeklinde hac etmede başka değişik görüşler vardır.

Hanefiler başta olmak üzere, vefat eden kişi borcu olan vacip haccı vasiyet ederse akrabası tarafından nâfile olarak niyabeten hac edilse caiz olacağı beyan edilmiştir. Vasiyet etmeden vefat ederse varisleri açısından herhangi bir sorumluluk yoktur. Aynı zamanda vasiyette bulunduğu sürece gönüllü olarak bu vazifeyi ifa edecek kimse bulunamazsa vefat edenin terekesinin üçte biriyle vekâleten hac yaptırılması caizdir.¹⁹³ Almış olduğu paradan naip sadece hac masraflarını karşılar ayrıca ücret alması caiz görülmemiştir. Zira vefat edene niyabeten yapılacak olan haccın sahih olma şartı, kurbet için yapılmasıdır. Çünkü kâfirin ettiği hac makbul değildir ve aynı zamanda ücretle edilen hac, artık ibadet değil ticarettir. Bu nedenle ücret karşılığında hac etmek caiz değildir.¹⁹⁴ Bu sözü Hz. Peygamber (s.a.v.) Osman b. Ebi'l-Âs'a "... *Ezanı karşılığında ücret almayan kişiyi müezzin tut*"¹⁹⁵ diye emretmiştir.

Vefat eden kişi adına niyabeten nâfile haccetmek mutlak olarak caiz görülmüştür. Bu hüküm kişinin vasiyet edip etmemesine bağlı değildir.¹⁹⁶ Bir kişi başkasının yerine hac ibadetini yerine getirebilir. Bu konuda her hangi bir ücret alıp almama söz konusu değildir.

Şafîiler, Hanbelîler ve Zâhirîlere göre üzerine hac ibâdeti vacip olan kişi, hac etmeden vefat ettiğinde, vasiyet etse ve ya vasiyet etmezse, varisleri tarafından hac yapmak vaciptir. Bu ibâdetin gerçekleştirilmesi için kimseyi ücretsiz olarak bulamadığında, onun geri bıraktığı mirastan üçte birini harcayarak ücret karşılığında hac edilmesi lazımdır.¹⁹⁷ Niyabet caiz olduğu için ücret karşılığında da hac etmek caiz görülmektedir.¹⁹⁸ Hz. Peygamber'in (s.a.v.) söylemiş olduğu: "*karşılığında ücret aldığınız şeylerin en haklı olanı, Allah'ın kitabı mukabilindeki ücrettir*"¹⁹⁹ sözünü delil olarak vefat eden kişinin yerine ücret mukabilinde haccedilmesi caiz kabul edilmiştir.²⁰⁰ Vefat eden kişinin nâfile hacca vasiyette bulunması halde niyabeten haccedilmesi caiz iken, vasiyet etmeksizin niyabeten onun yerine haccedilmesi de caiz kabul edilmiştir.²⁰¹

¹⁹³ Şeybânî, *el-Hüccce alâ ehli'l-Medîne*, II, 227; İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethi'l-Kadîr*, III, 143.

¹⁹⁴ Cessâs, *Şerhu Muhtâsâri't-Tahâvî*, III, 495.

¹⁹⁵ Ebu Davûd, "Ezan", 40.

¹⁹⁶ İbn Âbidin, *Reddü'l-muhtâr*, V, 47; Merdâvî, *el-İnsâf*, III, 47.

¹⁹⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, V, 24; Behûtî, *Keşşâfu'l-kinâ'*, II, 393; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, V, 19; İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, V, 41.

¹⁹⁸ Nevevî, *el-Mecmû'*, VII, 106.

¹⁹⁹ Buhârî, "İcara", 16.

²⁰⁰ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, V, 344; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, V, 24;

²⁰¹ Nevevî, *el-Mecmû'*, VII, 114; Cezîrî, *el-Fıkh ale'l-mezâhibi'l-erbaa*, I, 635.

Üçüncü görüşe göre, kişinin üzerine hac ibâdeti vacip olduğunda, bu ibâdeti yapamadığı halde vasiyette de bulunmadan vefat ederse, naip olarak onun yerine vereseşi veya başka birinin hac etmesi Mâlikîlere göre caiz değildir.²⁰² Aynı zamanda vefat eden kişinin yerine hac ibâdetinin ücret mukabilinde yapılması da mekruh kabul edilmiştir.²⁰³ Zira hac etmesine karşılık ücret alan kişi, ahiret amelini dünya mukabilinde satmaktadır.²⁰⁴ Nâfile olarak bir kişi tarafından ücretsiz şekilde başkasının adına hac etmek ve sevabını bağışlamak caizdir.²⁰⁵ Bu şekilde haccetmek kişinin namına hediye veya sadaka vermek gibidir. Bu nâfile haccın sevabı kendisi için yapılan verilecektir.

Hac ibâdeti Müslümanlardan ifası istenen bir ibâdetdir. Bu ibâdet Müslümanlar tarafından Allah'a yaklaşmak için yapılmaktadır. Aynı zamanda ismi geçen ibâdetin yapılmasıyla ilgili bazı koşullar bulunmaktadır. O koşullara sahip olan kişiler bu ibâdeti yerine getirmek zorundadırlar. Aksi takdirde bazı kişiler tembellikten dolayı hac ibâdetini erteleyerek hacca gitmeden geri kalıyorlar sonrasında hac ibadetini yapacak durumdan geri kalıyorlar ve vefat edip gidiyorlar. Onlardan bir kısmı vasiyette bulunup ve bazı diğerine de böyle bir durum nasip olmamaktadır. Bu tür kişilerle ilgili, şeriat-i İslâmî tarafından da kolaylık olarak, onların yerine başka birinin hac etmesine müsaade edilmiştir. Hatta bazı mezhebe göre ücret karşılığına bile hacca ettirmek caiz görülmüştür. Lakin görüşlere baktığımızda hac ibâdeti, üzerine vacip olarak vefat eden kişi veya engeli olan biri hac ettirmeyi isteyince naip şeklinde ücretsiz olarak yapılan hac en uygundur. Görüşler arasında da bulunan orta bir görüş budur. Bazı hayır sever kişilere de akrabası veya başka brinin yerine nâfile olarak o istediği kişinin namına da, hac etmesi caiz görülmüştür.

Hac ibâdeti diğer ibâdetler gibi yapılması kişinin kendisinden istenilen özel ibâdetdir. Bu arada devamlı engeli olan kişilerin yerine başkası naip olarak ücret karşılığında hac edemez görüşü Hanefîler ve bir görüşte Hanbelilere nispet edilmektedir.

E. Kurban

Arapça'da gerek maddî gerekse mânevî her türlü yakınlığı ve yakın olmayı kuşatacak bir anlama sahip olan kurbân kelimesi dinî terminolojide kendisiyle Allah'a yaklaşılacak şeyi, özel

---

²⁰² İbn Abdilber; *el-Kâfi*, I, 408; Hattâb, *Mevâhibu'l-celîl li şerhi Muhtasarı Halîl*, III, 378-379; İbn Rüşd el-Hafîd, *Bidâyetü'l-müctehid*, II, 218; Derdîr, *eş-Şerhu's-sağîr alâ akrabi'l-mesâlik*, IV, 34.

²⁰³ Karâfî, *ez-Zehîra*, V, 405.

²⁰⁴ Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî ale's-Şerhi'l-kebîr*, II, 18.

²⁰⁵ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, VI, 21.

olarak da Allah'a yakınlık sağlamak, yani ibâdet (kurbet) amacıyla belli vakitte belirli cinsten hayvanları kesmeyi ve bu amaçla kesilen hayvanı ifade eder.²⁰⁶

İslami gelenekte Hz. İbrahim (a.s) ve oğlu İsmail'in (a.s) hayatına bağlı olan hatta onlardan da önce Hz. Ademin (a.s) oğulları dünemine nispet edilen bir ibâdetdir. Kur'an-ı Kerim'de onların hikâyesi şöyle geçmektedir: “*Adem'in iki oğlunun başından geçenleri hakkıyla oku. Hani ikisi de birer kurban takdim ettiler de, birinden kabul edildi, diğerinden ise kabul edilmedi*”.²⁰⁷ “*Yanına koşabilecek çağa geldiği zaman da dedi ki: Ey yavrum, ben rüyamda seni bağzladığımı görüyorum. Artık bak, ne düşünürsün? Çocuk da; Ey babacığım, ne emrolunuyorsan onu yap. İnşallah beni sabredenlerden bulacaksan, dedi*”²⁰⁸ Hz. Muhammed'e (s.a.v) bu ibadetin yapılması emredilmiştir. Allah Teâla (cc) : “*O halde, sen de Rabbin için namaz kıl ve kurban kes*” buyurmuştur.²⁰⁹ Fakihlerin bazıları bu ayetten hareketle kurban kesimine vacip diğerleri ise müekked sünnet demektedir.²¹⁰ Bütün ibâdetlerin temelini sağlayan, her insanın ibadetini bizzat yerine getirmesidir. Ancak fıkıh ilminde mâli ibâdetlerin özel durumlarda niyabet olarak yapılması caiz görünmüştür ve Kurban kesme ibâdeti de mâli ibâdetler kapsamındadır.²¹¹ Kişi, kurbanını bizzat kesebileceği gibi vekâlet yoluyla başkasına da kestirebilir. Zira kurban, hac ve zekât gibi mal ile yapılan bir ibadettir; mal ile yapılan ibadetlerde ise vekâlet caizdir.²¹²

Burada ele almayı gerektiren konu Kurban kesmenin karşılığında ücret alma meselesidir. Kurban kesmenin mâli bir ibâdet olduğu ve niyabet ile yapmanın caiz olduğu bellidir. Ücret karşılığında kurbanını kesmek isteyeninin üzerine vacip veya sünnet gibi bir hükmü içermemektedir. Bir kişinin kasap olarak çalışıp yaptığı kesme işinin ücretini alması fıkıh açısından caiz görünmüştür.²¹³

Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşlerin Yüksek Kurulu'nun fetvalarında konuyla ilgili verilmiş fetva şöyledir: “*Hayvanın kesim ameliyesi ibadet değildir. Bu yüzden kurban kesen kasabın ücret alması caizdir. Ancak kesim işini yapan kişiye ücret olarak kurbanın derisi veya*

²⁰⁶ Şirbin, *Muğni'l-muhtâc*, IV, 376; Güç, Ahmet, “Kurban”, *DİA*, XXVII, 433.

²⁰⁷ Mâide, 5/27.

²⁰⁸ Sâffât, 37/102.

²⁰⁹ *Kevser*, 108/2.

²¹⁰ Aynî, *el-Binâye fi şerhi'l-Hidâye*, XII, 4; İbn Kudame, *el-Muğni*, XIII, 360; İbn Abdilber, *Kitabü'l-Kafi*, I, 418; Zühaylî, *el-Fikhu'l-İslâmî ve edilletuh*, III, 595.

²¹¹ İbn Abdilber, *Kitabü'l-Kâfi*, I, 424; Tahvi, *Muhtasarı ihtilâfi'l-ulema*, II, 176.

²¹² Din İşleri Yüksek Kurulu, *Fetvalar*, s. 356.

²¹³ Ğanîmi, Abdulğani, *el-Lûbab fi Şerhili'l-Kitab*, I, 225; İbn Abdilber, *Kitabü'l-Kafi*, I, 424; Beğavî, *Şerhu's-sünne*, VII, 188.

etin bir kısmı verilemez. Çünkü verildiği takdirde, kurban ibadetini yerine getirmek için gerekli maddi külfetin bir kısmı bizzat ibadetin kendisi üzerinden karşılanmış olur”.²¹⁴

Günümüzde kurban işiyle ilgilenip şehir dışı veya yurtdışı fakir ülkelere kurban götürülenlerin kurban parası artı yol masrafları ya da çalıştıklarına karşılık ücret tahsil edenlerin tahsil ettikleri o ücretin de caiz olduğu kurulun fetvası ve diğer fetvalara kıyasla söylenebilir. Çünkü uçak-araba ücreti ve yeme içme gibi masrafları yolcunun gerekli ihtiyaçlarındandır.

III. Sünnet ve Mendup İbadetlerde Ücretin Hükümü

A. Ezan ve İkamet

Ezan sözlükte bildirmek, duyurmak, çağrıda bulunmak, ilân etmek²¹⁵ anlamlarını ifade etmektedir. Kur’ân-ı kerimde ezan kökünden gelen fiil kullanılarak “İnsanlar arasında haccı ilan et”²¹⁶ şeklinde verilen emre göre, ezan sözcüğü zikredilen anlamları içermektedir. Bir dini terim olarak ezan, farz namazların vaktinin geldiğini, nas ile belirlenen sözlerle ve özel şekilde müminlere duyurmayı ifade eder. Başka bir tanıma göre: farz namazların vaktini belli lafızlar ve özel sıfata sahip olan kelimeler ile duyurmaktır.²¹⁷

İkâmet sözcüğü, hakkını vererek gerçekleştirmek, yerine getirmek, doğrultmak, devam ettirmek ve cemaatle namaza çağırma anlamlarına kullanılmaktadır. Terim olarak ikâmet ise, farz namazların başlamak üzere olduğunu duyurmaktır.²¹⁸

Ezan hicri birinci veya ikinci yıllarda meşru kılınmıştır. Sünnet bu yönde oluşmuş ve Kur’ân’ın bazı ayetleri de bu uygulamayı işaret yoluyla teyit etmiştir. Yüce Allah, “Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağrı yapıldığı zaman, hemen Allah’ın zikrine koşun ve alışverişi bırakın”²¹⁹. Bir hadisi şerifte de Hz. Peygamber(s.a.v) şöyle buyurmaktadır: “... Namaz zamanı gelince biriniz ezanı okusun ve büyüğünüz imamlık yapsın”²²⁰. Ezan ve ikamette getirmekte Allah-ı yüceltmek anlamı bulunmakta ve aynı zamanda namazın tam olması için bir cüzzüdüdür. Bu yüzden ibâdetler sırasında getirebiliriz hemde ezan ve ikâme bir ibâdet diye biliriz.

²¹⁴ Din İşleri Yüksek Kurulu, *Fetvalar*, s. 351.

²¹⁵ Çetin, Abdurrahman, “Ezan”, *DİA*, XII, 43; Cürçânî, *et-Ta’rifât*, s.16; Cezîrî, *el-Fıkh ale’l-mezâhibi’l-erbaa*, I, 281; Zuhaylî, *el-Fıkhü’l-Müeyesser*, I, 176.

²¹⁶ Hac, 22/27.

²¹⁷ Aynî, *el-Binâye*, II, 74; “Ezân”, *Mv.F.*, II, 357; Züheyli, Vehbe, *el-Fıkhü’l-İslâmî ve edilletüh*, I, 533; Kehtânî, *el-Ezan ve’l-ikâme fi zillî’l-Kitab ve’s-sünneh*, s. 5; Kavî, *Kitâbu’l-Ezân*, s. 11.

²¹⁸ Cezîrî, Abdurrahman, *el-Fıkh ale’l-mezâhibi’l-erbaa*, I, 292; Akyüz, Vecdi, “İkamet”, *DİA*, XXII, 16-17; “Ezân”, *Mv.F.*, II, 357.

²¹⁹ Cuma, 62/9.

²²⁰ Buhari, “Ezan”, 17.

Bu ibâdetin fadileti de Hz. Peygamberin (s.a.v) şu sözünden: “*Kıyamet günü halkın arasında boynu en uzun olanları müezzinlerdir*”²²¹ belli olmaktadır.

İslam dininin şîârı olan ezan ile kamet, aslında Müslümanlara namazı ilân etmek ve gayrı Müslimleri ise İslam’a davet etmektir. Bu şîârın hakkını bütün Müslümanlar beş vakit namazda vererek, bütün varlığa ilan edip duyurmaktadırlar. Bir bölgede okunan ezanlar, o bölgede yaşayanların Müslüman olduğunun en belirgin delilidir.²²²

Ezan ve ikamet namazın parçasından sayılmaktadır. İslam’ın ilk günlerinden itibaren günümüze kadar Müslüman topraklarda camilerden günde beş vakit okunmaktadır. Bu görevi ilk olarak ifa eden kişi, Hz. Peygamber (s.a.v)’in müezzini, Hz. Bilal b. Rabah’tır.²²³ Ezan ile ikametın yerine getirilmesi yani müezzinlik Allah’ın rızasını kazanmak için yapılan ibadetlerdendir. Hz. Peygamber(s.a.v) müezzinlerle ilgili olarak “*Kıyamet günü halkın arasında boynu en uzun olanları müezzinlerdir*”²²⁴ buyurmuştur.

Ezan ve ikâmetin okunmasının vacip olup olmadığıyla ilgili mezhepler arasında bazı tartışmalar bulunmaktadır. Hanbeliler dışındaki mezheplerde bunların sünnet olduğuna dair görüş birliği vardır. Özellikle Hanefî mezhebinde kifaye şeklinde müekked sünnettir.²²⁵

Müezzinlik görevi İslamın ilk döneminde önemli bir görev idi. Müsümanlar tarafından her hangi ücret talebinde bulunmaksızın gövreve devam edilmekteydi. İslam âlimlerinden, ücretsiz ezan okuyabilen kişi bulunduğu ücretli kişilerin görevlendirilmemesi konusunda görüş birliği zikredilmiştir.²²⁶ Zira ezan okumak ibâdetdir ve ibâdetlerde asıl olan o ibâdetin Allah’ın rızasını kazanabilmek için yapılmasıdır.

Çeşitli sebeplerden dolayı müezzinlerin ücret karşılığında görevlendirilmesi konusu İslam uleması arasında tartışmalı bir meseledir. Bu konuda dört farklı görüş bulunmaktadır:

a) Ezan ve ikametın ücret karşılığında okunmasını caiz görmeyen görüş: Bu görüş, İmam Ebu Hanife ile ilk dönemlerde yaşayan Hanefilerin görüşüdür²²⁷. Bu konuda Hz. Peygamber(s.a.v)’in Osman b. Ebi’l-Âs’a (ö. 51/671) “*okuduğu ezanın karşılığında ücret*

²²¹ Müslim, “Ezan”, 387.

²²² Aynî, *el-Binâye Şerhu’l-Hidâye*, II, 77.

²²³ “Ezân”, *Mv.F.*, II, 358.

²²⁴ Müslim, “Ezan”, 387; İbn Mace, “Ezan”, 5.

²²⁵ Aynî, *el-Binâye Şerhi’l-Hidâye*, II, 77. Cezârî, *el-Fıkh ale’l-mezâhibi’l-erbaa*, I, 283; Züheyli, Vehbe, *el-Fıkhü’l-İslâmî ve edilletüh*, I, 535;

²²⁶ Şafii, *el-Um*, I, 184; Zerkânî, *Şerhu’z-Zerkânî*, I, 288; Mâverdí, *el-Hâvi’l-kebîr*, I, 81.

²²⁷ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, I, 44; Kâsânî, *Bedâ’i’u’s -sanâ’i*, I, 650; İbn Nuceym, *el-Bahru’r-râik*, I, 268; Aynî, *el-Binâye*, II, 77.

almayan bir müezzin tut"²²⁸ buyurduğu nakledilmiştir. Buna göre İmam Ebu Hanife ve ilk Hanefiler müezzinin aldığı ücreti helal görmemektedirler. Zira ezanın okunması tâat ve ibâdetdir. İbadetler yapıldıkça, bunun sevabı ibadeti yapan kişiye ait olur. Bu nedenle ücret alınmamalıdır. Müezzinlerin ücret almaması gerektiğinin bir diğer gerekçesi de bu görevin Peygamberler'in (a.s) tebliğ görevinin bir benzeri olmasıdır. Bütün Peygamberlerden (a.s) hiçbiri bu görevin yapılmasına karşılık olarak ücret almadıkları gibi, müezzinlerin de bu göreve karşılık ücret almaları uygun görülmemektedir.²²⁹

b) Zarurettten dolayı, ücret karşılığında ezan ve ikametın okunmasına cevaz veren görüş: Müteahirini Hanefiler ile diğer mezheplerden bazı görüşlerdir ve aynı zamanda günümüzde fetvaya esas alınan görüştür.²³⁰

Cevaz verilme sebebi iki akli delile dayanmaktadır: Bunlardan ilki, dindarlığın zayıflaması, devletin yardımının kesilmesi ve dini işlerle ilgilenen kişilerin kendi hayatlarıyla meşgul olup dini görevler yerine dünyevi işlerini tercih etmeye başlamalarıdır.²³¹ İkincisi ise, "muayyen vacip, muayyen olmayan vacibin karşısında terk edilebilir" ilkesidir. Buna göre, müezzinin üzerine ailesinin nafakası muayyen bir vaciptir ve ezanın okunması bizzat o kişinin üzerine muayyen vacip değildir. O yüzden ücret karşılığında müezzinlik görevini yapıp, nafaka ihtiyacından dolayı bir ücret alması caizdir. Allah (c.c) fiillere kişinin niyetine göre sevap verir.²³² Yani aslında ezanın okunması karşılığında ücret almak caiz değildir. Lâkin ahkâmın değişmesi zamanın değişmesiyle inkâr edilmeyen bir ilkedir. Burada zarurat ve ihtiyaç nedeniyle ücret karşılıklı ezan okumak caiz görünmüştür.

c) Müezzinlerin aldığı ücreti mutlak olarak caiz gören görüş: Bu görüş Malikiler, Şafililer ve bir rivayette Hanbelilere nispet edilmektedir.²³³ Abdullah b. Müheyri, Ebu Mahdura'dan "... Okumuş olduğum ezanın karşılığında Hz. Peygamber (s.a.v) içinde gümüş para olan cüzdanı verdi"²³⁴ bilgisini nakletmiştir. Bu rivayetin yanısıra, akli delil olarak müezzinin âmil ve halifeye kıyasla ücret almasının caiz olacağı ifade edilmektedir. Zira âmil

²²⁸ Ebu Davûd, "Ezan", 40; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, I, 631.

²²⁹ Serahsi, *el-Mebsût*, I, 140; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, I, 44; Kâsânî, *Bedâ'i'u's -sanâ'i*, I, 650; İbn Kudâme, *el-Kâfi*, II, 214.

²³⁰ İbn Abidin, *Reddü'l-muhtâr*, II, 60; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, I, 268; Aynî, *el-Binâye Şerhi'l-Hidâye*, II, 77; Şahin, *Ahzü'l-mâl alâ a'mâli'l-kureb*, s.185; Kavsî, *Kitâbu'l-Ezan*, s. 287.

²³¹ Şeyhzâde, *Mecmau'l-enhur*, II, 384; Merdâvî, *el-İnsâf*, I, 209; Züheyli, Vehbe, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletüh*, I, 549; Cezîrî, *el-Fıkh ale'l-mezâhibi'l-erbaa*, I, 295.

²³² İbn Teymiye, *Mecmûu Fetâvâ*, XXX, 204.

²³³ Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, I, 62; Şirbîni, *Muğni'l-muhtâc*, I, 217; Merdâvî, *el-İnsâf*, I, 409; Cezîrî, *el-Fıkh ale'l-mezâhibi'l-erbaa*, I, 295.

²³⁴ İbn Mâce, "Ezan" 2.

ve halifenin devletten ihtiyaç oranında aldığı ücret (rızk) caiz olduğuna göre, müezzinin de ücret alması caizdir denilmiştir.²³⁵

d) Müezzinin alacağı ücretin imamın iznine bağlı olduğu görüşü: Bu, Şafii mezhebine nispet edilen bir görüştür. Bu görüşün kaynağı, imamın ücret almasına caiz denilip, müezzinin ücret alması onu iznine tabidir.²³⁶ Ücretin caiz olduğunun delili ise devlet başkanının rızık şeklinde devletin hezinesinden harcamasının caiz olmasıdır. Onun için caiz olduğuna göre müezzine de ücret alması caiz görünmüştür.²³⁷

Ezanın hükmü ile ilgili zikrettiğimiz fakihlerin görüşü kamet için de geçerlidir. Ezan ve kamet müezzinin görevidir. Ücretsiz olarak bu görevi yerine gitiren kişi bulunduğu sürece ücretli kişinin görevlendirilmemesi gerekir.

Gerçekten ezan ve kamet dinin şîârı ve Müslümanların birliğine ve beraberliğine çağırان en güzel vesiledir. Böyle güzel bir nimetin ucuz şeylere değişilmesi ve gelir konusu yapılması hakiki Müslümana yakışmayan bir eylemdir. Müezzinlerin kişisel ihtiyaç durumları dışında, okunan ezan ve getirilen ikamet karşılığında ücret talebinde bulunmak hoş görülen bir şey değildir. Din bütün Müslümanların ortak değeridir, yalnızca ücretli din görevlilerine tahsis edilmemeli, bu vazifeler ehil kişiler arasında ortak şekilde paylaşılmalıdır.

Ezan okumak ve kamet getirmek aslında bütün Müslümanların dini sorumluluğudur. Her müslüman ezanı okuyup kameti getirebilir. Ancak ne yazık ki görevli imam-müezzin yoksa bazen camide cemaat varken dahi cami ezansız kalabilmekte ve namazı cemaatle kıldırarak kişiler bulunmamaktadır.

B. İmamlık

İmam sözcüğü Arapça bir kelime olarak, kasıt, öne geçmek, sevk ve idare etmek anlamlarını ifade etmektedir.²³⁸ Terim olarak, üç anlama gelmektedir: Biri İmâmet-i kübrâ, halife yani devlet başkanı anlamında; diğeri İmâmet-i suğrâ yani cemaatle namaz kıldırان imam anlamındadır. Üçüncüsü ise mezhep kurucusu anlamındadır, İmam Ebu Hanife ve İmam Şafi gibi... Devlet başkanı, Allah'ın elçisinin temsilcisidir, halkın dini ve dünyevi işlerini takip

²³⁵ Nevevî, *Ravdatü't-tâlibîn*, I, 205

²³⁶ Nevevi, *el-Mecmû'*, III, 133-134; Zühayli, Vehbe, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletüh*, I, 549.

²³⁷ Şirbîni, *Muğni'l-muhtâc*, II, 70.

²³⁸ Küçükaşcı, Mustafa Sabri, "İmam", *DİA*, XXII, 178; Cezîrî, *el-Fıkh ale'l-mezâhibi'l-erbaa*, I, 367.

etmektedir. Namaz imamı da, şeriatın buyruğuna uygun şekilde Müslüman cemaate namazı kıldırarak, cemaatle kılınan namaza önderlik eden kimsedir.²³⁹

Erkekler için cemaat ile namaz kılmanın hükmü çoğunluğa göre sünnet-i müekkede; bazı görüşlere göre ise vaciptir.²⁴⁰ Cemaatle kılınan namazın faziletiyle ilgili Hz. Peygamber (s.a.v)’den çok sayıda hadis rivayet edilmiştir. Onlardan biri Hz. Peygamberin (s.a.v), “*Cemaat ile kılınan namaz, yalnız kılınan namazdan yirmi yedi derece faziletlidir*”²⁴¹ buyruğudur.

Konumuzla ilgili olarak araştırılması gereken, imamlığın karşılığında ücret almanın hükmüdür. Zira imamlıkla alakalı diğer meseleler ilmihal kitaplarında gereği kadar detaylı şekillerde yazılmıştır. İslam uleması tarafından bu konu tartışılmıştır.

Yapılan imamlığın karşılığında alınan ücret, genel olarak iki şekilde tahsil edilmektedir. Birincisi devlet tarafından imama verilen maaştır. İkincisi de namaz kılanlar tarafından toplanarak verilen ücrettir.

Birinci uygulamada, çoğunluğun bakış açısına göre herhangi bir problem görülmemektedir. Yani kişi devlet tarafından görevlendirildiğinde imamlığın karşılığında verilen maaşın alınması caiz görünmektedir.²⁴² Devlet tarafından veya camiye bağlı olan vakıflar tarafından verilecek ücret, icare değil de yardım olarak kabul edilmiştir ve alınması caizdir.²⁴³ Beytülmalden alınan şey ivaz ve ücret değil, rızık ve yardım (*iâne*) olarak kabul edilir.²⁴⁴

İkinci tür uygulamada yani namaz kılanlardan tahsil edilen ücretle ilgili, görüş farklılığı bulunmaktadır. Bu kapsamda fakihler arasında, imamlığın karşılığında namaz kılanlardan ücretin alınıp alınmamasıyla ilgili, zaruretten dolayı caiz, mutlaka olarak caiz değil, ezan ile birleşik caiz, mutlak caiz diyen dört değişik görüş nakledilmiştir.

²³⁹ “İmâmetü’s-salâh”, *Mv.F.*, VI, 201; Cezîrî, *el-Fıkh ‘ale’l-mezâhibi’l-erba’a*, I, 367; Küçükaşçı, Mustaf Sabri, “İmam”, *DİA*, XXII, 178; Münîf, Abdülmuhsin, *Ahkâmu’l-İmame ve’l-i’timam fi’s-salât*, s. 62-63; Şahin, *Ahzü’l-mâl alâ a’mâli’l-kureb*, s. 206.

²⁴⁰ Aynî, *el-Binâye*, II, 324; İbn Kudâme, *el-Kâfi*, II, 287; Zühayli, Vehbe, *el-Fıkhü’l-İslâmî ve edilletüh*, I, 149-150; “Salâtu’l-cemâa”, *Mv.F.*, XXVII, 165.

²⁴¹ Buhari “Cemaat”, 30; İbn Mâce, “Kitabu’s-Salat ve-l-Cemaât”, 16.

²⁴² Serahsî, *el-Mebsût*, I, 140; Aynî, *el-Binâye*, X, 277; Mâverdî, *el-Hâvî’l-kebîr*, II, 78; Behûtî, *Keşşâfu’l-kınâ’*, I, 475; Münîf, Abdülmuhsin, *Ahkâmu’l-İmame ve’l-i’timam fi’s-salât*, s.72.

²⁴³ Haraşî, *el-Haraşî ale’l-Halîl*, I, 236.

²⁴⁴ İbn Teymiyye, *el-İhtiyârâtu’l-Fıkhîyye*, s.561.

a) Ücret almanın mutlak olarak caiz olmadığı görüşü: İmam Ebu Hanife ve ilk Hanefiler, sahih rivayette Şafiiler, Hanbeliler ve Zahiriler bu görüştedir.²⁴⁵ Hz. Peygamberin (s.a.v) Osman b. Ebi'l-Âs'a tavsiyesi olan “okuduğu ezan karşılığında ücret almayan müezzin tut”²⁴⁶ ifadesinden istidlalle, ücretin caiz olmayacağını söylemektedirler. Zira imam, Hz. Peygamber(s.a.v)’ın temsilcisidir ve kıldırmış olduğu namazın sevabı, kendisine dönecektir. Hz. Peygamber (s.a.v) kendi davetine hiçbir zaman ücret istemediği için, temsilcileri de onun görevini yaparken sünnetine uyarak ücret istememeleri gerekir.²⁴⁷

b) Zarurettten dolayı ücret alınabileceği görüşü: Sonraki Hanefiler ve Hanbelilere nispet edilen görüşür.²⁴⁸ Bu görüşte öne çıkan delil, imamın kendini geçindirmeye duyduğu ihtiyaçtır ve bu sebeple ücret almaksızın bu görevi kabul edecek kimselerin bulunmamasıdır.²⁴⁹ Yani namazın cemaatle kılınması dini bir sorumluktur. Bu dini sorumluluğu yerine getirilmesi için o görevi üstlenen kişinin maişetinin temin edilmesi için bir ücretin ödenmesi caizdir denilmiştir.

c) Caminin bakımı şartıyla ücret almanın caiz olacağı görüşü: Bu üçüncü görüş Malikilerin ikinci görüşüdür.²⁵⁰ Aslında imamlık karşılığında ücret almayı caiz görmemişler ancak caminin bakımı vesilesiyle bir ücretin alınmasına cevaz vermişlerdir.²⁵¹

d) Ücret almanın mutlak olarak caiz olduğu görüşü: İmamlığın karşılığında alınan ücreti mutlak olarak caiz gören bu dördüncü görüş, bir rivayette Hanbelilere ve İmam malik’in önde gelen talebelerinden İbn Abdülhakem’e²⁵² (ö. 214/829) aittir.²⁵³ Müezzin ve halifeye kıyas ederek onların aldığı ücretin caiz olmasından dolayı imamın alacağı ücrete de caiz demişlerdir. Bu görüşün teyit etmesiyle ilgili olarak Endülüslü Maliki fakih İbn Arabi’den (ö. 543/1148) şu ifade nakledilmektedir: Sahih olan ezan, namaz, yargılama ve bütün dini amellerin yapılması karşılığında ücret almanın caiz olmasıdır. Zira bunların her birine ücret alınabilir ve naip de

²⁴⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, I, 140; Şirbîni, *Muğni'l-muhtâc*, II, 443; İbn Kudame, *el-Muğni*, VIII, 134; Merdâvî, *el-İnsâf*, VI, 45; İbn Muflih, *Kitâbu'l-Furû*, VII, 152; Merverrûzî, *Fatâva Kadî Hüseyin*, s. 274; Nevevî, *Ravdatü't-tâlibîn*, V, 188; İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, VII, 12; Şahin, *Ahzü'l-mâl alâ a'mâli'l-kureb*, s. 206.

²⁴⁶ Ebu Davûd, “Ezan”, 40.

²⁴⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, I, 140.

²⁴⁸ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, I, 268; İbn Âbidîn, “Şifâu'l-alîl”, I, 158, Behûtî, *Keşşâfu'l-kinâ'*, IV, 12; İbn Muflih, *Kitâbu'l-Furû*, VII, 152.

²⁴⁹ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, II, 60; İbn Teymiyye, *Mecmu'û fetavâ Şeyhü'l-İslam İbn Teymiyye*, XX IV, 315.

²⁵⁰ Sahnun, *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*, XI, 62; Karâfî, *ez-Zahîre*, II, 66-68.

²⁵¹ Karâfî, *ez-Zehîre*, II, 65; Münîf, Abdülmühsin, *Ahkâmu'l-İmame ve'l-i'timam fi's-salât*, s. 72-76.

²⁵² Ebû Muhammed Abdullah b. Abdilhakem b. A'yen b. Leys el-Mâlikî.

²⁵³ Âbi, *Cevâhirü'l-İklîl*, I, 35; İbnü'l-'Arabî, *Âridatu'l-Ahvezi*, II, 23; Merdâvî, *el-İnsâf*, VI, 45; Cezîrî, *el-Fıkh ale'l-mezâhibi'l-erbaa*, I, 295; Şahin, *Ahzü'l-mâl alâ a'mâli'l-kureb*, s.209.

tutulabilir. Naip de müstenîbin aldığı gibi ücretini alabilir. Bu sözün delili, Hz. Peygamber (s.a.v)'in “*Ailemin nafakası ve görevlilerimin duyduğu ihtiyaç dışında terk ettiğim her şey sadakadır.*” hadisidir.²⁵⁴

İmamlık görevinde temel olan ibadetin tam anlamıyla yerine getirilmesidir. Hz. Peygamber (s.a.v) ve ashabı, bu görevi sadece Allah rızası için yapmış ve aynı zamanda bu şekilde olmasını tavsiyede bulunmuştur. Bizler için de en güzel olanı onların yolunun hakkını vermek için, onlardan nakledilene uygun olarak hareket etmektir.

Zikri geçen görüşlerin en tercihe şayan olanı, zaruret ve ihtiyaç nedeniyle ücret almayı caiz kabul eden görüştür. Zaruret ve ihtiyacı olmadan imamlık görevini yerine getirerek buradan gelir elde etmek nakledilen nassa aykırıdır ve alınan ücret caiz değildir. Büyük İslam âlimlerinin hayatına bakıldığında hiç birinden imamlık parasıyla almış oldukları ev veya arsa nakl edilmemiştir. Günümüzdeki problemlerden biri imamlık görevinin devletin diğer memurlukları gibi telakki edilmesidir. Çünkü cami imamı aynen onlar gibi devranış göstermekte ve caminin öfisi gibi hissederek tatil günleri boşuna bırakmaktadır. Aslında dindarlık yönüne bakınca bir problem ortaya çıkmaktadır.

C. Hutbe İrad Etmek

Hutbe sözcüğü kelime olarak anlatmak, vaaz etmek, tavsiyede bulunmak, topluluğun karşısında yetkin bilgi vermek anlamlarını ifade etmektedir. Terim olarak ise hutbe, Cuma ve bayram namazları başta olmak üzere bazı belli ibadetlerin gerçekleşmesi zamanında topluluğa karşı vaaz ve nasihat irad etmektir.²⁵⁵

Hutbe irad etmenin duruma göre farklı hükmü bulunmaktadır. Mesela, Cuma hutbesi vacip, bayram hutbesi sünnettir.²⁵⁶ Hutbenin şartı, rüknü ve diğer ilgili hükümleri ilmihallerde ayrıntılı olarak yer almıştır. Buradaki konumuz ise, hutbe irad etmenin karşılığında ücret alınıp alınmayacağı meselesidir.

Hutbe irad etmenin karşılığında ücret alma hakkında iki görüş bulunmaktadır. Birinci görüşte hatibin irad ettiği hutbenin karşılığında alacağı ücret, imamlığın karşılığında alınan ücretle aynı hükme tabidir. İmamlıkta hüküm ne ise, hutbede de aynıdır.²⁵⁷

²⁵⁴ İbnü'l-'Arabî, *Âridatu'l-Ahvezi*, II, 13. (قول النبي صلى الله عليه و سلم: ما تركت بعد نفقة عيالي و مؤنة عاملي فهو صدقة)

²⁵⁵ Baktır, Mustafa, “Hutbe”, *DİA*, XVIII, 425; “Hutbe”, *Mv.F.*, XIX, 176.

²⁵⁶ Kasanî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, II, 195; “Hutbe”, *Mv.F.*, XIX, 176.

²⁵⁷ Ramlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, V, 291; Bekrî, Ebu Bekir, *İ'ânetu'talibin*, III, 112.

İkinci görüşte, hutbe irat etme karşılığında alınan ücret, müezzinin okuduğu ezanın hükmüne tabidir.²⁵⁸ Ezan halka namaz vaktinin duyurusu olduğu gibi, hutbe irat etmek de onların huzurunda dinle ilgili olan hususları duyuru ve halk ile paylaşmaktır. Ceziri, *el-Fıkh ale'l-mezahibi'l-erbaa* adlı eserinde hutbe irat etme karşılığına ücret almanın caiz olmadığı görüşünü nakletmiştir.²⁵⁹

Kanaatimizce hutbe irat etmek hatibin sorumluluğu altında olduğundan dolayı, imamlığın hükmüne nispet etmek daha uygun ve isabetlidir. Günümüzde camilerde hutbe irat etmek için ayrıca bir kişiye hatip olarak görev verilmemektedir, hutbe irat etmek imamın görevi olarak sayılmaktadır.

Konuyla bağlantılı olarak İbn Kudâme şöyle demektedir: “Sünnet olan, namazın kıldırılmasıyla görevli kişinin hutbeyi de irat etmesidir. Zira Hz. Peygamber (s.a.v) ikisini de kendisi yapardı. Nitekim ondan sonra halifeleri de onun gibi yapmışlardı.”²⁶⁰

Sonuç olarak Hutbe irat etmenin karşılığında ücret almak, aynen imamlık ve müezzinlik karşılığında ücret almak gibidir. Fakihler arasında tartışılan bu fıkhî mesele, imamlık ve müezzinlik ile ilgili görüş farklılığına tabidir.

Güncel meselelerden olup hutbe irat etmeye benzer bir diğer konu ise vaaz edip karşılığında ücret alma meselesidir. Televizyon programlarında veya bazı özel toplantılarda davetli şekilde dini konuların başkalarına bedel karşılığı anlatmak da bu kapsamda karşımıza çıkmaktadır. Aslında dini ilimleri karşılıksız olarak anlatmak bütün İslam âlimlerinin sorumluluğudur. Çünkü âlimler peygamberlerin temsilcileridir. Onlardan hiçbirini yaptıkları tebliğin karşılığında bir şey istememişlerdir. Karşılığını yalnızca Allah Teala'dan beklemişlerdir.

Vaizlerin aldığı ücret ile ilgili olarak fıkhîta farklı görüşler ortaya çıkmıştır.

a) Bazıları tebliği peygamberlik görevi olarak gördüklerinden buna bir karşılık almanın caiz olmadığı kanaatindedir. Bu meseleyi Kur'an-ı kerim öğretilmesine benzetmektedirler. Dolayısıyla ona kıyas ederek ücret almayı caiz görmemektedirler.²⁶¹

b) Diğer görüşte olanlar zaruret durumunu ve vaizin ihtiyacını esas alarak yaptığı tebliği karşılığında ücret almasına caiz demişlerdir.²⁶² Caiz görme nedeni de yine Kur'an-ı kerimin

²⁵⁸ İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetu'l-muhtâc*, VI, 156; Şahin, *Ahzü'l-mâl alâ a'mâli'l-kureb*, s.220.

²⁵⁹ Cezîrî, *el-Fıkh ale'l-mezâhibi'l-erbaa*, III, 126.

²⁶⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 177.

²⁶¹ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, VI,14; Merdavi, *el-İnsaf*, VI,46.

²⁶² Serehsi, *el-Mebsût*, XVI; İlîş, Muhammed, *Minahu'l-Celîl*, VII, 487.

öğretimine kıyas edilmiştir. Zamanın değişmesiyle hocalara devlet tarafından verilen maaşların kesilmesi ve onların duyduğu ihtiyaçların karşılanması ihtiyacı ile dini ilimlerin zayı olmaktan korunması ve islam dünyasına yayılması ihtiyacı gündeme gelmiştir. Çünkü maişeti karşılanmaksızın bir kişinin çektiği hayatın zorluğu bir yana, tebliğe veya programlara hazırlanması ya da ilmi hayatın devam etmesi kolay bir iş değildir. Bu nedenlerin öne çıkması sebebiyle zaruret kavramını da kullanarak ücret karşılığında vaaz caiz denmiştir.²⁶³

Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığından verilen fetvaya göre de imam-hatiplik ve vaaz için alınan ücretin caiz olması esas alınmıştır: “*Günümüzde imam-hatip ve müezzinler, namaz kaldırmalarının karşılığı olarak değil, başka bir işle uğraşmayıp böyle bir görev için mesailerini tahsis etmelerinden (habs-i nefis) dolayı maaş almaktadırlar. Çünkü namaz sadece Allah rızası için kılınır ve kaldırılır. Diğer taraftan, imam-hatip ve müezzin-kayyımların görevleri sadece namaz kaldırmaktan ibaret değildir. Cami görevlileri, vaaz, irşat ve Kur’an öğreticiliği gibi din hizmetlerinin yanında, caminin ibadete açılması, ibadet için hazır tutulması, temizliği, bakımı, korunması gibi pek çok hizmet sunmaktadırlar*”²⁶⁴

İbadetlerde niyet ve ihlas, ibadetin en önemli boyutlarından sayılmaktadır. Vaiz maddi bir desteğe ihtiyaç duymadığı için vaaz görevini gönülden yerine getirebilirse onun için büyük bir sevap kazanma şansı vardır. Aynı halde üzerine düşen sorumluluğu da boynundan atmış olur. Zor duruma düşmemesi için de ihtiyacına karşılık bir ücret alması için de her hangi bir mani bulunmamaktadır. İbadetin kabul olma şartlarından belki de en önemlisi kişinin niyet ve ihlasıdır. Vaizlik görevinden amaç dine hizmet ise kişi aldığı ücretle başka işlerle meşgul olmak zorunda kalmayacağından daha güzel hizmetlere ulaşılabilir.²⁶⁵

D. İtikâf

İtikâf sözlükte, alıkoymak, hapsetmek, yerleşmek, bir yere bağlanıp kalmak, beklemek, yalnız durmak, oturmak ve her şeyden ilişkiyi kesmek anlamlarında kullanılmaktadır.²⁶⁶ Terim olarak itikâf, camide ibadet amacıyla belirli şekilde kalmaktır.²⁶⁷ Bir diğer ifadeye göre,

²⁶³ İbn Âbidîn, *Hâşiye Reddü'l-muhtâr*, IX, 76; Düviş, Ahmed b. Abdürazzak, *Fetva el-Lecne ed-Daime*, XIV,104.

²⁶⁴ Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı, <https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/275>.

²⁶⁵ Bakara, 2/173.

²⁶⁶ Şener, Mehmet “ İtikâf” XXIII, 457-459; Şahin, *Ahzü'l-mâl alâ a'mâli'l-kureb*, s.323.

²⁶⁷ Züheyli, Vehbe, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletüh*, II, 692; Cezîrî, *el-Fıkh ale'l-mezâhibi'l-erbaa*, I, 529; Seyyid Sâbık, *Fıkhü's-sünneh*, s. 315.

cemaatle namaz kılınan bir camide belirlenen zamanı oruçlu olarak ve itikâfa girme niyetiyle geçirmektedir.²⁶⁸

İtikâfa girmenin meşru olması Kur'an ve sünnet ile sabittir. Yüce Allah “*Mescidlerde i'tikâfta bulunduğunuz zaman kadınlara yaklaşmayın*”²⁶⁹ demektedir. Hz. Âişe de Hz. Peygamber'in (s.a.v.) itikâfı hakkında şu bilgiyi rivayet etmiştir: “*Resûl-i Ekrem Ramazanın son on gününde itikâfa girerdi. O bu uygulamasına vefatına kadar devam etmiştir. Vefatından sonra onun yerine hanımları itikâfa girmiştir*”²⁷⁰ Bunun dışındaki bazı ayet ve hadisler de buna delalet etmektedir.

Hüküm itibariyle itikâf, vacip, sünnet ve nafil olmak üzere üç kısma ayrılmıştır.²⁷¹ Bedeni ibadetlerden olan itikâf, diğer ibadetler gibi sünnete uygun olarak yalnızca Allah Teâlâ'nın rızasını kazanma amacıyla yapılmalıdır. İbadetin karşılığı ancak Allah'tan bekleneceği için, bir ibadet mukabilinde ücret almak veya ibadeti gösteriş amacıyla yapmak o ibadeti eksik hâle getirir.²⁷²

Fakihler itikâfın ücret karşılığında sahîh olup olamayacağı konusunda, ücret alınan itikaf ibadetini iki kısma ayırmaktadırlar. Biri hayatta olan kişinin yerine ücretli itikâfa girmek, diğeri de vefat eden kişinin yerine ücret karşılığında itikâfa girmektir.

a) Hayatta olan kişinin yerine ücretle itikâfa girmek: Hayatta olan kişinin yerine ücret karşılığında itikâfa girmenin caiz olmadığı konusunda fakihlerin görüş birliği nakledilmektedir.²⁷³ Zira itikâf ibadeti bedeni ibadetlerdendir ve beden ile yapılan ibadetlerde esas olan niyabetin caiz olmamasıdır. Niyabet ile yapılması kabul edilmeyen ibadetlerin, başkası tarafından ücret karşılığında yapılmasının caiz olmayacağı da bir ilke olarak kabul edilmiştir.²⁷⁴

İcâre-i âdemîde, ücreti verene bir menfaatin dokunması esastır. Hâlbuki itikâfın ücret karşılığında yapılması, karşı tarafa bir fayda veremez. Çünkü itikâfta bulunan kişinin yapmış olduğu amelin sevabı, yapan kişinin kendisine ait olur. Ücret karşılığında yapacağı şeyi, yaptırana verme imkânı bulunmamaktadır. “*Kim iyi bir işi yaparsa kendi lehinedir*”²⁷⁵ ve

²⁶⁸ Kasa'nî, *Bedâ'î u's-sanâ'î*, III, 3; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IV, 455.

²⁶⁹ Bakara, 2/187.

²⁷⁰ Buhari, “İtikâf”, 1.

²⁷¹ Cezîrî, *el-Fıkh ale'l-mezâhibi'l-erbaa*, I, 529; Züheyli, Vehbe, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletüh*, II, 700; İbn Kudâme, *el-Ka'fî*, I, 454.

²⁷² Birgivî, “*İnkâzü'l-hâlikîn*”, s. 56; İbn Abidin, “*Şifâu'l-alil*”, I, 178.

²⁷³ Şeyhzâde, *Mecme'u'l-enhur*, I, 307; Behûtî, *Keşşâfu'l-knâ'*, III, 465.

²⁷⁴ Aynî, *el-Binâye*, X, 278; Şeyhzâde, *Mecmau'l-enhur*, I, 307; İbn Âbidîn, “*Şifâu'l-alil*”, I, 106.

²⁷⁵ Fussilet, 41/46.

“İnsan için ancak çalıştığı vardır”²⁷⁶ ayetleri buna işaret etmektedir. Dolayısıyla, girilmiş olan itikâfın karşılığında ücret alınması, tıpkı kılınan namaz veya tutulan orucun karşılığında ücret almak gibidir ve caiz değildir.²⁷⁷

b) Vefat eden kişinin yerine ücret karşılıklı itikâfa girmek: İkinci kısım, itikâfa girmeye niyet edip (yani nezredip) itikâf ibadeti kendisine borç (vâcip) haline geldikten sonra vefat etmiş kişinin yerine, ücret karşılığında başkasının niyabeten itikâfa girip giremeyeceği meselesidir.

Bir Müslüman söz gelimi “bir işi hallolursa beş gün itikâfa gireceğini” dediği zaman, bu iş gerçekleştiğinde bu adağını/nezrini yerine getirmesi vacip olur. Üzerinde itikâfa girme borcu olup vefat etmiş kişinin itikâf borcunu niyabeten ücret karşılığında yerine getirmenin hükmüyle ilgili olarak fakihler arasında iki farklı görüş bulunmaktadır.²⁷⁸

1. Caiz gören görüş: Bu görüş bir rivayette Şafiiler, mezhepte sahih sayılan görüşe göre Hanbeliler ve ayrıca Zahirilere nispet edilmiştir.²⁷⁹ Verilen görüşte itikâfa girmek, kılınması nezrolunan namaz veya oruca benzetilmiştir. Buna göre, “*Yapacağı vasiyetten ya da borcundan sonradır*”²⁸⁰ ayeti kerimesi ve Hz. Peygamber’in (s.a.v) : “*Allah’a olan borcunu öde, onun hakkını ödemek daha uygundur*”²⁸¹ hadisinden istidlalle, ücretin alınmasına caiz demektedirler. Diğer bir delil ise, “Annem vefat etti ve üzerinde itikâf borcu var?” sorusuna, “*(Yerine) oruç tut ve itikâfa gir*”²⁸² hadisi ile cevabıdır.²⁸³

2. Caiz görmeyen görüş: Bu görüş Hanefiler ile Malikiler başta olmak üzere, bir görüşte Şafiiler ile Hanbelilere de nispet edilmiştir. Bunlar itikâfın karşılığında ücret almayı mutlak olarak caiz görmemektedirler.²⁸⁴ Temel gerekçeleri, itikâf ibadetinin niyabet kabul etmemesidir. Bu sebepten dolayı üzerinde itikâfa girme borcu olan kişinin itikâfa girmeden vefat etmesi halinde, onun yerine itikâf borcunu başkasının ücret karşılığında yerine getirmesi caiz değildir.²⁸⁵ İtikâf ibadeti aynen namaz ve oruç gibi bedeni bir ibadet olduğu için, bunlara

²⁷⁶ Necm, 53/39.

²⁷⁷ Mevsili, *el-İhtiyâr*, II, 59; Behûtî, *Keşşâfu'l-kınâ'*, III, 465.

²⁷⁸ Şahin, *Ahzü'l-mâl alâ a'mâli'l-kureb*, s. 331.

²⁷⁹ Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, II, 442; Zerkeşi, *Şerhu'z-Zerkeşi 'alâ Muhtasari'l-Hiraki*, VII, 226, İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, VII,15-16.

²⁸⁰ Nisa, 4/11.

²⁸¹ Buhâri, “Eymân ve'n-nuzûr”, 30.

²⁸² Abdürrezzâk, *el-Musannef*, IX, 58.

²⁸³ İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, IV, 420;

²⁸⁴ Şeyhzâde, *Mecmau'l-enhur*, I, 307; İbn Âbidîn, “Şifâu'l-alîl”, I, 106; Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, I, 233; Nevevî, *Ravdatü't-tâlibîn*, II, 381, Şahin, *Ahzü'l-mâl alâ a'mâli'l-kureb*, s.332.

²⁸⁵ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, IX, 76;

benzer hüküm verilmiştir. Namaz ve oruç borcunda olduğu gibi, üzerinde itikâf borcu olan kişinin bu borcu karşılığında da fidye verilmesi caizdir.²⁸⁶

E. Kuran Okumak

Kur'an-ı kerim Allah Teâlâ'nın kitabıdır. İnsanların hidayeti için Hz. Peygamber'e (s.a.v) indirilmiştir. Namaz içinde okunmasının farz namaz dışında ise müstehap olduğu nakledilmiştir.²⁸⁷

Kur'an kelimesinin hangi kökten geldiğine dair farklı görüşler vardır. Bir görüşe göre toplanma (cem') anlamındaki *kara'e* mastarından türemiştir.²⁸⁸ Kur'an'da “*Şüphesiz onu toplamak ve okumak bize aittir. O hâlde, biz onu okuduğumuz zaman, onun okunuşuna uy*” denilmiştir.²⁸⁹ Diğer bir görüşe göre karn kökünden alınmıştır ve bir şeyi diğer bir şeye yaklaştırma ve katma anlamını ifade eder. Bir diğer görüşte ise karâ'in kökünden türediği iddia edilmiştir.²⁹⁰

Kur'an-ı kerimin terim anlamı için çeşitli tanımlar yapılmıştır. Bunlardan en uygunu: Kur'an, Allah tarafından Cebrâil vasıtasıyla mahiyeti bilinmeyen bir şekilde son peygamber Hz. Muhammed'e indirilen, mushaflarda yazılan, tevâtürle nakledilen, okunmasıyla ibadet edilen, Fâtiha sûresiyle başlayıp Nâs sûresiyle biten, başkalarının benzerini getirmekten âciz kaldığı Arapça mûciz bir kelâmdır.²⁹¹

Kur'an-ı kerim kutsal bir kitaptır. Kendisiyle kâinatın yaratılış nedeni ve özel olarak insanın yaratılış amacı anlaşılır. Yani Kur'an okumaktan amaç Allah'ı (cc) tanımaktır. Sadece vefat etmek üzere olanlara veya vefat edenlerin ardından okuyup sevabını bağışlamak ya da onu kazanç vesilesi olarak kullanmak değildir.

Allah'ın (c.c) rızasını kazanmak için okunan Kur'ân-ı kerim ibadettir ve her harfi karşılığında okuyan kişiye sevap verildiği Hz. Peygamber'den (s.a.v) nakledilmiştir.²⁹² Nasıl okunması gerektiği, en az kaç günde hatim inilebileceği ve nerelerde okunup okunmamasıyla

²⁸⁶ Sahnun, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, II, 233; Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, II, 381.

²⁸⁷ Mevslî, *el-İhtiyâr*, I, 56; “Kurbe”, *Mv.F.*, XXXIII, 34.

²⁸⁸ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, I, 527.

²⁸⁹ Kıyamet, 75/17-18,

²⁹⁰ “Kur'ân”, *Mv.F.*, XXXIII, 30.

²⁹¹ Ali el-Kârî, *Şerhu'l-Fıkhı'l-ekber*, 22; Teftetzâni, *Şerhu'l-Akidedu'n-Nesefiyye*, s. 51; Birişik, Abdulhamid, “Kur'an”, *DİA*, XXI,383.

²⁹² Hatip et-Tebrizi, *Mişkâtü'l-Mesabih*, s. 659.

ilgili hükümler fıkıh kitaplarında açıklanmıştır. Buradaki araştırmamıza konu olan husus, sadece Kur’ân’ın okunmasına karşılık ücret alınıp alınmayacağıdır.

Kur’ân-ı kerimi okumaya karşılık ücret alınmaması konusu, Kur’an’ın kendisinden, Hz. Peygamber’in (s.a.v) hadislerinden ve İslam âlimlerinin görüşlerinden anlaşılmaktadır. Kur’ân-ı kerimde Allah Teâlâ şöyle buyurmuş: “*Elinizdeki Tevrat’ı tasdik edici olarak indirdiğimize (Kur’an’a) iman ediniz. Onu inkâr edenlerin ilki olmayın. Ayetlerimi az bir karşılığa değiştirmeyin ve bana karşı gelmekten sakının*”.²⁹³ Müfessir İbn Kesir’in (ö. 774/1373) Ebu’l-Aliye’den²⁹⁴ naklettiğine göre, bu ayetteki ‘az bir karşılık’tan maksat *karşılığında ücret almamaktır*.²⁹⁵

Bir diğer ayette “*Kim yalnız dünya hayatını ve onun zinetini isterse, biz onlara yaptıklarının karşılığını orada tastamam öderiz. Orada onlara bir eksikliğe uğratılmazlar. İşte onlar, kendileri için âhirette ateşten başka bir şey olmayan kimselerdir. (Dünyada) yatıkları şeyler, orada boşa gitmiştir. Zaten bütün yapmakta oldukları da boş şeylerdir*”.²⁹⁶ Bu ayetin tefsirinde İmam Birgivi’nin Zemahşerî’den (ö.538/1144) naklettiğine göre, ahiretin amelleri karşılığında dünyada bedel alanlara karşı ahiret günü hiçbir sevap verilmez. Zira onlar istediklerini dünyada kazanıp harcamışlar.²⁹⁷

Sahabeden İmrân b. Husayn Kur’an okuyan ve dilenen bir okuyucuya rastladı. Bunun üzerine musibet anında okunan ayetini okudu ve sonra şöyle söyledi: Raslullah (s.a.v)’in şöyle buyurduğunu işittim, “*Kişi ne ihtiyacı varsa Kur’an karşılığında Allah’tan istesin. Çünkü bir takım kimseler gelecektir ki, Kur’an okuyacaklar ve onu âlet ederek insanlardan dileneceklerdir*”.²⁹⁸

Diğer bir hadiste, Büreyde’den nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “*Her kim Kur’an okur ve onu insanların malını yemeğe vesile edinirse, kıyamet gününde yüzü etten soyulmuş kemikten ibaret olarak gelir*”.²⁹⁹ Bu iki hadis-i şerife benzeyen birçok hadis mevcuttur. Bütün bu rivayetler Kur’ân-ı kerim okumanın karşılığında ücret almanın yasaklandığına delalet etmektedir.

²⁹³ Bakara, 2/41.

²⁹⁴ Ebü’l-Âliye Rufey’ b. Mihrân er-Riyâhî el-Basrî (ö. 90/709)

²⁹⁵ İbn Kesir, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-‘azîm*, I, 377; Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, II, 11-12.

²⁹⁶ Hüd, 11/15-16.

²⁹⁷ Birgivi, *İnkâzü’l-Hâlikîn*, s.34; Cezîrî, *el-Fıkh ale’l-mezâhibi’l-erbaa*, III, 114.

²⁹⁸ Hatip et-Tebrizi, *Mişkâtü’l-Mesabih*, s.679.

²⁹⁹ Hatip et-Tebrizi, *Mişkâtü’l-Mesabih*, s.680.

Öncelikle bir kişinin okuyup bağışladığı Kur'an'ın sevabının ölü kişiye ulaşip ulaşmayacağı meselesi üzerinde durmamız gerekiyor. Çünkü bu konuda olumlu ve olumsuz bazı yaklaşımlar bulunmaktadır.

Öncelikle müminlerin birbirlerine hayır dua etmeleri gerekmektedir. Allah (c.c) Hz. Peygamber (s.a.v)'e karşı, “*Bil ki Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. Hem kendinin, hem de inanmış erkek ve kadınların günahlarının bağışlanmasını dile! Allah, gezip dolaştığınız yeri de, içinde kalacağınız yeri de bilir*”.³⁰⁰ Bu ayetin tefsirinde, Müminlerin birbirlerine dua etmelerinin vacip olduğu ifade edilmektedir.³⁰¹

Bir hadiste Hz. Peygamber'in (s.a.v) kabir ziyaretine gidip vefat edenlere dua etmesi Bureyde'nin (r.a) dilinden şöyle nakledilmiştir: Hz. Peygamber (s.a.v) kabir ziyaretine çıkınca şöyle derdi: “*Bu diyârın mü'min ve müslüman sâkinleri, Allah'ın selamı üzerinize olsun. Biz de Allah'ın izniyle size kavuşacağız. Allah'tan bize ve size âfiyet dilerim*”.³⁰² Bu konuda başka râvilerden de farklı ifadelerle hadisler rivayet edilmiştir.

Fakihlerin arasında söz konu olan, okunan Kur'an'ın sevabından vefat edenlerin yararlanıp yararlanmayacağı meselesidir. Bu meselede fakihlerden iki farklı görüş nakledilmiştir.

a) Birincisi, bağışlanan sevaptan karşı tarafın yararlanabilir görüşüdür: Hanefiler ve Hanbeliler başta olmak üzere, bazı Şafiiler ve Malikilere nispet edilmiştir.³⁰³

Bu görüş nispet edilen fakihler, Hz. Muhammed'in (s.a.v) ümmeti adına kesmiş olduğu kurban, anne-babaya dua etmenin istenilmesi, ölülerinize Kur'an-ı okuyun³⁰⁴ denmesi ve Kur'an-ı kerimde Meleklerin yüce Allah'tan insanlar hakkında af dilemesi gibi delillerden istidlal ederek, okunmuş olana Kur'an'ın sevabının veya diğer ibadetlerden hasıl olan sevabın, başkasına bağışlandığında ulaşabileceğini kabul etmektedirler.³⁰⁵

b) İkinci görüş, Kur'an okumayı beden ile yapılan ibadetlere benzeterek, onun okunmasından hasıl olan sevabın bağışlandığında, diğerine vasıl olmayacağını kabul

³⁰⁰ Muhammed, 47/19.

³⁰¹ İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-veciz fi tefsiri'l-kitâbi'l-'aziz*, V, 116; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, XIX, 268.

³⁰² Müslim, “Cenaze”,35.

³⁰³ Aynî, *el-Binâye*, IV, 466; Tahâvî, *Haşitu't-Tahâvî alâ'l-derrilmuhtâr*, I, 545; Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî ale'ş-Şerhi'l-kebîr*, I, 423; İbn Muflih, Burhaneddin, *el-Mubdi' fi şerhi'l-Mukni*, II, 280; Merdâvî, *el-İnsâf*, II, 558; Zühaylî, Vehbe, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletuh*, II, 550; Şahin, *Ahzü'l-mâl alâ a'mâli'l-kureb*, s.504-505.

³⁰⁴ Hatip et-Tebrizi, *Mişkatü'l-Mesabih*, s.668.

³⁰⁵ İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-kadîr li'l-'âcizi'l-fakir*, III, 132-133, İbn Kudâme, *el-Muğni*, III, 519; Behûtî, *Keşşâfu'l-kınâ'*, II, 147.

etmektedir. Bu görüş bazı Malikiler ve Şafilere nispet edilmiştir.³⁰⁶ Kendi görüşlerini şu delillerle desteklemiştir: Ayette “*İnsan için ancak çalıştığı vardır*”³⁰⁷ denilmesi, Hz. Peygamber’in (s.a.v) “*İnsan vefat edince amel defteri kapanır. Ancak şu üçü bundan müstesnadır: Sadaka-i cariye, faydalı ilim ve kendisine dua eden salih evlat bırakan*”³⁰⁸ hadisi şerifinde dua kelimesinin geçmesi, dua ile Kur’an okumanın arasında fark olması sebebiyle sevabın ulaşmayacağı görüşündelerdir.³⁰⁹

İkinci görüş karşı çıksa da, okunan Kur’an’dan sevabın ulaşacağı görüşü yeryüzündeki Müslümanların çoğu arasında kabul edilen bir meseledir. Hz. Peygamber (s.a.v) okunan her ayeti bir deve bulmaya benzetmektedir. “Sizden biriniz ailesine dönünce üç semiz büyük deve bulmayı sevmiyor mu acaba? Evet dedik. Hz. Peygamber (s.a.v) dedi: Üç semiz büyük deve (bulmaktan) daha hayırlısı, sizden namazına üç ayet okuyandır”.³¹⁰ O yüzden okunan Kur’an da bir çeşit sadaka demektir. Bizim de tercih ettiğimiz ilk görüşe göre, okunmuş Kur’an’dan hâsıl olan sevabın bağışlandığında vefat etmiş kişiye ulaşır ve o kişi bu sevaptan yararlanabilir.³¹¹

Kur’an-ı kerim okuma karşılığında alınan ücret meselesine geldiğimizde ise, bu konuda da önceki konular gibi ihtilâf ortaya çıkmıştır. Kur’ân-ı kerim okunması karşılığında alınan ücret meselesinde fakihlerden iki farklı görüş nakledilmiştir.

a) Caiz görmeyenler

İlk görüş, Hanefiler, Hanbeliler, Şafilere ve Malikilere nispet edilen meşhur görüştür ve okunan Kur’ân-ı kerimin karşılığında alınan ücretin caiz olmadığı yönündedir.³¹² Bu görüşte kullanılan deliller kitap, sünnet ve icma olmak üzere aklî bazı deliller bazı deliller zikredilmiştir. Kitaptan delil, Allah Teâla’nın: “*Elinizdeki Tevrat’ı tasdik edici olarak indirdiğimize (Kur’an’a) iman ediniz. Onu inkâr edenlerin ilki olmayın. Ayetlerimi az bir karşılığa değiştirmeyin ve bana karşı gelmekten sakının*”³¹³ ifadesidi.

³⁰⁶ Karâfi, *el-Furûk*, III, 990; Desûkî, *Hâşiyetü’ d-Desûkî ale’ş-Şerhi’l-kebir*, I, 423; Zühaylî, Vehbe, *el-Fıkhü’l-İslâmî ve edilletuh*, II, 551.

³⁰⁷ Necm, 53/39

³⁰⁸ Hatip et-Tebrizi, *Mişkâtü’l-Mesabih*, s.71.

³⁰⁹ Karâfi, *el-Furûk*, III, 991.

³¹⁰ Müslim, “Fedai’l-Kur’an”, 1872.

³¹¹ Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Yusuf Acar, *Rivayet İlimleri Açısından Hayattakilerin Yaptığı İbadet ve Kıraatten Ölülerin Faydalanması Meselesi*.

³¹² İbn Âbidîn, “Şifâu’l-alil”, I, 167-168; İbn Abidin, *Reddü’l-muhtâr*, V, 47; İliş, *Minahu’l-Celil*, VII, 499; Şirbinî, *Muğni’l-muhtâc*, III, 91; İbn Teymiyye, *Mecmûu fetâvâ*, XXIV, 300; Venşerîsî, *el-Mi’yâru’l-mu’rib*, VII, 260; Şahin, *Ahzü’l-mâl alâ a’-mâli’l-kureb*, s. 504-505.

³¹³ Bakara, 2/41.

Bir diğerk ayette niyet ve ihlas ile ilgili şöyle emredilmiştir: “*Hâlbuki onlara, ancak dini Allah’a has kılarak, hakka yönelen kimseler olarak O’na kulluk etmeleri, namazı kılmaları ve zekâtı vermeleri emredilmiştir*”.³¹⁴ Bu ayette belirlenen en önemli şey ibadet yapanın niyetidir. Kişinin niyetinde Kur’an okumaktan maksat kazanç ise, onun okuduğı kur’an ibadet değil belki bir çeşit günahıdır. Böyle bir alışverişte bulunanlar, okuyan ve okutan ikisi de günah işlemiş olur. Onların böyle eylemlerine engel olunması gerekir.³¹⁵

Konuyla ilgili olan Hz. Peygamber (s.av)’in hadisi şerifleri şöyledir: Abdurrahman b. Şibl’in bildirdiğine göre Rasullullah (s.a.v): “*Kur’an-ı okuyunuz. Onu menfaat vesilesi yapmayınız. Onunla mal çoğaltmaya kalkışmayınız. Ondan ayrılmayınız. Onda haddi aşmayınız.*”³¹⁶ diye ikaz etmiştir. Bir diğerk hadiste, Büreyde’den nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “*Her kim Kur’an okur ve onu, insanların malını yemeğe vesile edinirse, kıyamet gününde, yüzü etten soyulmuş kemikten ibaret olarak gelir*”.³¹⁷

Kur’ân’ın ücret karşılığında okunmamasıyla ilgili icma şöyle nakledilmiştir: “*Ümmetin ittifakına göre, niyet olmaksızın yapılan amele sevap yoktur. Niyet de, ameli gerektiren durumdur ve ondan maksat amelin gerçekleşmesidir, bizim aradığımız iyi amel ise bulunmamaktadır. O yüzden sevap ve icara da yoktur*”.³¹⁸

Klasik metinlerde ibadetlerle ilgili kural, “ Müslümanlara özel kılınan itaatlerde asıl olan karşılığında ücret alınmasını caiz olmamasıdır”³¹⁹ nakledilmektedir. Ancak Kur’ân-ı kerim okunması ve karşılığında ücret alma meselesi çok nadir bir şekilde metinlerde ve bazı haşiyelerde zikredilmektedir. Örneği Kâsânî’nin Bedâ’i’u’s-şanâ’i, adlı eserinde dipnottunda geçen açıklamasıdır.³²⁰ Kâsânî, Kur’ân-ı kerim’in “*Kim iyi bir iş yaparsa kendi lehinedir*”³²¹ ayetini şöyle yorumlamaktadır: Bir işi kendi için yapan kişi, diğerkinden ücret almayı hak etmez. Bu ibareye göre, taatler farz, vacip ya da nafil ise, icâre akdinin dışındadır. Zira vadedilen sevap, taatı yapan kişiye hâsıl olur. Kişi ücret karşılığı Kur’an okursa yaptığı taat kendisine hâsıl olur ve ücreti hak edemez.³²²

³¹⁴ Beyyine, 98/5.

³¹⁵ İbn Âbidîn, *Reddü’l-muhtâr*, V, 47; Birgivi, “İnkâzu’l-hâlikîn”, s. 69.

³¹⁶ Şeybânî, *el-Müsned*, III, 428.

³¹⁷ Beyhaki, *Şu’abü’l-İmân*, II, 532.

³¹⁸ İbn Âbidîn, *Mecmu’atü’r-Resail*, I, 182.

³¹⁹ Aynî, *el-Binâye*, X, 278; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VIII, 136; İbn Âbidîn, *Reddü’l-muhtâr*, IX, 76.

³²⁰ Kasanî, *Bedâ’i’u’s-sanâ’i*, VI, 13.

³²¹ Fussilet, 41/46.

³²² Kasanî, *Bedâ’i’u’s-sanâ’i*, VI, 15; İbn Âbidîn, *Reddü’l-muhtâr*, V, 47.

Şafii mezhebinde, Kur'an okumanın karşılığında ücret almanın caiz olmaması şöyle ifade edilmiştir: “Ücret karşılığında sevabını bağışlamak üzere ölü için Kur'an-ı sadece okumak caiz değildir”.³²³

Hanbelî fikhın önemli metinlerinden sayılan *el-Muğnî* adlı eserde, Kur'an-ı kerimi okuması karşılığında ücret almanın caiz olmaması hakkında birkaç hadis nakledildikten sonra şöyle denilmektedir: İbadet amaçlı ameller sadece Allah'ın rızasını kazanma niyetiyle yapılmalıdır. Bu sebepten dolayı, ibadet niteliğinde yapılan amelin karşılığında ücret almak caiz değildir.³²⁴ Hafız mal amaçlı Kur'an okudukça sevabı yoktur. Vefat edenin ruhuna ancak iyi ameli bağışlanır. İyi amel olmadığı sürece neyi vefat eden kişiye bağışlayacak? Sadece Kur'an tilaveti karşılığında ücret almak caiz olduğu için hiçbir imamın sözü geçmemektedir.³²⁵

Kur'an-ı Kerim'in okunması karşılığında ücret almanın caiz olmaması meselesini en sert şekilde konuyla ilgili yazdığı “İnkâzü'l-hâlikin” isimli risalesinde açıklamıştır. Birgivi okunan Kur'an karşılığında ücret alınmamasına dair ayet ve hadisleri zikrettikten sonra “*Dünya lanet edilendir*”³²⁶ rivayetinin altında şu açıklamayı yapmıştır:

Acaba Hz. Muhammed'in ümmetine Allah'ın “Ona ancak tertemiz olanlar dokunabilir”³²⁷ diye ifade ettiği Kur'an'ı nefret edilen leş karşılığında değiştirmek yakışır mı? Bundan daha abes ne olabilir? Bu kişiler kıyamet günü hangi yüzle Hz. Peygamberin yüzüne bakabilirler? Sırların aşikâr olacağı o gün, alınan bu ücret mukabilinde karşı tarafa neyi verebilirler? Şeytanın ve nefsimizin kötülüğünden yüce Allah'a sığınırım.³²⁸

Bu konuda icma şöyle nakledilmiştir: Ümmetin ittifakına göre niyet ile yapılmayan amele sevap yoktur. Niyet de ameli gerektiren durumdur ki; ondan azim ve kasıt maksattır. Bizim araştırdığımız konuda yani sevap için Kur'an okuma karşılığında ücret almada ise sevap bulunmaz ve icâre de yapılamaz.³²⁹ Zira icâreden maksat, faydanın satın almasıdır ancak burada herhangi bir kâr bulunmamaktadır ve menfaati teslim etme gücü de yoktur.

b) Caiz görenler

³²³ İbn Hacer (Heytemî), *Tuhfetü'l-muhtâc*, VI, 158; Ramlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, V, 293.

³²⁴ İbn Kudame, *el-Muğnî*, VIII,139; İbn Teymiyye, *Mecmûu fetâvâ*, XXIV, 300.

³²⁵ Merdâvî, *el-İnsâf*, VI, 46; İbn Muflih, *Kitâbu'l-Furû*, s. 1053-1054.

³²⁶ İbn Mace, “*Kitbü'z-Zühd*”, 3.

³²⁷ Vakı'a, 56/79.

³²⁸ Birgivi, *İnkâzü'l-Hâlikin*, s.106; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, V, 47.

³²⁹ İbn Âbidîn, *Mecmu'atu'r-resail*, II, 182.

Okunan Kur'ân-ı kerim karşılığında alınan ücreti caiz gören diğer görüş, Şafii ve Malikilere ikinci görüş olarak nispet edilmiştir.³³⁰ Kendi görüşlerini ispatlamak için aşağıda nakledilen hadislerden istidlal etmektedirler:

Abdullah b. Abbas, Peygamberimizin şöyle buyurduğunu bildirmiştir: “*Karşılığında ücret aldığımız şeylerden en haklı olanı, Allah'ın kitabı mukabilindeki ücrettir*”.³³¹ Bu hadise göre, okunan Kur'an karşılığında tahsil edilen ücret caiz olduğuna göre, okuyup başkasına bağışlandığında da ücretin alınması caiz olur denmektedir.

Ebû Saîd el-Hudrî Hz. Peygamber'in (s.a.v), ashabını Fatıha suresiyle yaptıkları rukye karşılığında tahsil ettikleri koyunların hikayesini anlattıktan sonra, sonunda şöyle anlatmıştır: Peygamber'in (s.a.v) huzuruna vardılar ve durumu anlattılar. Rasûlullah o sahabeye dönerek: *Fatıha'nın sığındırıcı tesirli bir dua olduğunu sana kim anlattı?* diye sordu. Sonra birlikteki ashabına: *İsabet ettiniz. Şimdi taksim ediniz ve sizinle beraber bana da bir hisse ayırınız*, diye buyurdu ve gülümsedi”.³³²

Bu hadisteki rukye için okunan Kur'ân-ı kerim'in karşılığında alınan ücrete kıyasla, okuyup ücret almayı caiz görmekteyiz.³³³ Ancak bu görüştekiler okuyan kişinin dört şartı taşıması gerekir, aksi halde ücreti alınması caiz değildir denilmiştir. Bu dört şart şunlardır:

- a. Kur'an'ın mezarın yanında okunması,
- b. Okunan Kur'an'ın akabinde vefat edenin hakkında dua edilmesi,
- c. Ölünün yakınının Kur'an okunan yerde hazır bulunması,
- d. Okuyan kişinin okunan kişinin ismini gönlünden geçirmesidir.³³⁴

İmam Nevevi, icare konusunda üzerinde icare yapılabilen malın rükünlerini sayarken, bir rükün olarak malın kârlı olmasını ifade etmiştir. Kârın nedeninin ispatlamasına da beş şart zikretmiştir. O beş şarttan birisi de icareden ortaya çıkan menfaatin kişiye hâsıl olmasıdır. Bu noktada Nevevî, okunan Kur'ân-ı kerim'in karşılığında alınan ücret konusu üzerinde durmuştur:

³³⁰ İliş, *Şerhu Minahi'l-celil*, VII, 499; Ensârî, *Esne'l-metâlib*, II, 412; Âbi, *Cevâhiru'l-iklîl*, II, 169; Şahin, *Ahzü'l-mâl alâ a'mâli'l-kureb*, s. 522.

³³¹ Buhari, “İcara” 16.

³³² Buhari, “İcara” 16.

³³³ İbn Kudame, *el-Muğni*, V, 23.

³³⁴ Remlî, *Nihayetü'l-muhtâc*, V, 293-294; Bîkrî, *İ'ânetu't-Talibin*, III, 112; Ensârî, *Esne'l-metâlib*, II, 412.

Sadece okunan Kur'an'ın karşılığında ücret almak caiz değildir. Okuduktan sonra ancak dua edip hâsıl olan sevabı karşı tarafın hakkına/ruhuna bağışlamakla ücret almak caizdir. Kendi sözünü teyit için Kadı Hüseyin'in³³⁵ (ö. 462/1069) fetvasını nakletmiştir: "Kur'an-ı öğretmek ve ezanı okuma karşılığında ücret alma caiz olduğu gibi, kabrin üzerinde belirli bir müddet Kur'an okumak da caizdir."³³⁶ Nevevî'ye göre Kadı Hüseyin'in verdiği fetva esas alındığında okunan (Kur'an) karşılığında ücret almak mutlak olarak caizdir. Zira Kur'an'ın okunduğu yer bereket yeridir, onunla rahmet iner ve istenilen maksat da ölünün yararlanmasıdır, o da yararlanır.³³⁷ Bu açıklamaya göre, yalnızca Kur'ân-ı kerim okuma karşılığında ücret almak caiz değildir, ancak kişinin kabrine gidilip Kur'an okuduktan sonra dua ederek hasıl olan sevabın bağışlanması durumunda okuyan kişi ücreti hak eder.

Ebû Saîd'in Hz. Peygamber'den (s.a.v) rivayet ettiği ve delil olarak zikredilen söz konusu rukye hadisi hakkında Abdurrahman Çetin yazdığı makalesinde değerlendirmelerde bulunmuştur. Abdurrahman Çetin önce İbnü'l-Cevzî'nin Ebû Saîdin hadisine getirdiği şu te'vili aktarmış ardından bazı değerlendirmelerde bulunmuştur eleştir: Ebû Saîd'in (Allah'ın kitabı ile) dua ettiği kabile ve reisleri kâfir idi; onların mallarını almak câizdir. 2) Misafire ikram vacip iken, bunlar Müslümanları misafir etmemişlerdir. 3) Dua etmek, hâlis bir ibadet olmadığından, ücret almak câizdir.³³⁸

Abdurrahman Çetin konuyu şöyle değerlendirmektedir: "*Tespit edebildiğimiz kadarıyla hiçbir bilgin bu hadisi ücretle Kur'an okumak için bir delil olarak görmemiştir. (...) Bizce, yapılan bu te'viller pek mâkul olmasa gerek. Çünkü birisinden alınacak bir malın helâl veya haram sayılması, onun Müslim veya gayr-i Müslim olmasına göre değişmemelidir. Ayrıca misafire ikram, Müslümana gereklidir; Müslüman olmayan için bunun vacip olduğunu söylemek makul olmadığı gibi, misafire ikram etmedi diye, ondan alınacak malı helâl görmek de doğru olmasa gerektir. Bundan başka, dua karşılığında ücret alınabileceğini söylemek de kanaatimize göre yanlıştır; çünkü bu bir nevi -tabiri caizse- komisyon olmak gibi bir şey olur.*"³³⁹

"Hatim İndirme ve Hükümleri" adlı makalesinde, konuyu daha açık bir şekilde izah edip şu ifadeleri kullanmıştır:

³³⁵ Ebû Alî el-Hüseyin b. Muhammed b. Ahmed el-Merverrûzî.

³³⁶ Beğavî, *Fetavâ Kadı Hüseyin*, s. 274.

³³⁷ Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, IV, 266.

³³⁸ Aynî, *el-Binâye*, X, 281.

³³⁹ Çetin, Abdurrahman, "*Ücretle Kur'an Öğretme ve Okutma Meselesi*", s.8.

“Dinde yapılabilecek ibadetleri Yüce Allah ve O’nun elçisi vaaz eder; bunun dışındaki uygulamalar ise bid’attır. Kur’an okumak veya hatim indirmek peygamberimizden öğrendiğimiz bir ibadettir. Bu ibadeti herkes kendisi yapar. Nasıl ki para karşılığında namaz, oruç siparişi verilemiyorsa, bunun için de verilemez. Ücret karşılığında, başkasının kendi adına Kur’an okuyup vermesini istemek ve başkası namına ücret karşılığı hatim indirmek şeklinde bir uygulama, asr-ı saadette bilinmediğine göre, daha sonraları ortaya çıkan bu tatbikatı bid’at ve istismar olarak değerlendirmek gerekecektir”.³⁴⁰

Günümüzde önde gelen İslam hukukçularından Hayreddin Karaman’ın vermiş olduğu bilgiye göre okunan Kur’an’ın karşılığında hiçbir şekilde ücret alınmaz. Karaman’ın zikretmiş olduğu hükümler şunlardır:

1- İbadette ihlâs, yani ibadeti Allah rızası için yapmak şart olduğundan dolayı menfaat karşılığında yapılanlar ibadet değildir.

2- Menfaat karşılığı Kur’an okumak ve okutmak caiz değildir. Alan ve veren günah işlemiş olur. Ruhuna Kur’an okunsun ve zikir yapılsın diye terikeden bir miktar vasiyette bulunmak batıl ve günahtır.

3- Aslında imamlık, müezzinlik, Kur’an öğreticiliği gibi ibadetlerin menfaat karşılığı ifası caiz değilken bunlar zaruret sebebiyle tecviz edilmiştir; ölü üzerine Kur’an okutmakta böyle bir zaruret yoktur.³⁴¹

Bazı Şafi ile Malikilerin rukye hadisini delil alarak ederek Kur’an okumanın karşılığında ücret almayı caiz görmelerine şöyle cevap verilmiştir: Dini kaynakların tıpla ilgili olan bölümüne baktığımızda, Ebû Saîd’in rivayet ettiği hadis-i şerifin ancak tıp ilmiyle ilgili olduğu görülür. Kur’an ile tedavi caizdir. Bu görevle ilgilenen kişinin yaptığı sadece ibadet değildir. Kur’an kerim ile yapılan tedavi karşılığında ücret almak caizdir.³⁴²

Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: “Şüphesiz, Allah’ın kitabını okuyanlar, namazı kılanlar ve kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden gizlice ve açıktan Allah yolunda harcayanlar, asla zarar etmeyecek bir ticaret umabilirler”.³⁴³ Bu ayetin devamında diğer amellerle birlikte kitabı okumanın amacını da şöyle açıklar: “Allah, kendilerine mükâfatlarını tam olarak versin

³⁴⁰ Çetin, Abdurrahman “Hatim İndirme ve Hükümleri”, s.4.

³⁴¹ Karaman, Hayreddin, *İslamın Işığında Günün Meseleleri*, I, 82.

³⁴² Aynî, *el-Binâye*, X, 281.

³⁴³ Fâtır, 35/29.

ve kendi lütfundan daha da artarsın diye (böyle yaparlar). Şüphesiz O, çok bağışlayandır, şükürün karşılığını verendir”.³⁴⁴ Bu yüzden akıl ve bilgi sahibi kişilerin Allah’ın kitabını kendilerine kazanç yolu seçmeleri uygun bir şey değildir. Rasûlullah (s.a.v) dünyayı lâşeye benzetmiştir. Allah’ın kelâmını değersiz lâşeye benzeyen dünyevi menfaatler ile değiştirmek onun ümmetine yakışmaz. Kur’an için bundan daha büyük bir küçümseme tasavvur edilmez.³⁴⁵

Sonuç olarak bir Müslüman Kur’anı okuyup ondan hasıl olan sevabı herhangi bir ücret beklentisi olmaksızın bağışlandığında kendisine bağışlanmış olan kişi bu sevaptan yararlanabilir. Bir Müslümanın diğerinden beklentisi ancak halis niyetle yapılan duadır. Bu da ancak ücret karşılığı olmaksızın yapılan dua ve Kur’ân-ı kerim kıraati ile karşılanabilir.

Kur’an kerim’in okuması namaz kılmak gibi bir bedeni ibadettir. Bedeni ibadetlerin kılınması şartlara uygun olan kişilerin sorumluluğudur. Yerine getirmesi genel olarak bir seviyede yer almaktadır. Hiç kimsenin niyabet şekilde yapması caiz görülmemiştir. Ancak bazı ezan ve ikamet gibi dini şiarlar ve faydası umuma ait olanlarda ihtiyaç ve zarureten dolayı izin verilmiştir. Kur’an-ı kerimin okumasında ihtiyaç ve zarurete benzer sebeple bulunmamaktadır.

Kur’an-ı kerim kutsal bir kitaptır. Her harfi okuması karşılığında on sevap vardır. Bu sevap insanların niyetine bağlıdır. Kişinin niyeti Allah rızası için okumak ise okuduğu sevabı kazanmış olur. Bilakis okumaktan maksat para ve ya diğer dünya ile alakalı bir şey kazanmak ise okunmuş kuranın sevabı yoktur. Sevap olmadığı halde alınan ücret de helal değildir.

Türkiye Din İşleri Yüksek Kurulu fetvalarında konuyla ilgili söz şöyle geçmiştir:

*“Ancak pazarlık yapmadan ve paradan söz edilmeden, Allah rızası için Kur’an okumuş veya hatim indirmiş olan bir kimseye hediye olarak münasip bir teberruda bulunmakta dinen sakınca yoktur. Ancak bir yörede okunan Kur’an-ı Kerim için para verilmesi örf hâlline gelmiş ve her iki taraf da bu durumu biliyorsa, verilen para hediye değil ücrettir. Bu nedenle bu parayı almak helal değildir”.*³⁴⁶

Söz konusu olan Kur’an-ı Kerimin şifa için okunması ve karşılığında ücret alınmasının caiz olup olmamasıdır. Şifa için Kur’an-ı Kerim okunması ve karşılığında ücret alınmasının caiz olduğu konusunda fakihlerin görüş birliği nakledilmiştir.³⁴⁷ Bu hükmün dayanağı Hz.Peygamber’in (s.a.v) zamanında ortaya çıkan ve kendi huzurunda yaşanan bir olaydır.

³⁴⁴ Fâtır, 35/30.

³⁴⁵ Karaman, *İslamın Işığında Günün Meseleleri*, I, 82.

³⁴⁶ Din İşleri Yüksek Kurulu, *Fetvalar*, s. 415.

³⁴⁷ Nevevi, *Sahihi Müslim bi şerhi’n-Nevevi*, XIV, 188; Tahavi, *Şerhu Mea’ni’l-Asâr*, IV,127; Merdavi, *el-İnsaf*, VI, 47; Derdir, *eş-Şarhüssağir*, IV, 768; İbn Hazm, *el-Muhalla*, VIII, 47.

Kur'an-ı rukye amacıyla okuyup karşılık alanlardan “kendine de bir hisse ayırmasını” bile isteyen Efendimiz (s.a.v.) böylece bunun caiz olduğunu açıkça göstermiştir.

IV. Dini Nitelikli Fiiller Karşılığında Ücretin Hükümü

A. Dini Bilgilerin Öğretimi

Allah Teâlâ'nın sıfatı olan ilim, ancak ondan hakkıyla korkanlara verilir. Özellikle din ile ilgili olan bilginin kime verilir verilmeyeceği Allah'ın iradesine bağlıdır. Bilgiye sahip olan ile olmayan eşit değildir. İlmî taleptemek bütün Müslümanlara farzdır,³⁴⁸ şeklinde nakledilen, Hz. Peygamber'in (s.av) hadis-i şeriflerine göre, ilim öğrenmek niyetiyle evden çıkan kişi geri gelene kadar, Allah'ın yolunda sayılır.³⁴⁹

Allah rızası için tahsil edilen ilim, onun hoşnutluğunu kazanmak amacıyla yapılmış olan ibadetler gibidir. İlmî en üstünü, Allah'ın kitabını öğrenmektir. Kur'an'ı öğrenen ve öğreten hayırlı insanlardır. Aynı zamanda Allah'ın kitabını açıklayan, hadis-i şerifler de böyledir. Bu iki kaynaktan hareketle din alimleri yorumlar ortaya koymuş; dini meseleleri kolaylaştırmak ve farklı boyutlarını uygun bir şekilde anlatmak üzere fıkıh/hukuk ilmini kurmuşlardır.

Buradaki araştırma konumuz, bilginin nedeni değil, belki verilen bilginin karşılığında alınacak ücretin caiz olup olmadığını öğrenmektir. Aynı zamanda bazı eylemlere ve hayır işlerine karşılık ücret almanın hükmünü anlamaktır. Hayatı dinin çizgisine göre ayarlamak her Müslümanın görevidir

1. Kur'an Öğretmek

Kur'an-ı Kerim 23 sene boyunca Allah (cc) tarafından Hz. Cebrail (a.s) vasıtasıyla Peygamber (s.a.v), efendimize indirilmiştir. Bu kadar zaman içerisinde Mekke, Medine ve civarlarında yaşayanlar, Kur'an-ı Kerim vesilesiyle İslam'a davet edilmiştir. Davet süresince hiç kimseden karşılık olarak ücret talebinde bulunulmamıştır.

Hız. Peygamber'den (s.a.v) önceki peygamberlerin (a.s) hiçbiri yapmış olduğu vazife karşılığında, Allah (cc) dışında hiç kimseden ücret istememişlerdir. Örnek olarak; Hz. Nuh'un (a.s), kavmine karşı söylediği sözü Kur'an-ı Kerimde şöyle geçmektedir: “*Buna karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim ücretim ancak âlemlerin Rabbi olan Allah'a aittir.*”³⁵⁰

³⁴⁸ Beyhakî, *Şua'bü'l-İman*, II, 254.

³⁴⁹ Hatip et-Tebrizi, *Miškâtü'l-Mesabih*, 76.

³⁵⁰ Şu'ara, 26/109.

Hız. Muhammed'in de (s.a.v) daveti döneminde kavmine karşı söylediği sözü, Kur'an'da şöyle geçmektedir: “(Ey Muhammed!) De ki: Bundan (tebliğ görevinden) dolayı sizden hiçbir ücret istemiyorum. Ben kendiliğinden yükümlülük altına girenlerden değilim.”³⁵¹ Yani davetimin karşılığında sizlerden ücret istemiyorum, ancak Allah'a inanıp İslam'ı kabul etmenizi istiyorum demektedir. Daveti karşılığında kendisi ücret istememesine rağmen, ashabının da ücret almalarına engel olup, almış oldukları şeyin ateşten bir parça olduğunu söylemiştir. Kur'an-ı Kerim'i yeme, içme ve mal varlığı aracı yapmayın diye uyarıda bulunmuştur.³⁵²

Zamanın değişmesiyle ahkâmın değişmesi, İslam dininde kabul edilen bir ilkedir. İbadetlerde de asıl olan Allah'ın (cc) rızası için yapılmasıdır. Kur'an-ı Kerim'i öğrenmek ve öğretmek ibadettir. Her harfi karşılığında, okuyan kişiye, on sevap kazanma müjdesi Hz. Peygamber'den (s.a.v) nakledilmiştir.³⁵³

Kur'an-ı Kerim'in ücretsiz öğrenip öğretilmesi gerektiği konusunda İslam uleması arasında görüş birliği vardır. Ücretsiz öğretilen Kur'an, Allah nezdinde amellerin en hayırlısı ve en sevilenidir. Sahabe, tâbiin ve tebe-i tâbiinin büyük âlimlerinden Kur'an, hadis ve fıkıh öğretmek karşılığında ücret aldıklarıyla ilgili bir nakil bulunmamaktadır.³⁵⁴

Kur'an-ı Kerim'i öğretmek karşılığında ücret alınma meselesinde, fakihlerden nakledildiğine göre, ücretin alınmasını zarureten caiz, mutlak olarak caiz ve caiz değil şekilde üç temel görüş bulunmaktadır.³⁵⁵

Sahabe başta olmak üzere, İmam Ebu Hanife ve bir rivayette İmam Ahmed, Kur'an-ı Kerim'i öğretmek karşılığında ücret almanın mutlak olarak caiz olmadığı görüşü nakledilmiştir.³⁵⁶ Bu görüşlerine şunları delil göstermişlerdir:

Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: “ De ki: sizden herhangi bir ücret istemişsem, o sizin olsun. Benim ücretim ancak Allah'a aittir. O, her şeye hakkıyla şahittir.”³⁵⁷ Bir diğer ayette, “ Yoksa sen onlardan bir ücret istiyorsun da onlar bu yüzden ağır bir borç yükü altına mı girmişler? ”³⁵⁸

³⁵¹ Sad, 38/86.

³⁵² Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, II, 532.

³⁵³ Hatip et-Tebrizi, Mişkât'ü'l-mesâbih, I, 659.

³⁵⁴ İbn Teymiyye, Mecmûu fetâvâ, XXX, 206.

³⁵⁵ Şahin, Ahzû'l-mâl alâ a'mâli'l-kureb, s. 468.

³⁵⁶ Kâsânî, Bedâ'i'u's-sanâ'i, VI, 8; Kadızâde, Netâicu'l-efkâr, IX, 100; Aynî, el-Binâye, X, 281; Mısrî, Ebi Muhammed, Teysiru'l-alim fi ahzi'l-ücrâ ale'l-Kur'an ve't-talim, s. 73; Şu'ayb, Muhammed Mustafa, et-Tekessüb bi'l-Kur'an ve ahzu'l-ücrâ aleyhi, s. 40-54; Çetin Abdurrahman, “ Ücretle Kur'an Öğretme ve Okuma Meselesi”, s. 5.

³⁵⁷ Sebe, 34/47.

³⁵⁸ Kalem, 68/46.

Zikredilen Kur'an-ı Kerim'in meallerine göre, dini öğretmek karşılığında ücret almak caiz görünmemektedir. Hz. Peygamber (s.a.v) görevi süresince hiç kimseden, karşılık isteğinde bulunmamıştır. Aynı zamanda karşılık alanlara da Müdahale ederek onların almış oldukları şeyin cehennem ateşinden bir parça olduğunu belirtmiştir.³⁵⁹

Bir diğer önemli delil, Allah'ın indirdiği hidayetin gizlenmemesidir.³⁶⁰ Bir âlimin, bildiği dini bilgileri gizlemesi uygun değildir. Zira o alim Hz. Peygamber'in (s.a.v) temsilcisidir ve bu konuda sorumludur.³⁶¹

Kur'an-ı Kerimin öğretmesine karşılık bedel isteyen kişi, öğrencinin öğrenmemesine sebep olur. Çünkü gerekli ücreti bulamayan kişi, Kur'an'ı öğrenmekten nasipsiz kalır. Bu nedenle gizleyenler Allah'ın ve bütün lânet etme konumunda olanların lânetini hak ederler. Konuyla ilgili Ebu Hureyre'nin (r.a), Bakara süresindeki, "*İndirdiğimiz apaçık delilleri ve hidayeti kitap'ta açıklamamızdan sonra onları gizleyenler var ya, işte onlara hem Allah lânet eder, hem de bütün lânet etme konusunda olanlar lânet eder*".³⁶² ayetiyle ilgili olarak şöyle dediği rivayet edilir: "*Eğer Allah'ın kitabındaki ayet olmasaydı, sizlere hiçbir hadis nakletmezdim*".³⁶³

Bu konuda Hz. Peygamber'den (s.a.v) şu hadisler nakledilmiştir: Ubâde b. Sâmit şöyle anlatmaktadır; "*Suffe ehlinde bazılarını Kur'an ve yazı öğrettim. Onlardan birisi bana (ok atılan) bir yay hediye etti. Kendi kendime, bu bir mal değildir; ben bununla Allah yolunda ok atacağım, dedim. Bununla beraber, durumu Allah'ın Elçisine arz ettim. Rasûlullah (s.a.v) şöyle cevap verdi: Eğer, ateşten bir halka takılması hoşuna giderse, onu kabul et*".³⁶⁴

Bir diğer rivayette Übey b. Kâ'b şöyle nakletmiştir: Bir adama Kur'an'ı öğrettim. O da bana bir ok yayı hediye etti. Bunu Rasûlullah'a (s.a.v) bildirdim. Şöyle buyurdu: "*Onu alırsan, ateşten bir yay almış olursun. Bunun üzerine onu sahibine geri verdim*".³⁶⁵

Diğer bir hadiste Ebu Sa'id el-Hudri (r.a) Rasûlullah'tan (s.a.v) şöyle duyduğunu anlatır: "*Karşılığında dünyayı isteyerek Kur'an'ı öğreten kavimden önce, onunla Allah'ın cennetini*

---

³⁵⁹ İbn Mace, "Kitâbu't-ticârât", 8.

³⁶⁰ Bakara, 2/174.

³⁶¹ Hatip et-Tebrizi, *Mişkât 'ü-l mesâbîh*, s. 227.

³⁶² Bakara, 2/159.

³⁶³ Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'an*, II, 480.

³⁶⁴ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II, 207.

³⁶⁵ İbn Mâce, "Ticârât", 8.

talep ederek Kur'an'ı öğretin. Zira Kur'an'ı üç kişi öğrenir: Onunla oyun oynayan, onunla yemek isteyen ve Allah için okuyan kişiler".³⁶⁶

Bu kapsamda nakletmiş olduğumuz hadislere göre, Kur'an-ı Kerim'in okutulması karşılığında ücret almak caiz değildir. Bu konuda bazı büyük bilginlerden tavsiyeler bulunmaktadır. Kadı Han şöyle der: Mutakaddimin Hanefilere göre, zamanı belirleyerek ya da belirlemeksizin, bir kişiye Kur'an öğretmek üzere icâre (akdi) yapmak caiz değildir ve ona ücret verilmez.³⁶⁷

Kâsânî bu konuda şöyle der: Bizce, namaz ve oruç gibi farz olan fiillere karşılık icâre yapmak caiz değildir. Çünkü; bunları öğrenmek isteyen kişi açısından icâre akdinin karşılığını teslim almak zayıf bir durumdur. Yani mucir menfaati müstecire teslim etme konusunda zayıftır; böyle bir muamele, gücü yetmeyen bir odunu taşımak üzere icâre yapmak gibidir"³⁶⁸. Teslim etmesine gücü yetmediği şey karşılığında ücret almak caiz değildir.

Hanefi alimi Serahsî'nin, bu konudaki yaklaşımı şöyledir: "Bize göre, bir kişinin oğluna Kur'an, fıkıh ve farzları öğretmek için birini kiralaması caiz değildir. Zira Müslümanın özel olarak yapması gereken taatlerin icare ile yapılması batıldır".³⁶⁹

Hanbeli mezhebine müntesip olan fakihlerden Merdâvî şöyle demiştir: Allah'a yaklaşmak kastıyla failinin bireysel olarak yapması gereken amellerin icâre ile yapılması caiz değildir. Hac, Umreye niyabet, Ezan ve bunlara benzeyen ikamet, imamlık ve Kur'an öğretmek gibi.³⁷⁰

İbn Kudâme konuyla ilgili olarak şöyle demiştir: Hac ve Kur'an öğretmek gibi, Allah'a yaklaşmak kastıyla failine has olan fiillerin, ücretle yapılması konusunda iki görüş vardır. Birincisi caiz; ikincisi caiz değildir.³⁷¹

Bu konuda nakletmiş olduğumuz sözlere benzer birçok söylentiler nakledilmektedir. O sözler bütünüyle, Kur'an-ı Kerim'i öğretmesi karşılığında ücret almanın caiz olmadığını göstermektedir.³⁷²

³⁶⁶ Beğavî, *Şerhu's-sünne*, IV, 439-440.

³⁶⁷ Kadıhan, *Fetâvâ Kādîhân*, II, 226.

³⁶⁸ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, VI, 13.

³⁶⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, XVI, 37.

³⁷⁰ Merdâvî, *el-İnsâf*, VI, 45.

³⁷¹ İbn Kudâme, *el-Kâfî*, II, 171; Behûtî, *Keşşâfu'l-kınâ'*, IV, 12.

³⁷² İbn Âbidîn, *er-Resail*, I, 157-158; Şu'ayb, *et-Tekessüb bi'l-Kur'an*, s. 40-54; Şahin, *Ahzü'l-mâl alâ a'mâli'l-kureb*, s. 495-496; Çetin, Abdurrahman, "Ücretle Kur'an Öğretme ve Okuma Meselesi", s. 5.

Zaruret durumunda Kur'an-ı Kerim'i öğretmesi karşılığında ücret almayı caiz diyen ikinci görüş. Bu görüş sonradan gelen (muteahhirin) Hanefiler ile bir diğer rivayette Hanbelilere nispet edilen görüştür.³⁷³ Aşağıdaki sebeplerden dolayı, ücret almanın caiz olduğu söylenmiştir.

Önceden hafızlar azdı, insanların Kur'an'la ilgisi çoktu ve hocalara beytûlmalden (devlet tarafından) maaş verilmekteydi. Hem de şart koşmadan öğrenciler tarafından öğretmenlere yardımlar yapılıyordu.³⁷⁴ Nitekim âlimler Kur'an'ın unutulmaması için ve Kur'an öğrenmenin vacip olması sebebiyle ücret almanın caiz olduğuna fetva vermekteydiler. Günümüzde hepsi kalktı. Hafızlar kendi geçimleriyle meşgul oldu. Ücretsiz öğretmenler azaldı. Bu yüzden o zamanki Müftüler şöyle fetva verdi: Günümüzde Kur'an'ın öğretilmesi karşılığında ücret almak zaruretten dolayı caizdir. Bu konuda en çok fetva vermiş Belh ulemasıdır, o günün durumuna göre istihsânen bu fetvayı sadir etmişlerdir.³⁷⁵

İbn Teymiyye'den nakledildiğine göre, Hanbelilerde üçüncü görüş, Kur'an'ın öğretilmesi karşılığında alınan ücretin ihtiyaçtan dolayı caiz olduğu şeklindedir. İhtiyaç duyulduğu durumda, yetimin malından vasisinin harcaması caizdir. Aynı şekilde öğretmenin öğreteceği Kur'an-ı Kerim'in karşılığında, öğrenciden ücret alması caizdir. Çünkü almış olduğu ücret ihtiyaçtan dolayıdır ve Allah Teâlâ kişinin niyetine göre sevap verecektir.³⁷⁶

Kur'an-ı Kerim'in öğretilmesi karşılığında ücret almanın mutlak olarak caiz olduğu görüşü Şafiiler, Malikiler ve bir rivayete göre Hanbelilere nispet edilmiştir.³⁷⁷ Konuyla ilgili şu delilleri zikretmektedirler. Abdullah b. Abbas'ın, Hz. Peygamber'den (s.a.v) naklettiğine göre; “*Karşılığında ücret aldığınız şeylerin en haklı olanı, Allah'ın kitabı mukabilindeki ücrettir*”.³⁷⁸

Bu hadisten hareketle Desûkî şöyle demiştir: Geçmişte İslam alimleri Kur'an öğretmek karşılığında ücret almayı caiz gördüklerine göre insanların ısrarla okumak isteği ilimler konusunda da ücret alınması caizdir.³⁷⁹ Sahnûn'un İmam Malikten naklettiğine göre, ondan bu konu sorulduğunda şu cevabı vermiş: Kur'an-ı kerimi öğretip karşılığında alınan ücrette hangi bir sakınca yoktur” .³⁸⁰

³⁷³ Aynî, *el-Binâye*, X, 181; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, V, 46; İbn Teymiyye, *Mecmûu fetâvâ*, XXIV, 315; İbn Muflih el-Makdisî, *Kitâbu'l-Furû'*, s. 1053; Şuayb, *et-Tekessüb bi'l-Kur'an ve ahzi'l-ücrâ aleyh*, s. 38.

³⁷⁴ Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik*, V, 124-125; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, II, 60; İbn Âbidîn, *er-Resail*, I, 161.

³⁷⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, XVI, 37; İbn Âbidîn, *er-Resail*, I, 160.

³⁷⁶ İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-Fetâvâ*, XXIV, 316; XXX, 206

³⁷⁷ Şu'ayb, Muhammed Mustafa, *et-Tekessüb bi'l-Kur'an*, s. 35.

³⁷⁸ Buhârî, “İcâre”, 16.

³⁷⁹ Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî ale's-Şerhi'l-kebir*, IV, 18.

³⁸⁰ Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, XI, 61.

Genel olarak Şafililer, Malikiler, Zahiriler ve bir rivayette Hanbeliler Ebu Saîd el-Hudrî'nin naklettiği bir olayda Hz. Peygamber'in (s.a.v) söylemiş olduğu şu hadisinden dolayı Kur'an-ı Kerim'in öğretmesi karşılığında ücret almayı caiz görmekteyken. O olayı Ebu Saîd şöyle anlatmıştır: Hz. Peygamber'in (s.a.v) ashabından bir askerî birlik, görevli oldukları bir sefere gitti. Bunlar Arap kabilelerinden birisine varıp, kendilerinin misafir edilmelerini istediler. Fakat o kabile, bunları konuk etmek istemedi. Bu sırada, kabilenin reisini bir akrep soktu. Bütün kabile halkı harekete geçip her çareye başvurdular, fakat ona hiçbir şey şifa ve fayda vermedi. Kabile halkından bazıları: Yakınıma konaklayan şu kabile halkına gitseniz, belki bunların arasında çare bilen kimse vardır, dedi. Bunun üzerine, kabile halkından bir grup bunlara geldiler ve: Ey cemaat! Reisimizi akrep soktu. Onun için her çareye koştuk, hiçbir şey ona fayda vermiyor. İçinizde buna çare bilen bir kimse var mıdır? diye sordular. İçlerinden birisi: Evet, ben varım; ben okuyarak tedavi ederim. Fakat biz sizden konaklama istemiştik de siz bizleri konuk etmediniz. Artık şimdi ben de size, bizim için bir ücret tayin etmedikçe, hastalıktan sığındırma duası yapmam, dedi. Bir sürü koyuna anlaştılar. O şahıs, kabile reisinin yanına gitti. Fâtiha'yı okudu, üzerine üfledi. Sonunda reis, sanki bukağısından çözülmüşçesine yürümeye başladı ve kendisinde hiçbir illet kalmadı. Kabile halkı, üzerinde anlaştıkları ücreti ödediler. Ashaptan bazıları: Bu koyunları taksim ediniz, dediler. Fakat dua eden sahabe: Hayır, bunu yapmayınız; Rasûlullah'a gidip, olup biteni kendisine anlatalım, ne emrederse onu yapalım, dedi.

Hz. Peygamber'in huzuruna vardılar ve durumu anlattılar. Rasûlullah o sahabeye dönerek: “ Fatiha'nın sığındırıcı tesirli bir dua olduğunu sana kim öğretti? diye iltifat etti. Sonra birlikteki ashabına: İsalet ettiniz. Şimdi taksim ediniz ve sizinle beraber bana da bir hisse ayırınız, buyurdu ve gülümsedi”.³⁸¹

Bu hadisin ışığında Kur'an-ı Kerim ile rukye ve tedavi yapmak karşılığında ücret almak caiz ise, öğretmek karşılığında ücret almak da caizdir demişlerdir. Nitekim beytülmal (devletten) maaş almak caiz olduğuna göre, kişiden de özel olarak öğretmek karşılığında ücret almanın caiz olduğunu söylemişler.³⁸²

Şafililerin koyduğu: “Niyabet ile yapılması kabul edilen her ibadetin, ücret karşılığında yaptırılması caizdir.” ilkesine göre, öğretilen Kur'an-ı Kerim'in karşılığında ücret almak caizdir. Hatta kendisinin malı olmadığına akrabasının ücreti ödemesi gerekir ve akrabasında bile mal bulunmadığına zengin olan Müslümanların karşılamasının gerekli olduğu

³⁸¹ Buhârî, “İcâre”, 16; İbn Mace, “ Kitabu't-Ticaret”, 7.

³⁸² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VIII, 137; *el-Kâfi*, II, 171; Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî ale's-Şerhi'l-kebîr*, II, 18.

söylemişlerdir.³⁸³ Nitekim Kur'an-ı Kerim'den belli bir süre veya cüz, belli ücret karşılığında öğretilse caizdir sözü de nakledilmiştir.³⁸⁴ Bu konuda Hz. Peygamber'in Kur'an'dan birkaç sure öğretmesi karşılığında, kıydığı nikâh³⁸⁵ delil olarak gösterilmiştir.

Zâhiri mezhebinde de Kur'an-ı Kerim'in öğretilmesi karşılığında ücret almanın caiz olduğu söylenmiştir.³⁸⁶ Konuyla ilgili olarak Sehl b. Sa'd'ın Hz. Peygamber'den (s.a.v) rivayet ettiği şu hadisi delil gösterilmiştir. Sehl b. Sa'd şöyle anlatıyor: Bir kadın Rasûlullah'a (s.a.v) geldi. Ey Allah'ın elçisi! Ben kendimi sana bağışladım, dedi. Ayağa kalkıp uzun zaman durdu. Bu sırada bir kişi kalkıp, Ey Allah'ın elçisi! Eğer senin ihtiyacın yoksa, onu benimle evlendir, dedi. Allah'ın elçisi (s.a.v): sende mehir olarak, ona vereceğin bir şey var mı? Diye sordu. O kişi, şu üstümdeki elbisem dışında hiçbir şeyim yok dedi. Allah'ın elçisi (s.a.v): Eğer elbiseni ona verirsen kendin elbisesiz kalacaksın, (o yüzden) başka bir şey bul getir, dedi. O kişi, hiçbir şey bulamıyorum diye cevap verdi. Yine Allah'ın elçisi: Demirden bir yüzük bile olsa getir, dedi. O kişi çok aradıktan sonra herhangi bir şey bulamadı. Bunun üzerine Allah'ın elçisi (s.a.v): Kur'an'dan (okuya bildiğin) bir şey var mı? diye sordu. O kişi, birkaç surenin ismini vererek evet diye cevap verdi ve Allah'ın elçisi "Onu, okuyabildiğin Kur'an'ın karşılığında seninle evlendirdim" diye hüküm verdi.³⁸⁷ Başka bir rivayette "Kalk ona yirmi ayet anlat ve o senin hanımıdır." şeklinde nakledilmiştir.³⁸⁸

Bu hadisteki verilen hükme, İbn Abdilberr en-Nemerî'nin yorumu şöyledir: Bu hadise göre Kur'an'ın öğretilmesi karşılığında ücret almak caizdir. Zira mehir olarak (öğretmesi) caiz ise, bütün menfaatlara karşı bedel alınması caizdir.³⁸⁹ Okuyup üflemek gibi ve ya tedavi yapmaya benzeyen konularda karşılık almak gibidir.

Fıkhi görüşlerin farklı boyutlarıyla değerlendirildiğinde ulaşabildiğimiz sonuç, sadece zaruretten ve ihtiyaçtan dolayı Kur'an-ı Kerim'in öğretilmesi karşılığında ücret almanın caiz olduğudur. Çünkü bu kapsamda Hz. Peygamber'in (s.a.v.) açık sözleri, okunmuş olan Kur'an'ın karşılığında alınan ücretin caiz olmadığını göstermektedir.

Bazı görüşlerde, rukye karşılığında ücret almak caiz olduğu gibi, doğrudan Kur'an'ı öğretmeyi de ona benzeterek öğretim karşılığında ücret almak da caiz görülmüştür. Bu görüş problemlidir. Zira aslında rukye yapmak doğrudan bir ibadet değil, belki tedavi yapmanın

³⁸³ Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, II, 442-443; Bîkrî, *İ'netu't-tâlibin*, III, 113.

³⁸⁴ Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn* V, 19; Bîkrî, *İ'netu't-tâlibin*, III, 113; İbn Muflih, *Kitâbu'l-Furû*, s.1053.

³⁸⁵ Ebû Davud, "Nikâh", 31.

³⁸⁶ İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, VII, 18.

³⁸⁷ Buhârî, "Nikâh", 15

³⁸⁸ Ebû Davud, "Nikâh", 31.

³⁸⁹ İbn Abdilber, *el-İstizkâr*, VI, 85.

çeşitlerinden bir kısmıdır. Rukye yapmak Kur'an öğretmek gibi değildir. Örneğin gayrimüslim bir kişi, Müslümanı tedavi edebildiği halde bir Müslümana Kur'an öğretmez. Yine de bazı durumlarda Kur'an öğretmesi vacip olduğu³⁹⁰ halde rukyenin yapılması konusunda herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Hem de Hz. Peygamber'den (s.a.v), “*En hayırlınız Kur'an'ı öğrenen ve öğretenidir*”³⁹¹ rivayet edilen hadisi gibi, rukye ile ilgili böyle bir şey zikredilmemektedir. Bu sebepten dolayı, Kur'an öğretmeye karşılık ücret almak, ancak zaruret ve ihtiyaç nedeniyle caiz diyebiliriz.

Kur'an-ı Kerim'in öğretilmesi karşılığında zaruret ve ihtiyaç dolayısıyla ücret almanın caiz sayıldığı görüş, en uygun görüştür. İhtiyacı olmayanlar için ücret karşılığında Kur'an öğretmek uygun bir eylem Olmadığı gibi bu yoldan kazanacakları gelirleri de hoş görülen bir şey değildir.

Kur'an okumanın ve onu öğretmenin bir bedeli tabi ki vardır. Ancak onun asıl bedeli sevap kazanmaktır ve ahirete mütealliktir. Hal böyleyken zaruri ihtiyacı olmadığı halde bu işten ücret alan kişi karşılığını dünyada kullardan almış olur. Ahirette sevap namına bir alacağı kalmaz. Allahu a'lem.

2. Fıkıh Öğretmek

Fıkıh kelimesi, sözlükte bir şeyi bilmek, iyi ve tam olarak anlamak, derinlemesine kavramak, ilim ve fehim anlamlarını ifade etmektedir.³⁹² Terim olarak, fıkıh amelî şer'i hükümlerin tafsili delillerinden bilinmesidir veya başka bir ifadeye göre, fıkıh kişinin leh ve aleyhine olan ameli hükümleri bilmesidir şeklinde anlam verilmiştir.³⁹³

Fıkıh ilminin öğrenilmesiyle ilgili Kur'an-ı Kerimde şöyle denilmektedir: (Ne var ki) Müminlerin hepsi toptan seferber olacak değillerdir. Öyleyse onların her kesiminden bir grup da, din konusunda köklü ve derin bilgi sahibi olmak ve döndükleri zaman kavimlerini uyararak için geri kalsa ya! Umulur ki sakınırlar.”³⁹⁴

Bu ayetin mealinden fıkıh ilmini öğrenmenin vacip olduğu anlaşılmaktadır. Bu arada vacip aynî ve kifâî olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. İbadetlerle ilgili olan hükümlerin

³⁹⁰ Nevevî, *el-Mecmû'*, I, 53.

³⁹¹ Buhârî, “Fezâilü'l-Kur'an”, 21.

³⁹² Zeydan, Abdulkerim, *el-Veciz fi usulü'l-fıkıh*, s. 8; Karaman, Hayraddin, “Fıkıh” TDV, XIII, 1.

³⁹³ Zühayli, Vehbe, *Usûlu'l-fıkhi'l-İslâmî*, s. 19; Zeydan, Abdulkerim, *el-Veciz fi Usulil Fıkıh*, s. 8.

³⁹⁴ Tevbe, 9/122.

öğrenilmesi vacib-i aynî ve bunların dışındaki muamelat gibi hükümlerin öğrenilmesine vacib-i kifâî denir.³⁹⁵

Fıkıh ilminin öğrenip öğretmesi ibadetlerden sayılmaktadır. Nitekim rivayete göre Hz. Peygamber'in (s.a.v) karşılaşip katıldığı iki (zikir ve fıkıh) meclisten biri fıkıh meclisidir. Fıkıh (ilim) öğrenip öğretenleri, dolunayın yıldızlara karşı üstünlüğüne benzeterek, yüksek makamlı olduklarına işaret etmiştir.³⁹⁶

Fıkıh ilminin öğrenilmesinden maksat sadece Allah rızasıdır. Böylece hükümlerin uygulanmasına nail olmak için talep edilen fıkıh, ibadet sayılır. Böyle bir durumda bulunan kişi öğrenimini tamamlayıp dönene kadar, Allah'ın yolunda cihat etmeye çıkan kişiye benzemektedir.³⁹⁷

Makam, para ve bunlara benzer dünyevi şeyleri kazanma amacıyla talep edilen fıkıh ilminde hayır yoktur ve bu maksatla fıkıh talep edenlere karşı cehennem ateşine girmeleri vadedilmektedir. Kab b. Malik, Hz. Peygamber'den (s.a.v) şöyle rivayet etmiştir: “*Ulema ile tartışmak, sefihlere gösteriş yapmak veya insanları kendine muhtaç etmek için ilim öğrenen kimseyi, Allah (c.c) cehennem ateşine yerleştirir*”³⁹⁸

Başka bir hadiste Ebu Hüreyre (r.a), Hz. Peygamber'den (s.a.v) şöyle rivayet etmiştir: “*Allah rızası için öğrenmesi gereken ilmi, dünyadan nasip almak için öğrenen bir kimse, kıyamet günü cennetten koku bile duyamaz.*”³⁹⁹ Fıkıh ilmini öğrenenlerin niyetine bağlı olan böyle değişik vaatler bulunmaktadır.

Fıkıh ilmini öğrenme talebinde bulunanların dünyevi maksatlarından biri onu başkasına öğretmektir. Fıkıh öğrenmek ve öğretmek karşılığında alınan ücretin caiz olup olmamasıyla ilgili fıkıhta nakledilen farklı görüşler bulunmaktadır.⁴⁰⁰

Fıkıh öğrenmek, dinde uygulamayı gerektiren haram ve halal kılınan meseleleri öğrenmek demektir. Fıkıh ilmini öğrenmekten maksat Allah u Teâlâ'nın rızasını kazanmayı hedeflemektir. Dini öğrenmek, dinle yaşamak ve dinin buyruklarını anlamaktan sonra başka insanlara öğretmek amacıyla dindarca hayatı geçirip temel hedefe ulaşmaktır. Bu hedefe

³⁹⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, X, 429.

³⁹⁶ Ebû Davûd, “Kitabü'l-İlim”, 1 .

³⁹⁷ Hafîb et-Tirmizî, *Mişkâtü'l-Mesabih*, s.74.

³⁹⁸ Tirmizî, “İlim”, 6.

³⁹⁹ Hatîp et-Tirmizî, *Mişkâtü'l-mesâbih*, I, 77.

⁴⁰⁰ Şahin, *Ahzü'l-mâl alâ a'mâli'l-kureb*, s. 573.

ulaşmak ancak dini tam öğrenip ona sınımsız olarak sarılarak hayatı sürdürmek ve son nefesi bile İslam dini ile bitirmektir.

Fıkıh öğrenmek için ücret alma meselesi fıkıh kitaplarında doğrudan geçmemektedir. Ancak öğrencinin nafakasıyla ilgili bazı söylentiler bulunmaktadır. Bu konuda öğrenciye, devlet veya vakıflar tarafından verilen her türlü yardımın kabul edilip, eğitim masraflarına harcanmasında hiçbir problem görünmemektedir.⁴⁰¹ Bunun dışında üzerine nafakası vacip olanların, öğrencinin eğitim masraflarının karşılanması da onun nafakasının bir cüzü şeklinde sorumlu olanlar tarafından karşılanması gerekmektedir.⁴⁰²

Fıkıhta tartışmaya söz konusu olan bir diğer mesele fıkıh ilmini öğretmesine karşılık ücret talebinde bulunanların alacaklarının caiz olup olmamasıdır. Bu konuda diğer ibadetlerde söylemiş olduğumuz gibi asıl olan fıkıh ilmine benzer bütün şer'î ilimlerin ücretsiz şekilde öğretilmesidir.⁴⁰³ Fıkıh ilminin öğretmesi ücretin sadece Allah'tan istenmesidir. Çünkü fıkıh öğretmekten maksat, Müslümanlara, İslam dininin özelliklerini ve üstünlüğünü ibadet niyetiyle anlatmaktır. En önemlisi helal ve haram kılınan meselelerin anlatmak ve insanların cehaletten kurtarmaktır.

Fıkıh eğitim geleneğinde de, bu ilmin ücretsiz öğretildiği görülmektedir. Ama zamanın değişmesiyle, imkânlarla göre yaşamın kurallarının ve hayatın tarzının da değiştiğiyle ahkâmın değişmesi kabul edilen bir ilkedir. Konuyla ilgili fıkhi meseleler şu şekilde zikredilmiştir:

Müteahhirini Hanefiler, bir rivayette Şafiler ile Hanbelilere nispet edilen görüşe fıkıh öğretmek karşılığında zaruret ve ihtiyaçtan dolayı ücret almak caizdir.⁴⁰⁴ Ücret almanın caiz olmadığına dair bu görüşün delilleri şunlardır: Aslında Müslümana fıkıh ilminin öğretmesi bir boyun borcudur. Öğretmesi karşılığında ücret almak caiz değildir. Sadece zarurettten ve ihtiyaçtan dolayı ücret ile fıkıh öğretmek caiz görünmektedir. Çünkü öğretmenlerin durumu öyle icap ediyor.

İslam'ın ilk dönemlerinde özellikle Hz. Peygamber (s.a.v.) ile sahabe (r.a.) zamanlarında herkes ücretsiz olarak ilmi öğrenip öğretmekteydi. Aynı zamanda karşılık alanları ahiret azabıyla korkutarak yasaklardı. Sadece devlet tarafından, ihtiyaçlarını giderecek kadar onlara

⁴⁰¹ Serahsî, *el-Mebsût*, III, 18; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, II, 266; İbn Kudame, *el-Müğni*, IX, 299; Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî ale's-Şerhi'l-kebîr*, I, 497; Derdîr, *eş-Şerhu's-sağîr alâ Akrabi'l-mesâlik*, II, 295.

⁴⁰² Âsımî, Abdurrahman, *Haşiyetü Ravdu'l-Mürbi*, VII, 107; Nevevî, *el-Mecmû'*, I, 51; Venşerîsî, *el-Mi'yâru'l-mu'rib*, VII, 249.

⁴⁰³ Aynî, *el-Binâye*, X, 278; Serahsî, *el-Mebsût*, XVII, 27; İbn Âbidîn, *Mecmu'atü'r-resail*, I, 175.

⁴⁰⁴ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, II, 60; Zeylaî, *Tebyînu'l-hakâik*, V, 126; İbn Muflih el-Makdisî, *Kitâbu'l-Furû'*, s. 1053; Merdâvî, *el-İnsaf*, VII, 46; Şahin, *Ahzü'l-mâl alâ a'mâli'l-kureb*, s. 573.

maaş verilmekteydi. Sonraları devlet tarafından verilen maaşın kesilmesi nedeniyle ve bu ilmin korunması için, öğretilmesi karşılığında ücret alınmasının caiz olduğuna dair o zamanki İslam uleması tarafından fetva verilmiştir.⁴⁰⁵

Şafiilere göre öğrencinin neyi ne kadara öğreneceğinin belli olması lazımdır. Yani fıkıhla ilgili olan kaç meseleyi ne kadar ücrete öğrenmek istediğini belirttiğinde, ücret alması caizdir.⁴⁰⁶

İmam Ebu Hanife ile mutakaddimin Hanefiler ve bir rivayette Hanbelilere göre fıkıh öğretmek karşılığında ücret almak mutlak olarak caiz değildir. Müslümana özel olan itaatlerin ücret karşılığında yapılması caiz değildir.⁴⁰⁷ Yapılan amel ancak Allah'ın (c.c) rızası için yapılmalıdır. Onun için gerçekleşen amelin karşılığı başkasından istenilmemelidir. Kur'an ve sünnette bulunan naslarda, ücretin alınmamasına delalet etmektedir. Kur'an'daki ayetin meâli şöyledir: “*İnsan için ancak çalıştığı vardır.*”⁴⁰⁸ Bir hadiste Übey b. Kâ'b şöyle anlatmaktadır: Bir adama Kur'an öğrettim. O da bana bir ok yayı hediye olarak verdi. Bunu Rasûlullah'a bildirdim. Şöyle buyurdu: “*Onu alırsan, ateşten bir yay almış olursun. Bunun üzerine onu sahibine geri verdim*”⁴⁰⁹ Zikrettiğimiz ayet ve hadiste Kur'an-ı Kerim'in öğretilmesi karşılığında ücretin caiz olmadığı gibi, fıkıh öğretmenin karşılığında da ücret almanın caiz olmadığı söylenmektedir. Fıkıhın öğretilmesi de, dinle ilgili bir ibadettir ve ibadetler Allah Teâlâ'ya yaklaşmak için yapılır. Bu ilmin ücret karşılığında öğretilmesi insanlar arasında nefret getirir.⁴¹⁰ İnsan hayatında değerli ilmin kayıp olmasına sebep olan ücret tahsil edilemez ve iyi niyetle her hangi beklenti olmaksızın dine hizmet ederek öğretilmesi gerektir.

Maliki Mezhebine göre fıkıh öğretmek karşılığında ücret almak mekruhtur. İmam Malik'ten (r.a) şöyle nakledilmiştir: Fıkıh ve ferâiz'in öğretilmesi karşılığında ücret almak mekruhtur.⁴¹¹ Ücret almanın fıkıh öğrenmeye mani olduğu karşılık alınmamalıdır. Fıkıh ilmi geleneğinde büyük din âlimlerinin karşılıksız öğrettiği gerekçesiyle alınan ücrete mekruh demişlerdir.⁴¹²

⁴⁰⁵ Serahsi, *el-Mebsut*, XVII, 27; İbn Âbidîn, *Mecmu'atü'r-resail* I, 161; Merdavi, *el-İnsaf*, VI, 46; İbn Teymiyye, *Mecmûu fetâvâ*, XXX, 205.

⁴⁰⁶ Şirbini, *Muğni'l-muhtâc*, II, 442; Iliş, *Minahu'l-Celîl*, VII, 287.

⁴⁰⁷ Mevsili, *el-İhtiyâr*, II, 59; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, II, 8; İbn Teymiyye, *Mecmûu fetâvâ*, XXX, 205; Hicâvi, *el-İknâ*, II, 301.

⁴⁰⁸ Necm, 53/39.

⁴⁰⁹ İbn Mâce, “Ticaret”, 8.

⁴¹⁰ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, VI, 14.

⁴¹¹ Sahnun, *el-Mudevvenetü'l-Kübra*, XI, 61; Mağribi, *Mevâhibü'l-Celîl*, VI, 172; İbn Abdilber, *Kitabü'l-Kâfi*, s. 756.

⁴¹² Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî ale's-Şerhi'l-kebîr*, IV, 18; Hattâb, *Mevâhibü'l-Celîl*, VI, 172; Venşerîsî, *el-Mi'yâru'l-mu'rib*, VIII, 236.

Bazı Şafiiler ile bazı Malikiler ve Zahirilerden nakledildiğine göre, fıkıh ilmini öğretmek karşılığında mutlak olarak ücret almak caiz görünmektedir.⁴¹³ Şafiiler şart koşmaksızın, fıkıh öğretmek karşılığında ücret almanın caiz olduğu görüşündedir. Sadece icârede, yapılması gereken şeyin belli olması lazımdır. Bu konuda İmam Nevevi şöyle der: Bir kişi veya bir topluluk, bir mesele veya daha fazlasını öğrenirken ücreti belirterek öğrenseler, o ücretin alınması caizdir.⁴¹⁴

Bu konuda delilleri, Kur'an-ı Kerim'in öğretilmesi karşılığında ücret almayı caiz gören hadis-i şeriflerdir: Abdullah b. Abbas, Hz. Peygamber (s.av) şöyle buyurduğunu bildirmiştir: “*Karşılığında ücret aldığınız şeylerin en haklı olanı, Allah'ın Kitabı mukabilindeki ücrettir.*”⁴¹⁵

Fıkıh ilmi ve bu ilmin temeli olan tefsir, hadis ve benzerinin öğrenmesi insanların niyetine bağlıdır. Bu ilimlerle uğraşanlar âbidlerin en değerli olanlarındandır. İbadetlerde de asıl olan niyetin belli olmasıdır. Dini ilimleri öğrenir ve öğretirken de niyet önemlidir. Dinin öğrenmesi ise ilgili ilimlerin öğrenilmesine bağlıdır. O yüzden dini ilimleri ancak Allah rızası amaçlı öğrenip öğretmek gerekir. Devlet tarafından maaş şekilde ve ya vakıflar iane olarak “verilen yardımların alınması caiz ve helaldir. Ancak kapsamlı olarak duyulan zaruret ve ihtiyacın giderilmesi için fıkıh veya diğer ilimlerin karşılığında ücret almak caizdir. Alınan ücretin caiz olma sebebi, zaruret ve ihtiyaç yanında ilim ve ulemanın korunmasıdır. İnsani ihtiyaçlar ilmin dağılmasına mani olmaması ve ulemanın dünya peşinden koşturmaması için onların gereğince ücret alması doğru bir uygulamadır.

Fıkıh öğretmekten söz ettiğimizde ilk aklımıza gelen şey sözlü şekilde öğretmektir. Buraya kadar sözlü olarak öğretilen fıkıh ilminden bahsetmiş olduk, hâlbuki sözlü öğretmek gibi yazılı şekilde öğretmek de mümkündür. Çünkü bir fıkıh âlimi sözlü öğrettiği gibi yazılı eserinde de aynı konuyu anlatmaktadır. Hatta vefatından sonra da istifade edilip başkasına katkı sağlamaktadır. Bu çalışmada olduğu üzere, bir eser bir şahsın adına onun sözünden bahsedip el ele geçerek bilgi aktarabilmektedir. Aynı zamanda o eser bir değere sahip olup okuyuculara bir bedel karşılığında satılmaktadır. Burada eserin satılması ve ondan elde edilen gelirin tahsil edilmesinin caiz olup olmaması söz konusu olmaktadır.

Günümüzde İslam hukukunda genel olarak yazarlara telif hakkı tanınmaktadır. Yazı ile anlatmak doğrudan ibadet sayılmamaktadır ve sadece Müslümanlara özel de değildir. Yazma

---

⁴¹³ Şirbini, *Muğni'l-muhtâc*, II, 442; İliş, *Minahu'l-Celil*, VII, 287; Merdavi, *el-İnsâf*, VI, 46; İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*; VII, 18.

⁴¹⁴ Nevevi, *Ravdatü't-tâlibin*, V, 188.

⁴¹⁵ Buhârî, “İcâre”, 16.

yeteneği bütün insanlara ait olan bir fiildir. Bu yeteneğin kullanımı herke açık olduğundan dolayı bir kişinin yazdığı kendi eserini satması caizdir.⁴¹⁶ Bazı fakihler fıkıh kitaplarının satılmasını mekruh görmüş ve bunun bir açıdan ilmi gizlemek olacağını söylemişlerdir.⁴¹⁷ Bu görüşü benimseyenler Hz.Peygamber'in (s.a.v) şu sözünü esas almışlardır: "Bildiği halde sorulan sorunun cevabını gizleyen kimsenin ağzına kıyamet günü Allah ateşten gem vuracaktır"⁴¹⁸ Yazı karşılığında bedel almak veya yazılan kitabın satılmasını fakihler çoğunlukla caiz görmüştür. Öteden beri örf-adette de böyle uygulanmaktadır. Alınan bedel yazarın hakkı olarak geçmektedir. Zikri geçen "gizlemek"ten maksat tahsil edilen bedel değildir. Çünkü yazıda kişinin zamanı ile birlikte kalem ve kağıt gibi bazı masrafları da bulunmaktadır.

3. Fetva ve Hüküm Vermek

Yiğit ve delikanlı anlamında kullanılan fetâ kelimesinden gelen fetva (fütya, fetâvâ, fetâvî), sözlükte, bir olayın hükmünü açıklayan veya hükmünü koyan, güçlükleri çözen kuvvetli cevap anlamındadır.⁴¹⁹ Dini bir terim olarak fetva, fıkıh bilen bir kişinin sorulan fıkhi meselenin yazılı ya da sözlü olarak verdiği cevap, ortaya koyduğu hüküm anlamındadır. Genel anlamda, dinle ilgili sorulan soruya karşı verilmiş olan cevaba fetva denir.⁴²⁰ Bu anlamlar Kur'an-ı Kerim'de şöyle geçmektedir: "*senden fetva istiyorlar...*"⁴²¹ bir diğer ayette "...*bunlar hakkında onlardan hiçbirine bir şey sorma*"⁴²²

İslam dininde bilmeyen kişilerin bilenlerden sormasıyla ilgili, Allah Teâla Kur'an-ı Kerimde: "*Eğer bilmiyorsanız ilim sahiplerine sorun*"⁴²³ emriyle bilmeyen her şeyi ehlinden sorun demiştir. Bilenler de soruyla muhatap olduklarında, cevap vermediklerinde Hz. Peygamber'in (s.a.v) şu ikazıyla karşılaşırlar: "*Bildiği ilimden sorulduğunda, ilmi kasten gizleyen bir kimsenin kıyamet günü ağzına ateşten dizgin vurulacaktır.*"⁴²⁴

Konumuzun temeli ibadetler karşılığında alınan ücretin hükmünü öğrenmektir. Dinle ilgili sorulan soruların açıklanması ve çözüm bulması da ibadet kabilindedir. Çünkü bir kişinin bilemediği konuda çektiği sıkıntısını halletmek için yardımcı olmak ve ya iki kişi arasında

⁴¹⁶ Desûki, *Haşiyetü'd-Desûki*, IV, 18; Behûtî, *Keşşâfu'l-kınâ*, IV, 10.

⁴¹⁷ Ebu Zeyd Bekr b. Abdullah, *Fıkhu'n-Nevâzil*, s.142; Dr. Fathi ed-Derini, *Hakku'l-İbtikâr*, s.100.

⁴¹⁸ Ebu Davûd "kitabü'l-İlim", 9.

⁴¹⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XV, 147; Feyyûmî, *Misbâhu'l-munir*, s. 175.

⁴²⁰ Derdîr, *eş-Şerhu's-sağîr alâ Akrabi'l-mesâlik*; II, 272; Atar, Fahrettin, "Fetva", *DİA*, XII, 486-496; "Fetvâ", *Mv.F.*,XXXII, 20; Şahin, *Ahzü'l-mâl alâ a'mâli'l-kureb*, s.751.

⁴²¹ Nisa, 4/176.

⁴²² Kehf, 18/22.

⁴²³ Ebu Zeyd, Bekr b. Abdullah, *Fıkhu'n-Nevâzil*, s.142; Dr.Fethi, ed-Derini, *Hakku'l-İbtikâr*, s.99.

⁴²⁴ Hatip et-Tebrizi, *Mişkâtü'l-Mesâbîh*, s.77.

bulunan tartışmayı dinin buyruğuna göre çözmek ve büyük sorunlara engel olmak hayır niyetle ibadettir. Fetva vermek de öyle konularda ibadet sayılır. Bu sebeple verilen fetvanın karşılığında tahsil edilen ücretin caiz olup olmadığı söz konusudur.

Fetva vermek dini ilimlerin öğretmesi gibi bir ibadettir. Aynı zamanda Müslümanlar üzerine kifâye olarak farzdır.⁴²⁵ Bir şehir veya mahallede bir müftü olmadıkça, o mahallenin sakinleri bütünüyle günahkâr olur. Verilmiş hükme göre fetva fiilini yapan kişi (müftü), yapacağı ameli karşılığında bir vacibi eda ederken, aynı zamanda sevap da kazanmış olur ve diğerlerinin boynundan sorumluluğun da atılmasına sebep olur. Fetva verme amelini Allah'ın (c.c) emrine uymak ve sadece onun rızasını kazanabilmek için yaptığında, ibadet fiili gerçekleşmiş olur.

Günümüzdeki müftülük gibi kurumlardan resmi bir şekilde alınan maaşın almasında her hangi bir sakınca bulunmamaktadır.⁴²⁶ Ancak fetva isteğinde bulunan kişiden ücret talebinde bulunmakta problem ortaya çıkmaktadır. Çünkü ibadet niyetine yapılan fetva fiilini icara konusuna çevirmiş olur. Verilen fetvadan ibadet ise anlamı kaybeder.

İbadetlerin karşılığı Allah'tan istenmelidir. İbadet amaçlı verilen fetva süresince karşılık olarak istenilen ücret, o ibadeti nakıs şekline götürebilir. O yüzden bedelsiz olarak fetva vermek en uygun olan şekildir.

Fetva karşılığında alınacak ücretle ilgili, fakihlerden fetvanın sözlü ve yazılı oluşuna göre her birine ayrı görüşler verilmiştir.⁴²⁷

Sözlü halde fetva vermek müftünün üzerine farz-ı ayın veya kifâye ise, Hanefiler, Hanbeliler ve Şafilere göre mutlak olarak ücret almak caiz değildir.⁴²⁸ Kur'an-ı Kerim'de sarih bir şekilde Allah(c.c) verdiği hükmünü gizleyenlere lanet etmektedir: “İndirdiğimiz apaçık delilleri ve hidayeti Kitap'ta açıklamamızdan sonra onları gizleyenler var ya, işte onlara hem Allah lanet eder, hem de bütün lanet etme konumunda olanlar lanet eder”⁴²⁹

Bu ayetin tefsirinde Kurtubî şöyle der: Bu ayete göre din bilginleri, hak ilminin anlatılmasının ve bütün ilimlerin ücret almadan beyan edilmesinin vacip olduğu

⁴²⁵ “Fetvâ”, *Mv.F.*, XXXII, 22.

⁴²⁶ Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, IV, 141; Nevevî, *Ravdatü't-tâlibîn*, XI, 138.

⁴²⁷ Şahin, *Ahzü'l-mâl alâ a'mâli'l-kureb*, s.468.

⁴²⁸ Serahsî, *el-Mebcut*, I, 140; Nevevî, *el-Mecmû'*, I, 47; Behûtî, *Keşşâfu'l-kınâ'*, VI, 291.

⁴²⁹ Bakara, 2/159.

görüştüğüdürler. Kişi vazifesini yaptığında ilave bir hak talep edemez.⁴³⁰ Bu açıklamaya göre müftünün üzerine fetva vermek vaciptir.

Konuyla ilgili Hanbeli fakih İbnü'l-Kayyim'in (ö. 751/1350) sözü şöyledir: Fetva karşılığında ücret almak caiz değildir. Zira fetva vermek, Allah (c.c) ve Peygamber (s.a.v) tarafından verilen görevin yerine getirmesidir. Mesela bir kişi, ben senden ücret almaksızın İslam'ı, abdesti veya namazı anlatmam; ya da helal ile haramdan soruldukça ücret vermeden cevap vermem derse, bunlar kesin haramdır. Verilen ücrete sahip olamaz ve geri verilmesi gerekir.⁴³¹ Bu açıklamalar itibariyle verilmiş olan sözlü fetva karşılığında, müftünün üzerine fetva verilmesi farz-ı ayn veya kifaye olsa bile ücret alması caiz değildir.

Malikiler ve Zahirilerden nakledilen bir diğer görüşe göre, fetva vermek müftünün üzerine farz-ı kifaye olduğu sürece, verdiği fetva karşılığında şart koşmadan aldığı ücret caizdir.⁴³² Bu görüş, yukarıda açıklamış olduğumuz görüşe göre zayıftır. Çünkü belirleyip aldığı ücreti haksız durumda almış olur ve belirlemediği durumda helal olduğunu söylemek de kendi kendine yanlış bir sözdür. Zira fetva Allah (c.c.) rızası için verilir. O'na yönelik yapılan fiilin karşılığı ancak Allah'tan istenilmelidir. Bu görüşler sonucunda, asıl olan sözlü fetva karşılığında ücret almanın caiz olmamasıdır.⁴³³

İkinci kısım, yazılı şekilde verilen fetvanın karşılığında alınan ücretin hükmüdür. Bu şekilde verilen fetva karşılığında, alınan ücretle ilgili fakihlerden iki farklı görüş nakledilmiştir.

Hanefiler, Malikiler, Hanbeliler ve bazı Şafilerden nakledildiğine göre, yazılı şekilde verilmiş fetva karşılığında ücret almak caizdir.⁴³⁴ Ancak müftünün devlet tarafından maaşı olduğu halde, verdiği fetva karşılığında ücret alması caiz değildir. Devlet başkanı tarafından, ilim ve fetvadan dolayı kendisini bu işe hasreden kişilerin haklarını korumak için, maaşlarının belirlenmesi gerekir.⁴³⁵

Yazılı fetva karşılığında alınan ücretin caiz olmadığı, bazı Şafiilerden nakledilmiştir. Çünkü fetva, sözlü veya yazılı olsun iki şekilde de aynı maksat için kullanılır. Her iki şekilde takarrüp fiilini yapmış olduğundan dolayı hiçbir surette ücret almayı hak etmez.⁴³⁶

⁴³⁰ Kurtubî, *Câmi'u'l-Kur'ân*, II, 480.

⁴³¹ İbnü'l-Kayyim, *I'lâmu'l-muvakkî'in*, VI, 158.

⁴³² Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî ale's-Şerhi'l-kebîr*, I, 20; İbn Hazm, *el-Muhalla bi'l-âsâr*, VII, 15.

⁴³³ Serahsî, *el-Mebsût*, I, 140; Nevevî, *el-Mecmû'*, I, 46-47; Behûtî, *Keşşâfu'l-kınâ'*, VI, 291.

⁴³⁴ Nevevî, *el-Mecmû'*, I, 47; Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî ale's-Şerhi'l-kebîr*, I, 20; Behûtî, *Keşşâfu'l-kınâ'*, VI, 291.

⁴³⁵ Behûtî, *Keşşâfu'l-kınâ'*, VI, 291; İbn Abidin, *Reddü'l-muhtâr*, IX, 76.

⁴³⁶ İbnü'l-Kayyim, *I'lâmu'l-muvakkî'in*, VI, 158.

Görüşlere baktığımızda netice itibarıyla yazılı fetva karşılığında ücret almanın caiz olduğu anlaşılmaktadır. Bu hususta, onun yazdığı fetva konusunda harcadığı vakit ve ihtiyaçları unutulmamalıdır. Bu nedenle ücret alınması daha uygun görünmektedir.⁴³⁷

Bu konuya benzer, bir de hâkimlik (kadılık) meselesi bulunmaktadır. Temelde hüküm ve muhakeme Allah Teâlâ'ya aittir. Her şeyin amiri o'dur. Ama insanların bir diğerine haksızlık yapmaması için, bazı kurallar koyarak, bazılarını sorumluluk vermiştir. Nitekim bu konuda yargılama hakkını verirken, o kuralları uygulanmadığı durumda onlara fâsık, zalim ve kâfir isimlerini vermektedir.⁴³⁸ Bu nedenle hâkim, hüküm verdiği sürece dikkatli olmayı unutmamalıdır.

Hâkimlerin verdiği hükme karşılık alacağı ücret iki şekildedir. Biri devlet tarafından tayin edilen maaş ve diğeri de hüküm talebinde bulunan kişiden alınacak ücrettir. Devlet tarafından hâkime tayin edilen maaşın alınmasıyla ilgili fakirlik ve zenginlik olmak üzere iki durum gösterilmektedir.⁴³⁹

Hâkimin fakir olduğu durumda, devletten aldığı maaşın caiz olduğu konusunda fakihlerin görüş birliği bulunmaktadır. Çünkü hâkim kendini, milletin sıkıntılarını çözmek için hasretmiş, onlarla ilgilenmeyi tercih etmiştir. Nitekim Hz. Ebu Bekir (r.a) efendimiz kendi ihtiyacı kadarıyla kamu malından maaş almıştır.⁴⁴⁰

Hâkimin zengin olduğu durumda devletten aldığı maaşın caiz olup olmadığıyla ilgili fakihlerden farklı görüşler nakledilmiştir.

Birinci görüşe göre bu durumda alınacak maaşın caiz olduğudur. Bu görüş bir rivayette Hanefiler, Hanbeliler ve Zahirilere nispet edilmiştir. Maaşın alınmasına ihtiyaç duyulur ve bu işi yapanlara maaş verilmezse yargılama işleriyle ilgilenen bulunamaz ve halkın arasında haksızlık olur.⁴⁴¹ Nitekim Hz. Ömer (r.a.) halifeliği zamanında, Şureyh hâkim iken, zenginlik ve fakirlik durumuna bakmaksızın ona maaş vermiştir. Aynı şekilde Hz. Ali'nin (r.a.) de maaş aldığı gibi örnekler hâkimin alacağı maaşın caiz olduğuna delalet etmektedir.⁴⁴²

Hâkimin verdiği hükmüne karşılık, hüküm isteyen kişiden ücret talep etmesine dair yukarıda geçtiği gibi hâkimin zenginlik ve fakirlik durumuna göre farklı görüşler

⁴³⁷ İbn Abidin, *Reddû'l-muhtâr*, IX, 76.

⁴³⁸ Maide, 5/44-47.

⁴³⁹ Şahin, *Ahzü'l-mâl alâ a'mâli'l-kureb*, s.698.

⁴⁴⁰ Serahsi, *el-Mebsut*, XVI, 102; Nevevi; *Ravzatü't-tâlibin*, XI,137; İbn Kudame, *el-Muğni*, XIV, 9; Behûfî, *Keşşâfu'l-knâ'*, VI, 290; İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-Âsâr*, IX, 22.

⁴⁴¹ Serahsi, *el-Mebsût*, XVI,102; İbn Kudame; *el-Muğni*, XIV, 10; İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-Âsâr*, IX, 22.

⁴⁴² Simnânî, *Ravzatü'l-Kaza*, I, 86.

bulunmaktadır. Hâkimin zengin olduğu durumda, hüküm isteğinde bulunan kişiden ücret almasının caiz olmadığına fakihlerin görüş birliği vardır.⁴⁴³ Hâkimin aldığı bu ücret, bir Müslümanın malını haksız şekilde yemesi anlamına gelir. Bu durumda ücret alması caiz değildir.⁴⁴⁴

Hâkimin fakir olduğu durumda hüküm isteyen kişiden ücret alıp alamacağı ile ilgili üç farklı görüş bulunmaktadır.⁴⁴⁵ Şafii ulemasından Mâverdi'ye (ö. 450/1058) göre Hâkim şu sekiz durumda davacılarından ücret alabilir: 1- Hüküm vermeden önce davacıların haberdar olması. 2- Alacağı ücretin iki tarafta da eşit olması. 3- Hâkimin aldığı ücretten devlet başkanının haberdar olması. 4- Devlet başkanının ücretsiz Hâkim bulamaması. 5- Devlet başkanının maaş vermekten aciz olması. 6- Alınan ücretin davacılar artı bir yetki vermemesi. 7- Alınan ücretin Hâkimin duyduğu ihtiyaçtan fazla olmaması. 8- Alınan ücretin bütün davacılarla beraber olması.⁴⁴⁶

Hanefiler, bazı Şafiler ile Malikiler ve bir görüşte Hanbelilerden nakledildiğine göre, hâkim fakir olsa bile davacılarından mutlak olarak ücret alması caiz değildir.⁴⁴⁷ Çünkü alınacak ücret hüküm vermeyi hızlandırdığı ve rüşvet almaya yol açtığı için hâkime karşı iftiraya sebep olur. Hâkimin taraf tutarak zulüm yapmasına engel olmak için sedd-i zarai olarak yasaklanması gerekir.⁴⁴⁸ Günümüzde ortaya çıkan olaylara bakılırsa bazı haksızlıklara ve kayırmalara yol açabilmektedir. Bu nedenle davacılarından hiçbir halde ücret almaya izin vermemek gerektir.

Bazı Şafiiler ve bir rivayette Hanbelilerden nakledilen üçüncü bir görüş olarak ise, hâkimin davacılarından ücret almasının mutlak olarak caiz olmasıdır.⁴⁴⁹ Bu konuda maaş şeklinde alınması caiz olduğundan davacılarından alınması da caizdir. İcare olarak hiçbir şekilde yargılama karşılığı almak caiz değildir.

Fetva veya hüküm vermek, bilgi sahipleri üzerine bir sorumluluktur ve aynı zaman bir ibadeti yerine getirmektir. Allah'ın (c.c.) emirlerinin uygulanmasından dolayı ücret talebinde bulunmak, yapılan ameli ibadet olmaktan çıkarır. Karşılığı sadece dünyada kazanılmış şeylerden sayılır.

⁴⁴³ Hamevî, *Kitâbü Edebi'l-kazâ*, I, 148.

⁴⁴⁴ Nevevi, *Ravzatü't-tâlibin*, XI, 137; İbn Ferhûn, *Tebsiratü'l-hükkâm*, I, 30.

⁴⁴⁵ Şahin, *Ahzü'l-mâl alâ a'mâli'l-kureb*, s.711.

⁴⁴⁶ Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebîr*, XVI, 294.

⁴⁴⁷ Simnâni, *Ravzatü'l-Kaza*, I, 87; Derdir, *eş-Şerhu's-sağîr alâ Akrabi'l-mesâlik*, IV, 192.

⁴⁴⁸ Nevevi, *Ravzatü't-Tâlibin*, XI, 137.

⁴⁴⁹ Ensârî, *Esne'l-metâlib*, IV, 296; İbn Kudame, *el-Muğnî*, XIV, 9-10.

Ahiretin amellerinin doğru dürüst olması için öncelikle niyetlerin sağlam edilmesi ve akabinde de koyulan şartlara uygun olarak yapılmasıdır. Dünyada harcamamak için karşılık bedeline verilmemesidir. Hüküm ve fetva konusunda azıcık dünyalığa Allah'ın ahkâmını satılmamasıdır.

Hüküm ve fetva vermekten maksat yeryüzünde adaleti getirmektir. İnsanların zulüm ve haksızlıklardan kurumak bir diğerine dostluğu ve insan severliği önermektir. Dini ihtiyaçların gereğince bedava ve hoşgörüyü telkin ederek, daha bir güzel davranış ve tatlı cümleler ile aktarmaktır. İnsanların dindarlığa sevk edilmesi için kolay yolların seçerek uygulamak lazımdır. Müftü ve hâkim gibi din sorumlusu üzerine düşen görevi gönüllü şekilde gerçekleştirilmelidir.

B. Camilerin İnşası ve Temizliği

Yeryüzünde önemli mekânlardan biri camilerdir. Camiler Allah'ın evidir. Onların inşasına vesile olanlar Allah'a inananlardır. Onlarla ilgili Kur'an-ı Kerim'de şöyle geçmektedir: *“Allah'ın mescitlerini, ancak Allah'a ve ahiret gününe inanan, namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren ve Allah'tan başkasından korkmayan kimseler imar eder. İşte onların doğru yolu bulanlardan olmaları umulur”*.⁴⁵⁰ Bu ayetin tefsirinde, camileri inşa edenlerin imanına şahittir denmektedir.⁴⁵¹ Çünkü kâfir bir kimsenin cami inşa ettiği görünmemektedir ve ondan beklenen bir şey de değildir..

Camilerin inşa edilmesi Müslümanlara farz-ı kifayedir. Allah (c.c.) tarafından temiz tutulması emredilmiştir. Nitekim inşa edenlere karşı cennetten bir ev vaadi bulunmaktadır. Hz. Osman b. Affân'dan (r.a.) rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: *“Allah rızası için cami inşa eden bir kimseye karşı, benzeri cennetten bir ev inşa edilecektir.”*⁴⁵² Bu hadisin işaret ettiği üzere Müslümanlar cami yapmaya teşvik edilmiştir.

Camilerin inşa edilmesi akabinde onların temiz tutulması hem mali hem de bedeni ibadetlerdendir. Aynı zamanda ibadetlerin farz, vacip ve mendup şekilde taksim olduğuna göre, cami inşa etmenin hükmü de duruma göre değişebilmektedir.

⁴⁵⁰ Tevbe, 9/18.

⁴⁵¹ Kurtubî, *el-Câmi ' li-ahkâmi'l-kur'ân*, X,138.

⁴⁵² Müslim, “Mesacid”, (1190).

İbadetlerde asıl olan karşılıksız yapılması ilkesine göre caminin inşa edip temiz tutması dünyevi karşılık istemek, kişinin niyetini ibadet konusundan icara ve muamele gibi konulara çevirebilir.

Camilerin inşasına çalışanların ve inşa edenlerin ücretiyle ilgili nakledilen görüş alınacak ücretin caiz olmasıdır. İslam ulemasının görüş birliğidir.⁴⁵³ Bu işlerle ilgilenenler bazen sırf Allah rızası için; bazen de takarrüp olmaksızın geçimini temin etmek için çalışmış olurlar. Caminin inşa edilmesi güzel bir ameldir. Ancak çalışan ve ya inşa edenin üzerine bir vacip değildir, o yüzden ücret alması caizdir. Camilere çalışmak bir mahza ibadet değildir ve çalışması herkese açıktır. O yüzden bir kâfir mimar veya işçi de çalışıp ücretini alabilir, onlara çalışıp ücret almak caiz ise Müslümana da ücret alması caiz ve helaldir.⁴⁵⁴

C. Rukye

Rukye kelime olarak, yukarı çıkmak ve okuyup üfleyerek tedavi etmek anlamlarını ifade eder.⁴⁵⁵ Şifa veya korunma amacıyla Kur'an'dan bir bölümü, ilâhî isim ve sıfatları okuyup üflemek anlamında mastar ve üfürük, nazarlık, muska gibi anlamlarda isim olarak kullanılmaktadır. Terim anlamı da kelime anlamlarıyla yakındır.⁴⁵⁶

Kur'an-ı Kerim'de şöyle zikredilmiştir: “*Hayır, can boğaza dayandığında, “kimdir (bunu) iyi edecek?”*”⁴⁵⁷ bu mialdan tedavi etme anlamı ifade edilmektedir.⁴⁵⁸

İbadetin genel anlamına baktığımızda, rukye yapmanın da onun bir cüzü olduğu anlaşılır. Rukyede de Allah'ın (c.c.) rızasını kazanabilmek için insanlara yardım edilir ve sevap kazanmaya sebep olur. İki kısım rukye bulunmaktadır. Biri şar'i diğeri de gayri şar'i.⁴⁵⁹

Rukye yapmanın caiz olup olmadığı konusunda fıkhıta şu tartışmalar vardır: Rukye, üç şartı içerdiği halde yapılabilir.

- 1- Kur'ân-ı Kerim'den veya Allah'ın (c.c.) isim ve sıfatlarından olması.
- 2- Arapça dilinde veya herhangi bir dilde anlaşılan bir ifade olmalı.

⁴⁵³ Kâsânî, *Bedâ'i'u's -sanâ'i*, VI, 14; İbn Âbidin, “*Şifâü'l-alil*”, I, 163; İbn Kudame, *el-Muğni*, VIII, 141; İbn Rüşd el-Ced, *el-Beyân ve't-tahsil*, I, 470, Şahin, *Ahzü'l-mâl alâ a'mâli'l-kureb*, s. 223.

⁴⁵⁴ Serahsi, *el-Mebcut*, XVI, 158; Behûtî, *Keşşâfu'l-kinâ'*, IV, 13; Behûtî, *Şerhu Munteha'l-iradât*, IV, 42.

⁴⁵⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XIV, 333; Ebu Duvâbe, *Ayâtu'r-rukyeti's-şer'iyye*, s.2; Cizâ, *el-Ahkâmu'l-fikhiyye fi'r-rukyeti's-şer'iyye*, s. 19.

⁴⁵⁶ Ebû Duvâbe, *Ayâtu'r-rukyeti's-şer'iyye*, s.3; Cizâ, *el-Ahkâmu'l-fikhiyye fi'r-rukyeti's-şer'iyye*, s. 22; Hacı Mehmet, Güney “*Rukye*” DİA, XXXV, 219.

⁴⁵⁷ Kıyame, 75/26-27.

⁴⁵⁸ Cizâ, Muhammed b. Salih, *el-Ahkümü's-l-Fikhiyye fi'r-Rukyeti's-Şariyye*, s.20.

⁴⁵⁹ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, IX, 523; Nevevî, *Sahîhu Müslim bi-şerhi'n-Nevevî*, VI, 182.

3- Rukye'nin kendi kendine herhangi bir gücü yoktur, gücün ancak Allah (c.c.) tarafından olduğuna inanılmalıdır. Bu zikredilen şartlar bulunduğu rukyenin yapılması caizdir.⁴⁶⁰

Rukye yapmak için kişinin; Müslüman, takvalı, güzel inanç, iyi niyetli, Kur'an-ı bilmesi, temiz olması ve nakledilen dualardan yapılması gibi yirmiye kadar var olmasına önem verilen şartlar sayılmaktadır.⁴⁶¹

Rukye yapmanın bir meslek şeklinde kullanımı ve yapılması karşılığında ücret alınıp alınmamasıyla ilgili şu görüşler vardır:

Rukye ve tedavinin yapılması karşılığında ücret almakta bir beis yoktur. Her ne kadar Kur'an okuyarak tedavi yapmış olursa da insanların bir diğeri üzerine, okuyup üfleme görevi yoktur. Dolayısıyla bu fiilin karşılıklı yapılması caizdir.⁴⁶²

Rukye, Kur'an-ı Kerim ile veya tedavi gibi başka şeylerle yapılsa bile karşılığında ücret almak caizdir. Çünkü rukye yapmak insanların üzerine vacip değildir.⁴⁶³ Fatiha suresi veya zikir ile rukye yapıp karşılığında ücret almak caizdir. Alınan ücretle ilgili her hangi bir kerahet de bulunmamaktadır.⁴⁶⁴

Tedavi yapmak karşılığında ücret almak mubah olduğuna göre, rukye yapmanın karşılığında ücret almak caizdir. Zira rukye yapmak da tedavi yapmanın bir kısmıdır.⁴⁶⁵ Ayrıca yapılmamasıyla ilgili herhangi bir nas (delil) bulunmamaktadır. Aynı halde mubah olması hadis-i şerif ile sabittir.⁴⁶⁶

Bu görüşler aşağıdaki hadislerden istidlal edilmiştir:

Abdullah b. Abbas, Hz. Peygamber'den (s.a.v.) şöyle rivayet etmiştir: “Karşılığında ücret aldığımız şeylerin en haklı olanı, Allah'ın kitabı mukabilindeki ücrettir.”⁴⁶⁷

Ebû Saîd el-Hudrî şöyle anlatır: Hz. Peygamber'in (s.a.v) ashabından bir askerî birlik, görevli oldukları bir sefere gitti. Bunlar Arap kabilelerinden birisine varıp, kendilerinin misafir edilmelerini istediler. Fakat o kabile, bunları konuk etmek istemedi. Bu sırada, kabilenin reisini bir akrep soktu. Bütün kabile halkı harekete geçip her çareye başvurdular, fakat ona hiçbir şey

⁴⁶⁰ “Rukye”, *Mv.F.*, XXIII, 97.

⁴⁶¹ Cizâ, *el-Ahkâmu'l-fikhiyye fi'r-rukyeti's-şer'iyye*, s. 69-96.

⁴⁶² Tahâvî, *Şerhu me'ani-l'âsâr*, IV, 127; İbn Abidin, *Reddül-muhtâr*, IV, 48; İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî*, IV, 453; İbn Kudâme, *el-Muğni*, VIII, 139; İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, VII, 18; Tahâvî, *Şerhu me'ani-l'âsâr*, IV, 127; Cizâ, *el-Ahkâmu'l-fikhiyye fi rukiyeti's-şer'iyye*, s. 388.

⁴⁶³ İbn Rüşd el-Hafid, *Bidâyetü'l-müctehid*, III,429.

⁴⁶⁴ Nevevi, *el-Minhâc fi şerhi Şahîhi Müslim*, XIV, 188.

⁴⁶⁵ İbn Kudame, *el-Muğni*, VIII, 139; Merdavi, *el-İnsaf*, VI 47.

⁴⁶⁶ İbn Hazm, *el-Muhella bi-Asar*, VII, 18.

⁴⁶⁷ Buhârî, “İcâra”, 16.

şifa ve fayda vermedi. Kabile halkından bazısı: Yakınınıza konaklayan şu kabile halkına gitseniz, belki bunların arasında çare bilen kimse vardır, dedi. Bunun üzerine, kabile halkından bir grup bunlara geldiler ve: Ey cemaat! Reisimizi akrep soktu. Onun için her çareye koştuk, hiçbir şey ona fayda vermiyor. İcinizde buna çare bilen bir kimse var mıdır? diye sordular. İçlerinden birisi: Evet, ben varım; ben okuyarak tedavi ederim. Fakat biz sizden konaklama istemiştik de siz bizleri konuk etmediniz. Artık şimdi ben de size, bizim için bir ücret tayin etmedikçe, hastalıktan sığındırma duası yapmam, dedi. Bir sürü koyuna anlaştılar. O şahıs, kabile reisinin yanına gitti. Fâtiha'yı okudu, üzerine üfledi. Sonunda reis, sanki bukağısından çözülmüşçesine yürümeye başladı ve kendisinde hiçbir illet kalmadı. Kabile halkı, üzerinde anlaştıkları ücreti ödediler. Ashaptan bazıları: Bu koyunları taksim ediniz, dediler. Fakat dua eden sahabe: Hayır, bunu yapmayınız; Rasûlullah'a gidip, olup biteni kendisine anlatalım, ne emrederse onu yapalım, dedi.

Hz. Peygamber'in huzuruna vardılar ve durumu anlattılar. Rasûlullah o sahabeye dönerek: “ *Fatiha'nın sığındırıcı tesirli bir dua olduğunu sana kim öğretti? diye iltifat etti. Sonra birlikteki ashabına: İsalet ettiniz. Şimdi taksim ediniz ve sizinle beraber bana da bir hisse ayırınız, buyurdu ve gülümsedi*”.⁴⁶⁸

Rukye'de asıl olan ücret almadan yapılmasıdır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) uygulamasına uygun olanı, ücretsiz şekilde yapılmasıdır. Aynı zamanda karşılıklı olarak yapılan rukye de caiz görülmüştür. Ücret almanın caiz olmadığına dair hiçbir delil bulunmamaktadır.

Rukye yapmak bir türlü tedavi etmek ve insanların sıhhatine katkı vermektir. Tedavi etmek kendi kendine insanların bir diğeri üzerinde vacip değildir.⁴⁶⁹ Bu nedenle kişinin tedavi yapmak için harcayacağı vakit ve çaba karşılığını almasında herhangi problem bulunmamaktadır. Bir insan rukye terapisi uygulayarak bir insanı tedâvi etmeye çabalıyorsa, bunun için zaman harcıyorsa, gerektiğinde mekâmını, arabasını kullanıyorsa, o zaman ücret alması caizdir.⁴⁷⁰

Rukye ile tedâvi yapmak, aslında doktorların yaptığı tedavi gibidir. Meslek olarak kullanıldığında, alınan ücret doktorların alacağı ücreti gibidir.

Burada değinilmesi gereken konularadan bir diğeri de muska ve muskacılıktır. Yazılan dualar ve Kur'an ayetleri karşılığında bedel alınmasının caiz olup olmadığı gündeme

⁴⁶⁸ Buhârî, “İcara”, 16; Müslim, “Selam”, (2064).

⁴⁶⁹ İbn Kudame, *el-Muğni*, VIII, 139; Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, IV, 127.

⁴⁷⁰ Furkan, Faruk, *Yön veren yazılar*, s.137.

gelmektedir. Muska İslam'dan önce de bulunan bir nesnedir.⁴⁷¹ Bu nesne şifa getirmek, nazardan korumak, korkudan sığınmak vb. durumlarda istifade edilip günümüzde de işyerlerinde, tarlalarda, araçlarda, bazen hayvanlarda olmak üzere her türlü yerlerde kullanılmaktadır. Bunlara tebgîz, nüfre, tencîs, temîme, nüşre, azâim, ta'vîz gibi değişik adlar verilmiştir.⁴⁷² Bu konuda Kur'an-ı kerimde sarîh veya işâret olarak her hangi bir ayet bulunmamaktadır. Sadece bir rivayette Abdullah b. Ömerden kendi küçük çocuğunun boynuna bir dua'yı taktığı nakledilmiştir.⁴⁷³

Muska takma konusunda farklı ictehadlar vardır. Takmanın caiz olmamasıyla ilgili birkaç hadis rivayet edilmiştir. Bunlarda Hz. Peygamber (s.a.v) şirk olduğunu ifade ederek takılmasını yasaklamıştır.⁴⁷⁴ Kur'an-ı kerimin muska olarak kullanımını da çeşitli mahzurlar sebebiyle caiz görülmemiştir. Çünkü böyle kullanımda Kur'an'a karşı küçümseme ve ayrıca onun yere düşmesi ve pis yerlere götürülmesi gibi sakıncalar bulunmaktadır.⁴⁷⁵ Bazı şartlara dikkat edilmesi halinde takılmasının caiz olduğunu ifade edenler vardır.⁴⁷⁶ Kur'an-ı kerimden yazılan muskaya karşılık ücretin alınması onun muska şeklinde kullanılmasına tabidir.

D. Anne-Baba ve İnsanlara İyilik

İnsanlara ve bütün canlılara iyilikte bulunmak güzel ahlaklı şahısların özelliklerindedir. İyilik yapıp, edepli olmak, Müslümanların sıfatlarındandır. Aynı zamanda iyilik yapmak Allah Teâlâ'nın emridir. Özellikle anne-babaya iyilik yapmak, kişinin sorumluluğudur ve üzerine vaciptir.⁴⁷⁷ Allah u Teâlâ kendisine ibadet edildikten hemen sonra anne- babaya iyilik yapmayı emretmiştir. *“Rabbin, kendisinden başkasına asla ibadet etmemenizi, anaya-babaya iyi davranmanızı kesin olarak emretti”*⁴⁷⁸ Bu emir onlara itaat etmesinin vacip olduğuna delalet etmektedir.

Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerimin bir başka ayetinde şöyle buyurmuştur: *“Allah'a ibadet edin ve ona hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana -babaya akrabaya yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaşlara, yolcuya, elinizin altındakilere iyilik edin*

⁴⁷¹ Demirci, Kürşat, “Muska”, DİA, XXXI,265.

⁴⁷² Çelebi, İlyas, “Muska” DİA, XXXI, 267.

⁴⁷³ Ebu Davud, “Kitabü't-Tıp”, 19.

⁴⁷⁴ Hatip et-Tebrizi, *Mişkâtü'l-Mesabih*, s.4554.

⁴⁷⁵ Düviş, Ahmed b. Abdürazzak, *Fetva el-Lecne ed-Daime*, s.204.

⁴⁷⁶ Çelebi, İlyas, “Muska” DİA, XXXI, 269; Düviş, Ahmed b. Abdürazzak, *Fetva el-Lecne ed-Daime*, s.204.

⁴⁷⁷ Gamidi, Abdullatif b. Said, *Hukuku'l-İnsan fi'l-İslam*, s. 184-185.

⁴⁷⁸ İsra, 17/23.

şüphesiz Allah, kibirlenen ve övünen kimseleri sevmez".⁴⁷⁹ Bu ayette anne- baba dışında diğer insanlara da iyilik yapma sorumluluğu emredilmiştir. Özellikle anne-babaya iyilik yapmaya bazı din bilginleri vacip hükmünü vermektedir.⁴⁸⁰

Abdullah b. Amr'dan nakledildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurur: "*Allah'ın rızası ana-babanın rızasındadır. Allah'ın gazabı da ana babanın gazabındadır*".⁴⁸¹

Anne-baba başta olmak üzere bütün insanlara güzel davranmak, üzerimizde olan her şeyin hakkını vermek, Allah'ın emrine uymak ve onun rızasını kazanmaktır. Allah'ın emrine uymak ona karşı itaatkâr olmayı gösterir. İtaat edenlere karşılık olarak Allah'ın cenneti vaat edilmiştir.⁴⁸²

Allah'ın emrine uyararak anne-baba ve diğer hak sahiplerine iyi niyetle iyilik yapmak, genel anlamda Allah'a ibadet etmek sayılmaktadır. Bunların karşılıksız yapılması esastır. Her iyiliğin sevabı ancak yapmış olan kişinin niyetine bağlıdır. Yapılan iyilikten maksat ücret ise, kişi ücreti hak eder, onun dışında hiçbir sevap kazanamaz.

Anne-babaya yapılan iyiliğe karşı ücret talep edilemez. Onlara karşı "öf"⁴⁸³ kelimesi bile kullanılmaz. Onlara hizmet etmek Allah'ın (c.c.) emridir ve onun emirlerine uymak bizim üzerimize vaciptir.⁴⁸⁴ Aynı zamanda akrabalar, fakirler, komşular, yolcular ve hastalar gibi bazı diğer kişilerle ilgili yapılan iyiliklerden de ücret almak caiz değildir. Bu guruplara iyiliğin yapılması Kur'an-ı Kerim'de belirlenmiştir.⁴⁸⁵

Anne-babayı ücret karşılığında hizmetçi olarak çalıştırmak bütün fakihler açısından caiz değildir. Zira çocuğun anne-babasını çalıştırması onlara karşı küçümsemedir.⁴⁸⁶ Ama anne-baba çocuklarını ücret karşılığında çalıştırabilirler.⁴⁸⁷

Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de yapılan iyiliklerin boşa gitmemesi için dikkat edilmesi gereken hususları şöyle açıklamıştır: "*Ey iman edenler! Allah'a ve ahiret gününe inanmadığı halde insanlara gösteriş olsun diye malını harcayan kimse gibi, sadakalarınızı başa kakmak ve gönül kırmak suretiyle boşa çıkarmayın*".⁴⁸⁸ Bu ayetin mealine göre sadaka karşılığında eziyet

⁴⁷⁹ Nisa, 4/36.

⁴⁸⁰ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, VI, 302.

⁴⁸¹ Tirmizi, "Babü'l-birri ves-sile", 3.

⁴⁸² Nisa, 4/13.

⁴⁸³ İsrâ, 17/23.

⁴⁸⁴ "Berru'l-vâlideyn", *Mv.F.*, VIII, 64.

⁴⁸⁵ Bakara, 2/83; İsrâ, 17/26.

⁴⁸⁶ Desûkî, *Hâşiyetü 'd-Desûkî ale 'ş-Şerhi 'l-kebîr*, III, 435.

⁴⁸⁷ "Bey", *Mv.F.*, XIX, 36.

⁴⁸⁸ Bakara, 2/264.

etmek caiz değildir. Eziyet etmek sadakanın sevabını yok eder.⁴⁸⁹ Öyleyse iyilik yapmak da sadaka vermek gibidir. Karşılığında ücret istemek caiz değildir. Karşılık almak yapılan iyiliği para mukabilinde satmak demektir.

Hayatın farklı şartlarında insanların bir diğeri üzerinde farklı hakları vardır. Yoksullara yardım etmek, onların zor durumlarında ellerini tutmak zenginlerin sorumluluğudur. Yoksulların zenginler üzerindeki hakkı daha fazladır. Hatta Hz. Peygamberden (s.a.v) komşusu açken kendisi tok yatan kişinin kâmil manada müslüman olamayacağı rivayet edilmiştir.⁴⁹⁰ Onlara yardım edilirken minnet ve eziyet etmemek gerektir. Yapılan iyiliğe karşılık beklentide bulunmamak lazımdır.

İyiliği hak eden kişilerden bir diğeri de komşulardır. Komşularla ilgili Kur'an-ı Kerimde "*Allah'a ibadet edin ve ona hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaşına, yolcuya, elinizin altındakilere iyilik edin.*"⁴⁹¹ emri zikredilmektedir.

Komşu üç kısımdır: Biri Müslüman ve yakın akraba olan komşular. Bunlar üç hakka sahiplerdir. müslümanlık, akrabalık ve komşuluk hakkı. İkincisi Müslüman olan komşular. Bunlar iki hakka sahiplerdir. Müslümanlık ve komşuluk hakkı. Üçüncüsü Müslüman olmayan komşular. Bunlar sadece komşuluk hakkına sahiplerdir.⁴⁹²

Ebu Hureyre'den (r.a) nakledildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "*Cebrâil bana komşuya iyilik etmeyi tavsiye edip durdu. Neredeyse komşuyu komşuna mirasçı kılacak sandım.*"⁴⁹³ Komşuların hakkı ile alakalı farklı boyutlarda uyarı bulunmaktadır. Onlara yapılan iyiliklerden maksat bunu ibadet niyetiyle yaparak Allah'ın (c.c) rızasını kazanmak olmalıdır. Komşulara yapılan iyiliğin karşılığı sadece Allah'tan istenmelidir. Yapılan iyiliğe karşılık olarak onlardan hiçbir şekilde ücret veya bedel istenmemelidir. İyiliğe karşılık birşeyler istemek hayırlı ameli dünyada harcamak demektir.

Hak sahibi bir diğeri grup ise hastalardır. Onların hakları ziyaret edilmeleridir. Ziyaret ederken hal ve hatırlarını sormak, sıhhate kavuşacaklarına dair ümit verici konuşmak ve onlardan dua isteğinde bulunmak ziyaretin edebindedir ve aynı zamanda hastanın haklarındandır.⁴⁹⁴ Hz. Ali (r.a) Peygamber'den (a.s) şöyle işittiğini nakletmiştir. "*Bir müslüman*

⁴⁸⁹ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, IV, 264.

⁴⁹⁰ Hatip et-Tebrizi, *Mişkâtü'l-Mesabih*, s. 1391.

⁴⁹¹ Nisa, 5/36.

⁴⁹² Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, VI, 304-305.

⁴⁹³ Buhari, "Kitabu'l-Edep", 28; Müslim, "Kitabu'l-Birr ve's-sıla", 6689; İbn Mace, "Kitabu'l-Edep, 4.

⁴⁹⁴ Nebravi, *Hukuku'l-İnsan fi'l-İslam*, 251-255.

*yoktur sabahleyin hastalanan bir Müslümanı ziyaret ederse akşama kadar ona yetmiş bin melek dua eder. Yine aynı şekilde bir Müslüman akşamleyin hastalanan bir Müslümanı ziyaret ederse sabaha kadar ona yetmiş bin melek dua eder ve onun için cennette bir bahçe vardır”.*⁴⁹⁵

Hastalık insan hayatında bir imtihandır. Hastayla ilgilenmek hem bir sorumluluk hem de iyi niyetle yapıldığında bir ibadettir. Hastaya yapılan iyiliğin ancak Allah (cc) rızası için yapılması gerekir. Onun dışında para veya başka bir dünyalık karşılığında yapılması halinde kişi yalnızca aldığı dünyevi karşılığı kazanmış olur.

Aynı şekilde yaşlılar, çocuklar, yetimler, kimsesizler, yolcular ve yurtsuzlara da kişisel ve toplumsal haklar verilmektedir. Bunlara iyilik yapılırken ya da zekat gibi hakları verilirken ibadet niyetiyle verilmelidir. Yapılan bu iyiliklere bir karşılık almak, ibadetini ücrete değiştirmektir.

---

⁴⁹⁵ Ebu Davûd, “Cenâiz”, 7; Hatip, *Mişkâtü'l-Mesabih*, s. 489.

SONUÇ

Allah Teâlâ ile kulların arasındaki bağ ve kulların Allah (c.c) ile irtibata geçme vesilesi, onların yapmış oldukları ibadetlerdir. En değerli ibâdetler ihlaslı ve karşılıksız yapılanlardır. “Fıkıh İlmi Açısından İbadet-Ücret İlişkisi” başlıklı bu çalışmamızda ibadetler karşılığında ücret alınmasıyla ilgili halen güncel ve tartışma konusu olan fihhi hükümler ele alınmış ve aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

1. Allah Teâlâ'nın rızasını kazanmak üzere yapılan bütün amellere ibadet denir. İbadetler beden, mal ve her ikisiyle birlikte yapılabilir. İbadetler yapılırken niyet ile amelin birbirine uygun olması gereklidir. Bir amelin ibâdet olarak kabul görmesi için ibadet niyetiyle yapılması, Allah'ın emrine ve Rasulü'nün (s.a.v) gösterdiği usule uygun bir şekilde yapılması, mükellefin akıllı ve baliğ olması, ibadet yapılırken riya ve gösteriş gibi her türlü eksiklikten uzak durulması gerekmektedir.

2. İbadet, taat ve kurbet gibi ıstılahlar genel olarak eş anlamlıdır. Bu ıstılahların arasındaki fark duruma ve fâilin niyetine göre ortaya çıkmaktadır. İbadetler farz, vacip veya mendüp şeklinde hüküm almaktadır.

3. İbadet etmenin amacı sadece Allah'ın rızası ile onun hoşnutluğunu kazanmaktır. Allah rızası dışında yapılan bir amel ibadet konusunun dışında kalır. Böyle bir amel ve çabanın karşılığı dünyada elde edilmiştir ve kişiye ahirette hiçbir katkı sağlayamaz. Dünyadaki fiiller karşısında maddi ücret söz konusu iken, ibadetin karşılığı ise yalnızca manevi ücret (sevap) olarak düşünülebilir. İbadet ile ücret arasındaki ilişki ancak bu şekilde manevi bir ücret ilişkisi olarak düşünülebilir.

4. İlke olarak faydası kişiye özel ibadetlerin niyabet ile yerine getirilmesi caiz değildir. Niyabet ile yapılması caiz olmayan ibadetin ücret karşılığında da yapılması caiz değildir ve alınan ücret ise haramdır. İbadetleri kişinin bizzat kendisi yerine getirmesi lazımdır. Namaz kılmak, oruç tutmak, hacca gitmek, zekât vermek, itikâfa girmek vb. ibadetler bu kapsamdadır. Faydası genel olan bazı ibadetlerin niyabet yoluyla ve ücret karşılığı yerine getirilmesi ise caizdir.

5. Ücret karşılığı bir ibadeti yapmak isteyen kişinin kendi üzerine aynı ibadet farz olmamalıdır. Mesela hac farızasını ücret karşılığında yapacak kişinin kendisine hacc farz ise yapacağı hac kendisine ait olacaktır. Bu sebeple alacağı ücret caiz değildir.

6. Kâfirin ücret karşılığında yapabileceği şeyleri Müslüman da ücret karşılığı yapabilir. Örneğin camilerin inşası ve bakımı, dünyevi ilimlerin öğretimi gibi konular bu kapsamdadır. Bu kapsamda Müslümanlar ücret almaya daha hak sahibidirler. Ancak paraya ihtiyacı olmayan kişinin bu hizmetleri ücretsiz olarak yapması sevap kazanmaya vesile olacak daha uygun bir seçenektir.

7. Üzerine hac vacip olan kişinin hacca gidmeden ölmesi halinde haccın niyabet ile yapılması konusunda fakihler arasında görüş farklılığı bulunmaktadır. Tercih edilen görüş bunun caiz olmasıdır.

8. Mezhepler arasında en çok tartışma konusu olan husus Kur'an-ı Kerimi okuyup sevabını bağışlama karşılığında ücret almaktır. Genel kanaat, Kur'an okuma karşılığında ücret alınmamasıdır. Çünkü bunu gerektiren bir zaruret veya ihtiyaç söz konusu değildir. Bağışlanan sevabın karşılıksız olarak bağışlanması bu konunun esasıdır.

9. İbadetlerin bir ücret karşılığında yapılması hususunda en titiz ve dikkatli olanlar özellikle ilk dönemlerdeki Hanefilerdir. Sonradan gelen Hanefiler ise, sonraki Şafii, Maliki ve Hambelilerle birlikte zaruret ve ihtiyaç gerekçelerine dayanarak bazı ibadet nitelikli fiillerin -ihtilaflara rağmen- ücret mukabilinde yaptırılmasını caiz görmüşlerdir.

10. Toplumsal hayatta insanlar birbirlerine ihtiyaç duymaktadır. Bazı durumlarda karşılıksız olarak ihtiyaç sahiplerine yardım edilmesi zorunludur. Yardımlara karşılık minnet-eziyet etmek veya insanlardan bir karşılık istemek caiz değildir.

11. Adetler, toplumsal hayatta zamanla ortaya çıkmış ve insanlar tarafından kabul edilen fiiller ve uygulamalardır. Nasslara ve İslami esaslara aykırı olmadıkça adetlere uyulması kural olarak geçerlidir. İslami esaslara aykırı olan adetlerin ise terk edilmesi gereklidir. Çünkü zamanla bu adetler dinden sayılarak dini bir vecibe yerine getirilebilir. Ölüler adına ücret karşılığı hatim indirme bu yanlış adetler kapsamındadır.

12. Zamanın değişmesiyle zaruret, örf ve maslahat gibi gerekçelere dayalı olarak ahkâmın değişmesi fıkhıta kabul edilmiş bir ilkedir. Bir bölge için veya belli şartlar için geçerli olan bir içtihadın bütün zaman ve bölgelerde aynen uygulanması isabetli değildir. Örneğin imamlık, müezzinlik, Kur'an öğretme ve fetva verme gibi ibadetler zaman ve bölgelerin durumuna göre farklı hükümler alabileceklerdir.

13. Bazı ibadetlerin ifası karşılığında ücret alınması zaruretten dolayı caiz kabul edilmiştir. Zaruretlar miktarınca takdir edilmesi gerektiğinden bu zaruret kalkınca hüküm de eski haline dönmelidir. Ancak günümüzde bütün dini meselelerde ve özellikle ibadetler

konusunda zaruret sebebiyle bir hususa fetva verildikten sonra bu hüküm nass ile sabit olmuş asli hüküm gibi telakki edilmekte ve böylece kalmaktadır.

Allah Teâla âkıbetimizi hayreylesin, hepimize İslam'a göre yaşamayı ve iman üzere ölmeyi nasip eylesin.

BİBLİYOGRAFYA

Acar, Yusuf, *Rivayet İlimleri Açısından Hayattakilerin Yaptığı İbadet ve Kıraatten Ölümlerin Faydalanması Meselesi*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2001.

“Âdet”, *Mv.F.*, 29/215-218.

Ali el-Kâri, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Herevî (1014/1605), *Şerhu'l-Fıkhi'l-ekber*, Kahire, 2000.

Alper, Ömer Mahir, “İtaat”, *DİA*, 23/444-445.

Aynî, Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed (855/1451), *el-Binâye fi şerhi'l-Hidâye*, Beyrut 1420/2000 (Daru'l-kütübü'l-ilmîyye), I- XIII.

Beğavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Huseyn b. Mes'ûd (516/1122), *Şerhu's-sünne*, thk. Zuheyr eş-Şâviş ve Şuayb el-Arnâvut, Beyrut 1403/1983, I-XVI.

Behûtî, Selahuddîn Mansûr b. Yunus (1051/1641), *Keşşâfu'l-kınâ' an metni'l-İkna'*, thk. Muhammed Emin Zinnavi, Beyrut 1997/1417, I-V.

“Birrül-vâlideyn”, *Mv.F.*, 8/63-74.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali (458/1066), *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ, Beyrut 1424/2003, (Beyhaki), I- XI.

Bekrî, Ebu Bekr Osman b. Muhammed ed-Dimyâtî (ö. 1300'den sonra), *İ'netu't-Tâlibin*, Dımeşk 1995.

Birgivî, Muhammed b. Pir Ali (981/1573), *Risâletü İnkâzi'l-hâlikîn*, thk. Dr. Hesamuddin b. Musa Afane, Kudus 1423/2002.

_____, *er-Resâilü'l-Birgiviyye*, thk. Ahmed Hâdi el-Kassar, Beyrut 2011, (Daru'l-kütübü'l-ilmîyye).

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm (256/870), *Sahîhu'l-Buhârî*, Beyrut 2002.

Cizâ', Muhammed b. Salih, *el-Ahkâmu'l-fıkhiyye fi'r-rukyeti's-şer'iyye*, Cidde, 2006.

Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî (370/981), *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, thk. Dr. İsmetullah İnyetullah Muhammed, Beyrut 1431/2010. (Darü'l-beşâiri'l-islamiyye), I-VIII.

Cezîrî, Abdurrahmân b. Muhammed (1882/1941), *Kitabü'l-fikhi ala'l-mezâhîbi'l-arba'a*, Beyrut 1423/2003. (Darü'l-beşâiri'l-islamiyye), I-IV.

Cübeyrin, Abdullah b. Abdurrahman (ö.1430/2009), *Tehzibü Teshili'l-Akideti'l-İslamiyye*, Riyad, 1425.

Çürcânî, Seyyid Şerîf Ali b. Muhammed (ö.816/1413), *Kitâbu't-Tarîfât*, Beyrut 1985.

Çelik, Yusuf, “Kur'an'da İbadet”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 41, Erzurum 2014.

Çetin, Abdurrahman “Hatim İndirme ve Hükümleri” *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt 4, sayı 4, 1992, s. 29-38.

Çetin, Abdurrahman, “Ücretle Kuran Öğretme ve Okuma Meselesi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt 5, sayı 5, 1993, s. 119-131.

_____, “Ezan”, *DİA*, 12/36-38.

Derdîr, Ebu'l-Berekât Ahmed b. Muhammed (1201/1786), *eş-Şerhu's-sağîr alâ Akrabi'l-mesâlik ilâ mezhebi'l-İmâm Mâlik*, nşr. Mustafa Kemal Vafî, Kahire 1986, I-IV.

Desûkî, Muhammed b. Ahmed (1230/1815), *Hâşiyetü'd-Desûkî ala Şerhi'l-kebîr*, yy. yy. (İsâ el-Bâbî el-Halebî), (Hâşiyetü'd-Desûkî), I-IV.

Duviş, Ahmed b. Abdurazak, *Fetavâ el-lüçne ed-dâime li'l-buhûsi'l-ilmiyyeti ve'l-ifta*, Riyad, 2003.

Ebû Duvâbe, Ahmed Fadi, *Âyâtu'r-Rukyeti's-şerîye*, Gazze 2012.

“Ezân”, *Mv.F.*, 2/357-373.

Feyyumî, Ahmed b. Muhammed el-Mukri, *el-Misbâhu'l-munîr fi garibi Şerhi'l-Kebir li'r-Rafî*, thk. Abdu'l-Azim el-Şinavî, Kahire, 2016. (Daru'l-Ma'arif)

Ebu Zeyd, Bekr b. Abdullah, *Fikhü'n-nevazil kazaya ffikhiyye mu'âsire*, Beyrut, 1996.

Ensârî, Ebu Yahya Zeynüddin Zekeriyya b. Muhammed (926/1520), *Esne'l-metâlib şerhu Ravdat'ü-tâlib*, Kahire ty. (el-Mektebetü'l-İslâmiyye), I-IV.

Erkal, Mehmet, “Zekat”, *DİA*, 44/195-207.

“Fetvâ”, *Mv.F.*, 32/20-51.

Fuad, İyd b. Ahmed, *Hükmü ahzi'l-üçra ale'l-imâme fi't-terâvih*, yy. 2014 (Alûke y.).

Gözübenli, Beşir, “İbadetlerle İlgili Fıkıh Problemleri”, *İslam Hukuku El Kitabı*, ed. Talip Türcan, Ankara 2015, s. 635-670.

Ğuryânî, Sadık Abdurahman, *el-İbâdat Ahkâmın ve Edilletün*, ty. Bingazi-Libiya,

Harişi, Âyız b. Fedğuş, *İhtiyarat Şeyhi'l-İslam İbn Teymiyye*, Riyad 1429/2008 (Daru Künûz İşbiliya), I-X.

Harman, Ömer Faruk, “Hac”, *DİA*, 14/382-386.

Hatip, Muhammed b. Abdullah et-Tebrîzî (741/1340), *Mişkâtu'l-Mesabih*, thk. Muhammed Nasiruddin Elbâni, Dımeşk 1961 (el-Mektebü'l-İslami), I-II.

Hattâb Ruaynî, Şemseddin Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed (954/1547), *Mevâhibu'l-Celîl li şerhi Muhtasarı Halîl*, nşr. Zekeriyâ Umeyrât, Beyrut 1416/1995. (*Mevâhibu'l-Celîl*), I-VII.

“Hutbe”, *Mv.F.*, 19/176-189.

İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer (1252/1836), *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr şerh Tenvîri'l-epsâr*, thk. Şeyh Adil Ahmed Abdul Mavcüd ve Şeyh Ali Muhammed Mü'aviz, Riyad 1423/2003. (*Reddü'l-muhtâr*), I-XIV.

_____, “Şifâü'l-'alîl ve bellü'l-ğalîl fi hükmi'l-vasiyyeti bi'l-hatamâti ve't-tehâlîl”, *Mecmuatü Resaili İbn Abidin*, ty. yy (Osmaniye Maktbaası).

İbn Abdilber, Cemaledin Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah en-Nemerî el-Kurtubî (463/1071), *et-Temhîd limâ fi'l-Muvattai mine'l-meânî ve'l-esânîd*, thk. Sâid Ahmed Earâb, Mağrib 1401/1981. (*et-Temhîd*), I-XXVI.

_____, *Kitâbü'l-Kâfi fi fıkhi ehli'l-Medîne el-Mâlikî*, thk. Muhammed Muhammed Ihid, Riyad, 1398/1978. (*el-Kâfi*)

_____, *el-İstizkârü'l-Câmi' li-mezâhibi fukahâ'i'l-emsâr ve 'ulemâ'i'l-aktâr fîmâ tezammenehü'l-Muvatta' min me'âni'r-re'y ve'l-âşâr*, thk. Dr. Abdul'l-Mü'ti Emin Kala'ci, Kahira 1414/1993. (*el-İstizkâr*), I-XXX.

İbn Bâz, Abdulaziz b. Abdullah (ö.1420/1999), *Mecmûu Fetâvâ ve Makâlât Mütenevvi'a*, nşr. Muhammed b. Sad el-Şüveir, Riyad 1420/2008, I XXIV.

İbn Fâris, Ahmed b. Fâris el-Kazvînî er-Râzî (395/1005), *Mu'cemu mekâyisi'l-luğa*, thk. Abdusselam Muhammed Harun, Beyrut 1399/1979, I-VI.

İbn Ferhûn, Ebü'l-Vefâ (Ebû İshâk) Burhânüddîn İbrâhîm b. Alî (799/1397), *Tebsiratü'l-hükkâm fî usûli'l-akziye ve menâhici'l-ahkâm*, Riyad, 2003, I-II.

İbn Hacer el-Askalânî, Şihâbüddin Ahmed b. Muhammed (852/1448), *Fethu'l-Bârî bi şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Abdulaziz b. Abdullah b. Bâz ve diğeri, Beyrut ty. (Dâru'l-ma'rife), I-XIII. (Fethu'l-Bârî)

İbn Hacer el-Heytemî, Ebu'l-Abbas Şihâbüddîn Ahmed el-Mekkî (973/1565), *Tuhfetu'l-muhtâc bi şerhi'l-Minhâc*, yy. ty. (Matbaatü Mustafa Muhammed). (Şirvânî ve Abbâdî hâşiyeleriyle birlikte) (*Tuhfetu'l-muhtâc*), I-X.

İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed (456/1064), *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, thk. Abdulgaffar Süleyman el-Benderi, Beyrut 1424-2003. (*el-Muhallâ*), I-XII.

İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ebu Bekir ez-Zer'î (751/1350), *I'lâmu'l-muvakkî 'în an rabbi'l-âlemîn*, thk. Tâhâ Abdurraûf Sa'd, Beyrut 1973, I-IV. (*I'lâmu'l-muvakkî 'în*)

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn (774/1373), *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-azîm*, Kahire, 2000,

İbn Kudâme, Muvaffakuddîn Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed (620/1223), *el-Muğnî alâ Muhtasari'l-Hirakî*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî ve Abdülfettah Muhammed el-Hulv, Riyad 1417/1997, I-XV.

İbn Mâce (Kazvînî), Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce, (273/887), *Süneni İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuad Abdalbaki, Kâhire 2009.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem (711/1311), *Lisânu'l-Arab*, Beyrut, 1414, I-XV.

İbn Muflih, Burhaneddin Ebû İshâk İbrâhîm b. Muhammed (884/1479), *el-Mubdi' fî şerhi'l-Mukni'*, thk. Muhammed Hasen Muhammed eş-Şâfîî, Beyrut 1997/1418, I-VIII.

İbnü'l-Münzir, Muhammed b. İbrahim (318/930), *el-İcmâ*, thk. Ebu Hammad Sağîr Ahmed b. Muhammed Hanîf, Acmân 1420/1999.

İbn Nüceym, Zeynüddin b. İbrâhîm el-Mısırî (970/1563), *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, Beyrut 1999/1419, I-IV. (Daru'l-mektebu'l-ilmiyye)

_____, *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik*, Kahire 1333, I-VIII. (Daru'l-kutubu'l-ilmiyye)

İbn Rüşd el-Ced, Ebü'l-Velid Muhammed b. Ahmed el-Kurtubi (520/1126), *el-Beyân ve't-tahsil ve'ş-şerh ve't-tevcîh ve't-ta'lîl fi'l-mesâili'l-mustahrace*, thk. Muhammed Haccî, Beyrut 1408/1988, I-XX.

İbn Rüşd el-Hafid, Ebu'l-Velid Muhammed b. Ahmed (595/1198), *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, Beyrut 1982, I-IV. (*Bidâyetü'l-müctehid*)

İbn Teymiyye, Takıyyüddin Ahmed b. Abdülhalim el-Harrânî (728/1327), *Mecmûu fetâvâ Şeyhü'l-islam Ahmed b. Teymiyye*, nşr. Sami b. Muhammed b. Cadullah, Medine 1425/2004 (Mucemma'i Melik Fehd), I-XXXVIII.

_____, *İhtiyarât Şeyhi'l-İslam İbn Teymiyye el-Fıkhiyye*, Riyad 2009.

İbnü'l-Hümâm, Kemalüddîn Muhammed b. Abdulvâhid (861/1456), *Fethu'l-Kadîr*, Kahire 1389/1970, I-X.

İbnü'l-'Arabî, Ebu Bekir Muhammed b. Abdullah (543/1148), *Âridatu'l-ahvezi bi Şerh Sahihi Tirmizi*, Beyrut, 1997, I-XIV.

İlîş, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed (1299/1882), *Minahu'l-Celîl ala Muhtasari'l-Allame Halil*, Kahire 1294, I-IV. (*Minahu'l-Celîl*)

“İmâmetü's-salâh”, *Mv.F.*, 6/201-215.

Kâsânî, Ebu Bekir Alâuddin b. Mes'ûd (587/1191), *Bedâ'i'u's-sanâ'i fi tertîbi'ş-şerâi'*, Beyrut 1986/1406. (*Bedâ'i'u's-sanâ'i*), I-X.

Kahtâni, Said b. Ali b. Vahf, *el-Ezan ve'l- İkâme fi dav'i'l- Kitab ve's-sünne*, Riyad 1405.

Karâfi, Ebu'l-Abbâs Şehabeddin Ahmed b. İdrîs (684/1285), *ez-Zehîra*, thk. Muhammed Bûhûbze, Beyrut 1994, I-XVI.

_____, *el-Furûk*, thk. Halil el-Mansûr, Beyrut 1418/1998, I-IV.

Karaman, Hayreddin, *İslam'ın Işığında Günün Meseleleri*, İstanbul 2012.

Kavsi, Ebû Hâtem Isame b. Abdullatif, *Kitâbü'l-Ezân*, Kurtuba 1408/1987.

Koca, Ferhat, “İbâdet (İslam'da İbadet)”, *DİA*, 19/240-247.

“Kur'ân”, *Mv.F.*, 33/30-41.

“Kurbe”, *Mv.F.*, 33/92-110.

Kurtubî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed (671/1273), *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, nşr. Hişâm Semîr el-Buhârî, Riyad 1423/2003, I-XXI.

Mânî, Muhammed b. Abdulaziz, *İkâmetü'd-delil ve'l-burhân alâ tahrîmi ahzi'l-ecri alâ tilaveti'l-Kur'an*, Beyrut 1385/1965 (el-Mektebu'l-İslami).

Mâverdî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed (450/1058), *el-Hâvî'l-kebîr*, thk. Mahmud Metruçi, Beyrut 1414/1994, I-XVIII.

Merverruzî, Ebu Ali Hüseyin b. Muhammed (462/1069), *Fetavâ Kâdî Hüseyin*, thk. Abdulkadir Hattab, Urdün, 2010. (Daru'l-feth)

Merdâvî, Ebu'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Süleymân (885/1480), *el-İnsâf fi ma'rifeti'r-râcih mine'l-hilâf 'alâ mezhebi'l-İmâmi'l-mübeccel Ahmed b. Hanbel*, thk. Muhammed Hamid el-Faki, Beyrut 1374/1955. (*el-İnsaf*), I-XII.

Mevsılî, Abdullah b. Mahmud (683/1284), *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-Muhtâr*, Beyrut ts. (*el-İhtiyâr*), I-IV.

Mısrî, Ebi Muhammed İsam b. Mer'î, *Tefsiru'l-Alîm fi ahzi'l-ücrâ ale'l-Kur'an ve't-talim*, Kuveyt, 1992.

Molla Hüsrev, Hüsrev Mehmed Efendi (885/1481), *Düreru'l-hukkâm fi şerhi Gureri'l-ahkâm*, İstanbul 1978, I-II.

Munif, Abdulmuhsin, *Ahkamu'l-İmam ve'l-i'timam fi's-salat*, Riyad 1987.

Muhammed el-Emîr, *el-İklîl Şerhu Muhtasari'l-Halîl*, Kahire, ts. (Mektebetu Kahire)

Müslim (Kuşeyrî), Ebü'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc b. Müslim (ö. 261/875), *Sahîhu'l-Müslim*, Riyad 1421/2000 (Daru's-selâm).

Nebravî, Hadice, *Mevsu'atu hukuki'l-insan fi'l-İslam*, Kahire, 2006. (Daru's-Selam)

Nevevî, Muhyiddîn Ebu Zekeriyya Yahya b. Şeref (676/1277), *el-Mecmû' şerhu'l-Muhezzeb*, thk. Muhammed Necib el-Mutiî, Cidde ty. (Mektebtü'l-irşad), I-XXIII.

_____, *Ravdatü't-tâlibîn ve Umdetu'l-Müftin*, thk. Zahir eş-Şaviş, Beyrut ty. (el-Mektebu'l-İslami), I-XII.

_____, *Sahîhu Müslim bi-şerhi'n-Nevevî*, Kahire 1347/1929.

Osmânî, Muhammed Şafi, *Tefsiru Ma'arifi'l-Kur'an*, Çev. Muhammed Yusuf Huseynpur, Tehran, 2008, (Turbeti Cam), I-XIV.

Özel, Ahmet, “Kurbet”, *DİA*, 26/440-441.

Paçacı, İbrahim, “Bedeni-Mali İbadet Ayrımının İbadetlerde Niyabete Etkisi”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 29, 2017, s. 369-398.

Rasâ‘, Ebu Abdullah Muhammed b. Kâsım el-Ensârî (894/1489), *Şerhu Hudûdi İbn Arafe*, thk. Muhammed Ebu'l-Ecfân ve et-Tâhir el-Ma‘mûrî, Beyrut 1993.

Ramlî, Şemsüddîn Muhammed b. Ebu'l-Abbâs (1004/1596), *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*, Beyrut 1424/2003. (*Nihâyetü'l-muhtâc*), I-VIII.

“Rukye”, *Mv.F.*, 23/96-98.

Sahnûn, Ebü Said Abdüsselam b. Said et-Tenûhî (240/854), *el-Müdevvenetu'l-kübrâ*, Beyrut 1415/1994. (*el-Müdevvene*), I-XV.

“Salâtu'l-cemâa”, *Mv.F.*, 27/165-192.

San‘ânî, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm (211/826), *el-Musannef*, Kahire 1436/2015, I-X.

Sâbık, Seyyid (1421/2000), *Fıkhu's-sunne*, Beyrut 1971/1391.

Serahsî, Ebu Bekir Muhammed b. Ebû Sehl (483/1090), *el-Mebsût*, Beyrut 1414/1993, I-XXXI.

Sicistânî, Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş‘as, (275/889), *Süneni Ebi Dâvûd*, thk. Şu‘ayb el-Arnâvût ve Muhammed Kâmil Karabelli, Şam 1430/2009. (*Ebu Dâvud*), I-VII.

Sinanoğlu, Mustafa, “İbadet”, *DİA*, 19/233-235.

Simnanî, Ebu'l-Kasım Ali b. Muhammed er-Rahbî, (499/1106), *Ravzatü'l-Kazâ ve Tarîku'n-Necât*, thk. Salahuddin Nahi, Beyrut, 1984.

Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebu Bekir (911/1505), *el-Eşbâh ve'n-nezâir fî kavâidi ve furûi fıkhi's-Şâfiyye*, Beyrut 1403/1983. (*el-Eşbâh ve'n-nezâir*)

Şâfiî, Ebu Abdullah Muhammed b. İdrîs (204/819), *el-Ümm*, thk. Rif‘at Fevzi Abdulmuttalib, Mansûra 1422/2001. (*er-Risâle* ile birlikte), I-XI.

Şahin, Adil, *Ahzü'l-mâl alâ a‘mâli'l-kureb*, Riyad 2004.

Şeybânî Muhammed b. Hasen (189/805), *Kitâbu'l-Hucce alâ ehli'l-Medîne*, nşr. Mehdî Hasen el-Keylânî el-Kâdirî, Beyrut 1403/1983. (*el-Hucce*), I-IV.

Şeyhzâde (Dâmâd Efendi), Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman (1078/1667), *Mecmau'l-enhur fi şerhi Mülteka'l-ebhur*, İstanbul 1328/1910, I-IV. (*Mecmau'l-enhur*)

Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed el-Hatîb (977/1570), *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti meânî elfâzi'l-Minhâc*, nşr. Muhammed Halil Aytânî, Beyrut 1418/1997. (*Muğni'l-muhtâc*), I-IV.

Şu'ayb, Muhammed Mustafa, *et-Tekessüb bi'l-Kur'an ve ehzu'l-ücrâ aleyh*, Cidde 2010. "Tâat", *Mv.F.*, 28/319-329.

Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed (360/971), *el-Mu'cemü'l-kebîr*, thk. Hamdi Abdülmecid Selefî, Kahire yy. (Mektebetu İbn Teymiyye), I-XXV.

Tahâvî, Ebu Ca'fer Ahmed b. Muhammed (321/933), *Şerhu Meâni'l-âsâr*, Kahire 1414/1994, thk. Muhammed Neccâr ve Muhammed Câdu'l-Hakk, tsh. Yusuf Abdurrahman Mar'aşlî, yy. 1414/1994 (Âlemü'l-kütüb).

Tahtâvî, Ahmed b. Muhammed b. İsmail, (1913/1231), *Haşiyetu't-Tahtâvî ala Merâki'l-felah Şerhu Nuri'l-İzâh*, thk. Muhammed Abdulaziz el-Halidî, Beyrut, 1997. (Daru'l-Kutubu'l-İlmiye)

Teftâzânî, Sadeddîn Mesud b. Ömer, (792/1390), *Şerhu'l-akaidi'n-Nesefiyye*, thk. Ali Kemal, Beyrut, 2014. (Dar ihyai't-türâsi'l-Arabi)

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ (279/892), *el-Câmiü'l-Kebir*, tsh. Beşşar Avvâd Marûf, Beyrut 1996.

Timurtaşı, Şihâbüddîn (Şemsüddîn) Muhammed b. Abdillâh et-Timurtâşî el-Gazzî (1006/1598), *Şerhu Tenvîrü'l-ebşâr ve câmi'u'l-bihâr*, thk. Abdu'l-Munim Halil İbrahim, Beyrut 1423/2002. (Dârü'l-Kütübü'l-ilmiiyyeh)

Venşerisi, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ et-Tilimsânî el-Fâsî (914/1508), *el-Mi'yârü'l-mu'rib ve'l-câmi'u'l-muğrib 'an fetâvâ ulemâ'i İfrîkiyye ve'l-Endelüs ve'l-Magrib*, Rabat 1981, I-X.

"Zekât", *Mv.F.*, 23/226-335.

Zerkeşî, Bedrüddîn Muhammed b. Bahadır (794/1392), *el-Bahru'l-Muhit fi usuli'l-fikih*, Kuveyt 1992, I-VI.

Zerkeşî, Şemseddin Muhammed b. Abdullah, *Şerhu'z-Zerkeşi ala Muhtasari'l-Hirakî*, (774/1372), thk. Abdullah b. Abdurrahman el-Cibrin, Riyad 1993, I-VIII.

Zeylaî, Fahrüddin Osman b. Ali (743/1343), *Tebyînü'l-hakâik şerhu Kenzi'd-dekâik*, Beyrut ty. (el-Matbaatü'l-kübrâ'l-emîriyye). (*Tebyînü'l-hakâik*), I-VI.

Zühaylî, Vehbe, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletuh*, Şam 1985, I-VIII.

_____, *el-Mevsu'atü'l-fikhiyyetü'l-İslamiyye ve'l-kadâya'l-muâsıra*, Şam,2012, I-XIV.

_____, *el-Fıkhu'l-Hanbeli'l-Muyessere bi edilletih ve tatbikatih'l-muâsıra*, Dımeşk 1997, I-IV.

 <p>KONYA</p>	<p>T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü</p>	 <p>NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ</p>
--	--	---

Özgeçmiş

1987 yılında Afghanistan'ın Badakhshan şehrinin Khash İlçesinde doğdu.

Lise eğitimini 2009 yılında, doğduğu İlçedeki Haş Medresesi'nde (İmam Hatip) tamamladı. 2014'da Herat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ni bitirdi.

2016 yılında yüksek lisans yapmak üzere Konya'ya geldi ve bir yıl süreyle Türkçe dil eğitimi aldı. 2020 yılında Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Hukuk Bilim Dalında "Fıkıh İlmi Açısından İbadet-Ücret İlişkisi" başlıklı Yüksek Lisans tezini tamamladı.